

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇENİN ÖĞRETİMİ ANABİLİMDALI
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKÇE'DEKİ TANITSALLIK BELİRTEN
SIFATLARIN VE BELİRTEÇLERİN YABANCI
DİL OLARAK TÜRKÇE DERSLERİNDE
ÖĞRETİMİ**

Kudret ÖKTEM ÖZTÜRK

**İzmir
2012**

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇENİN ÖĞRETİMİ ANABİLİMDALI
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKÇE'DEKİ TANITSALLIK BELİRTEN
SIFATLARIN VE BELİRTEÇLERİN YABANCI
DİL OLARAK TÜRKÇE DERSLERİNDE
ÖĞRETİMİ**

Kudret ÖKTEM ÖZTÜRK

Danışman

Prof. Dr. Veli Doğan GÜNAY

**İzmir
2012**

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım "Türkçe'deki Tanıtsallık Belirten Sıfatların ve Belirteçlerin Yabancı Dil Olarak Türkçe Derslerinde Öğretimi" adlı çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, onurumla onaylarım.

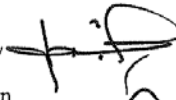
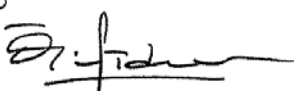

03.07.2012

Kudret ÖKTEM-ÖZTÜRK

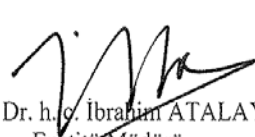

Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼rl¼đ¼ne

İşbu alışma, j¼rimiz tarafından Yabancı Dil Olarak T¼rke Öğretimi Anabilim Dalı Yabancı Dil Olarak T¼rke Öğretimi Programında Y¼KSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. V. Doğan G¼nay
¼ye : Yrd. Doç. Dr. ¼zden Fidan
¼ye : Yrd. Doç. Dr. Nevin Akkaya

Onay
Yukarıda imzaların, adı geçen öğretim ¼yelerine ait olduğunu onaylarım.

.....

Prof. Dr. h.. İbrahim ATALAY
Enstit¼ M¼d¼r¼

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	435316
Yazar Adı / Soyadı	Kudret Öktem-Öztürk
Uyruğu / T.C.Kimlik No	T.C. 40279098278
Telefon / Cep Telefonu	
e-Posta	kudret.oktem@yasar.edu.tr
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Türkçe'deki Tanıtsallık Belirten Sıfatların ve Belirteçlerin Yabancı Dil Olarak Türkçe Derslerinde Öğretimi
Tezin Tercümesi	Teaching the Adverbs and Adjectives Express Evidentiality in Turkish as a Foreign Language Classes
Konu Başlıkları	Dilbilim Eğitim ve Öğretim
Üniversite	Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Bölüm	
Anabilim Dalı	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2012
Sayfa	221
Tez Danışmanları	Prof. Dr. V. Doğan Günay
Dizin Terimleri	Belirteç=Adverb Dil=Language Dil öğrenimi=Study of languages Dilbilgisi=sıfat=Grammar-adjective Kipler=Moods
Önerilen Dizin Terimleri	Tanıtsallık= Evidentiality Bilgisel kiplik= Epistemic modality Ders materyali= course materials
Yayımlama İzni	☒ Tezimin yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Ertelenmesini istiyorum

a.Yukarıda başlığı yazılı olan tezin, ilgililerin incelemesine sunulmak üzere Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından arşivlenmesi, kağıt, mikroform veya elektronik formatta, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtım ve yayımı için, tezimize ilgili fikri mülkiyet haklarımızın saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) ve erteleme talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

03.07.2012

İmza:

TEŞEKKÜR

Tüm yüksek lisans çalışmam boyunca beni hep destekleyen, deneyimlerini ve bilgilerini paylaşan ve hep babacan bir tavırla yaklaşan sayın tez danışmanım ve anabilim dalı başkanı Prof. Dr. V. Doğan Günay'a üzerimdeki emekleri ve katkılarından dolayı sonsuz teşekkürler.

Bana her zaman her konuda yardım eden ve tavsiyelerde bulunan ve kendisini hem bir akademisyen hem de bir öğretmen olarak örnek alacağım sevgili hocam Yar. Doç. Dr. Özden Fidan'a çok teşekkür ederim. Ayrıca tez savunma sınavımda geri bildirimleriyle çalışmama katkıda bulunan Yar. Doç. Dr. Nevin Akkaya'ya teşekkür ederim.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimini ve beni bu alanda destekleyen Yaşar Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu müdürü Sayın Engin Ayvaz'a teşekkür ederim. Ders materyallerimde dinleme çalışmalarını hazırlamamda bana yardımcı olan Özlem Akyaz, Nazlı Tunç Aslan, Savet Bengi ve Caner Yevimli'ye ve uygulama olanağı bulduğum Yaşar Üniversitesi yabancı personeline de ayrıca teşekkür etmek istiyorum.

Sonsuz desteği ve anlayışı için sevgili ofis arkadaşım ve dostum Hilal Tatış Özsoy'a çok teşekkür ederim. Ayrıca yardım ve görüşleriyle tezimi yazmamda bana katkı sağlayan sevgili Funda Uzdu Yıldız'a, Ayşin Karakurt Önder'e ve adını sayamadığım tüm arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

En önemlisi beni bugünlere kadar yetiştiren ve asla desteklerini üzerimden eksik etmeyen sevgili anneme, babama ve ağabeyime minnetimi sunmak istiyorum. Son olarak beni her zaman sabırla ve anlayışla karşılayan, cesaretlendiren ve tüm bu yorucu süreç boyunca beni hem destekleyen hem de yardımlarını esirgemeyen sevgili eşim Hüseyin Öztürk'e ne kadar teşekkür etsem azdır.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	i
TEŞEKKÜR	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar DİZİNİ	viii
ÇİZELGELER DİZİNİ	ix
ÖZET	x
ABSTRACT	xi

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu ve Problem Tümceleri	2
1.2. Alt Problemler	3
1.3. Amaç ve Önem	3
1.4. Sayıtlılar	4
1.5. Sınırlılıklar	4

İKİNCİ BÖLÜM

İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR

2.1. Felsefe ve mantıkta kiplik	5
2.2. Kip ve kiplik	8
2.3. Geleneksel dilbilgisinde kiplik	13
2.4. Kiplik, görünüş ve zaman	16
2.4.1. Kip ve zaman ilişkisi	20
2.4.2. Görünüş ve kiplik	26
2.5. Kiplik Türleri	34
2.5.1. Frank Palmer	34
2.5.2. Jennifer Coates	38
2.5.3. Simon Dik	42

2.5.4. Joan Bybee ve diğeri	45
2.5.5. Jan Nuyts	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TANITSALLIK ve KURAMSAL ÇERÇEVE

3.1. Bilgisellik ve Tanitsallık Üzerine Tartışmalar	52
3.2. Chafe'nin Bilme Biçimleri Sınıflandırması	63
3.2.1 İnanç	63
3.2.2. Tümevarım	64
3.2.3 Duyusal kanıt	64
3.2.4 Söylentiye Dayalı Kanıt	65
3.2.5 Tümdengelim	67

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE ÖRNEKLEM

4.1.Döküman Analizi Yöntemi	70
4.2. Çalışmanın Örnekleme	71
4.3. Çözümleme Yöntemi	72

BEŞİNCİ BÖLÜM

BULGULAR VE TARTIŞMA

5.1. Tanitsallık Bildiren Belirteçler	73
5.1.1. Mutlaka	73
5.1.2. Kesinlikle	82
5.1.3. Elbette	87
5.1.4. Tabii (ki)	92

5.1.5. Gerçekten	97
5.1.6. Herhalde	101
5.1.7. Belki	107
5.1.8. Galiba	113
5.1.9. Asla	118
5.1.10. Resmen	124
5.1.11. Kuşkusuz/Şüphesiz	128
5.1.12. Muhtemelen	131
5.1.13. Bölüm Özeti	134
5.2. Tanıtısalılık Bildiren Sıfatlar	137
5.2.1. Kesin	139
5.2.2. Emin	143
5.2.3. Muhtemel / Olası	148
5.2.4. Mümkün	153
5.3.5. Olanaksız / İmkânsız	157
5.3.6. Bölüm Özeti	162
SONUÇ	166
6.1. Öneriler ve Ders Materyalleri	169
KAYNAKÇA	206
Sözlükçe	212
EK 1: Konuşma Metni 1	218
EK 2: Konuşma Metni 2	219

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Kip ve kiplik farkı	10
Tablo 2. Kip ve kiplik tanımları	10
Tablo 3. Alan yazında kip tanımları	19
Tablo 4. Görünüş ve zaman ayırımı	28
Tablo 5. Palmer'ın kiplik ayırımı ve örnekleri	37
Tablo 6. Bilgisellik ve tanıtısalığın farkı	60
Tablo 7. Cinque'nin işlevsel baş sıralaması	61
Tablo 8. Sargın'ın Türkçede tanıtısalığı kodlayabilen dilsel düzenekler ve işlevleri çizelgesi	69
Tablo 9. Mutlaka belirteci ile kullanılan biçimbirimler	81
Tablo 10. Kesinlikle belirteci ile kullanılan biçimbirimler	87
Tablo 11. Elbette belirteci ile kullanılan biçimbirimler	90
Tablo 12. Tabii (ki) belirteci ile kullanılan biçimbirimler	93
Tablo 13. Gerçekten belirteci ile kullanılan biçimbirimler	100
Tablo 14. Herhalde belirteci ile kullanılan biçimbirimler	104
Tablo 15. Belki belirteci ile kullanılan biçimbirimler	112
Tablo 16. Galiba belirteci ile kullanılan biçimbirimler	117
Tablo 17. Asla belirteci ile kullanılan biçimbirimler	124
Tablo 18. Muhtemelen belirteci ile kullanılan biçimbirimler	134
Tablo 19. Tanıtısalığı kodlayabilen belirteçler ve işlevleri çizelgesi	139
Tablo 20. Tanıtısalık belirten sıfatların yan tümcelerde kullanıldıkları biçimbirimler	163
Tablo 21. Tanıtısalığı kodlayabilen sıfatlar ve işlevleri çizelgesi	164

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Banguoğlu'nun kip ayırımı	14
Şekil 2. Geleneksel dilbilgisinin kiplik ayırımı	15
Şekil 3. Dik'in görünüş için sunduğu anlamsal değişkenler.....	32
Şekil 4. Palmer'in kiplik ayırımı	37
Şekil 5. Coates'in kiplik ayırımı	39
Şekil 6. Coates'in anlamsal kip kümeleri	40
Şekil 7. Dik'in kiplik ayırımı	44
Şekil 8. Kipliğin gelişim yolları	46
Şekil 9. Bilgisel kipliğin Palmer ve Bybee'ye göre alt ulamları	54
Şekil 10. Palmer'a göre tanıtsallığın alt ulamları	58
Şekil 11. Bazı belirteçlerin kiplik değerlerinin süreklilik çizelgesi	74
Şekil 12. Bazı belirteçlerin kiplik değerlerinin süreklilik çizelgesinin genişletilmiş sürümü	135
Şekil 13. Bazı sıfatların kiplik değerlerinin süreklilik çizelgesi	164
Şekil 14. Tanıtsallık belirten belirteçlerin kiplik değerlerinin süreklilik çizelgesi ve işlevleri	168
Şekil 15. Tanıtsallık belirten sıfatların kiplik değerlerinin süreklilik çizelgesi ve işlevleri	169

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

TÜRKÇE'DEKİ TANITSALLIK BELİRTEEN SIFATLARIN VE BELİRTEÇLERİN YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE DERSLERİNDE ÖĞRETİMİ

**Dokuz Eylül Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Yabancı Dil Olarak Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı
Yabancı Dil Olarak Türkçe Eğitimi Programı**

Kip ve kiplik kavramlarından yola çıkan çalışmamız kip-zaman, kip-görünüş ilişkileri ve kiplik ulamları hakkında detaylı bilgiler içermektedir. Alanyazında farklı tanımlanan bilgisel kiplik ve tanitsallık tartışmalarına yer verilmiştir. Ayrıca tanitsallığın mantıksal olarak bilgisellikten önce gelmesi ve önermelerin güvenilirlik belirtmelerinde öncelikle kanıtların rol oynadığı gerçeğinden hareketle incelenen sıfatların ve belirteçlerin tanitsallık bildirdiği varsayılmıştır. Çalışmamızda incelenen sözcüklerin anlamını ve kullanımını bağlam içinde örneklendirmek amacıyla Doküman Analizi yöntemi kullanılmıştır. Bunun için her bir sıfat ve belirteç için beş farklı gazeteden alınan tümcelerle örneklem oluşturulmuştur. Araştırmada 12 belirteç ve 8 sıfat incelenmiştir.

Çalışmamızda incelenen sıfatlar ve belirteçlerin Chafe'nin bilgiyi bilme yollarına göre gruplandırılmış ve Lyons'un öznel-nesnel kiplik ayırımına göre hangi grupta olduğunu ortaya çıkarılmıştır. Bu bulgular Yabancı Dil Olarak Türkçe derslerinde konunun daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına ışık tutmaktadır.

Çalışmamızın sonunda bu belirteçlerden ve sıfatlardan bazıları için Yabancı Dil Olarak Türkçe öğretimine ilişkin ders materyali örneklerine yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: belirteç, ders materyali, kiplik, sıfat, Tanitsallık, yabancı dil,

ABSTRACT**Master's Thesis****TEACHING THE ADVERBS AND ADJECTIVES EXPRESS
EVIDENTIALITY IN TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE CLASSES**

**Dokuz Eylül University
Institute of Educational Sciences
Department of Teaching Turkish as a Foreign Language
Teaching Turkish as a Foreign Language Program**

Emerging from the concepts of mood and modality, this study includes detailed information about modality-tense and modality-aspect relationships, and modal categories. Discussions on Evidentiality and Epistemic modality described variously in literature take place in our study. Moreover, it is assumed that the adjectives and adverbs analyzed in this study express Evidentiality considering the facts that Evidentiality takes priority over Epistemology logically and evidence plays a primary role in the reliability of propositions. In an effort to explain the meaning and usage of the words analyzed in a context, Document Analysis Method is used. To do so, a sample is generated by gathering sentences for each adverb and adjective from five different newspapers. In the research 12 adverbs and 8 adjectives have been analyzed.

In our research, the adjectives and adverbs analyzed are grouped according to Chafe's modes of knowing and it is showed in which group these words take place in Lyons' objective-subjective modality distinction. These findings cast light upon the understanding of the topic comprehensively in teaching Turkish as a foreign/second language.

Additionally, course material samples have been prepared with some of these adverbs and adjectives for teaching Turkish as a foreign language which is included at the end of the study.

Key words: adjectives, adverbs, course materials, foreign/second language teaching, Evidentiality, modality,

BİRİNCİ BÖLÜM

I. GİRİŞ

Son zamanlarda kip üzerine yapılan araştırmalarda bir artış gözlenmektedir. Yine de bu araştırmalar yetersizdir. Kipliğin daha önceki çalışmalarda ele alınmamış pek çok yönü vardır (Aijmer ve diğ., 2008). Örneğin, Türkçede kiplik ile zaman kavramları birbiri yerine kullanılmaktadır. Geleneksel dilbilgisinde bildirme kipleri başlığı altında zaman ekleri incelenmektedir. Bu eklerden çoğunun aynı zamanda kiplik de bildirmektedir ancak, alt ulamlarına bakıldığında ‘şimdiki zaman, geçmiş zaman’ gibi zaman anlamları anlatılmaya çalışılmaktadır. Oysaki ikisi birbirinden farklı kavramlardır.

Alanyazında kip ve kiplik olmak üzere iki kavram tespit edilmiştir. Bu kavramların arasındaki fark ortaya konacaktır. Bu çalışmada kip kavramının tanımları verilecek, görünüş ve zamanla olan ilişkisi değerlendirilecek ve kip ulamları üzerinde durulacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünü bu temel kavramlar ve tanımları oluşturmaktadır.

Alan yazında kiplik ulamları farklı düzlemlerde incelenmiştir. Mantıkta kiplik temel olarak bilgisel ve yükümlülük şeklindedir. Dilbilimde ise, pek çok bilim insanı kipliği bilgisel, tanıtısal, kök, devinimsel gibi farklı başlıklar altında incelemiştir. Yine ikinci bölümde bu ulam ayrımlarına detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Bunlardan bilgisel kiplik (İng. *epistemic modality*), en çok tartışılanlardan biridir. Genel olarak bilgisel kiplik olasılık, olabirlik ya da çıkarımsal kesinlik bildirir. Ancak dünya dilleri üzerinde yapılan çalışmaların sonucunda bilginin kaynağını kodlayan dilsel düzenekler olduğu saptanmış ve kiplik ulamları yeniden yorumlanmaya başlanmıştır. Bilginin kaynağını kodlayan kipliğe tanıtısal (İng. *evidentiality*) adı verilmektedir. Bilgisel kiplik ile tanıtısal arasındaki ayırım konusu alan yazında çok tartışılmıştır. Bu konuyla ilgili tartışmalara üçüncü bölümde yer verilmiştir. Yine aynı bölümde tanıtısalın tanımı yapılmış ve tezin kuramsal çerçevesini oluşturan Chafe’nin bilgiyi bilme biçimleri anlatılmıştır.

Dördüncü bölümde doküman analizi yöntemi tanıtılmış ve araştırmamızın verilerini oluşturmadaki önemine yer verilmiştir. Bu bölümde araştırma yöntemine ve tanıtıllık belirten belirteçlerin ve sıfatların nasıl tespit edildiğine ve örneklemin nasıl oluşturulduğuna yönelik bilgiler verilmiştir.

Beşinci bölümde Türkçede tanıtıllığı kodlayan belirteçler ve sıfatlara yer verilmiştir. Bunların kullanımlarıyla ilgili daha derin içgörü kazanabilmek için yazılı metinlerden elde edilen dokümandan örnekler verilmiş ve tartışılmıştır. Son bölümde ise bu belirteçlerin ve sıfatların yabancı dil olarak Türkçe öğretimine yönelik tavsiyelere ve ders öğretim materyallerine yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu ve Problem Tümceleri

Ayrıca yabancı dil olarak Türkçe öğretimi gün geçtikçe daha da yaygınlaşmaktadır. Alanın gelişmesiyle beraber hazırlanan ders öğretim materyallerinin de bu gereksinimlere göre düzenlenmesi gerekmektedir. Araştırmamızın en önemli problemini bu sözcüklerin nasıl öğretileceği oluşturmaktadır. Tanıtıllık belirten belirteçlerin ve sıfatların öğretimi de çalışmamızın en büyük problemini oluşturmaktadır. Diğer temel problemler de bu konunun temelini ortaya koymaktadır.

Türkçede kiplik üzerine yapılan çalışmaların çoğunda tanıtıllık yalnızca {-mİş} ve {-DI} biçimbirimleri arasındaki karşılaştırma olarak verilmiştir. Oysaki dilbilimdeki gelişmeler tanıtıllığın yalnızca biçimbirimlerle değil, belirteçler, sıfatlar ya da tonlama yoluyla da işaretlenebileceğini göstermektedir. Buradan yola çıkarak çalışmayı şekillendiren problemler şöyle özetlenebilir:

- Türkçede tanıtıllık belirten belirteçler ve sıfatlar nelerdir?
- Bu belirteçlerin ve sıfatların anlamsal ve kullanımsal farkları nelerdir?

- Bu sözcükler yazılı basın dilinde nasıl kodlanırlar ve ne tür sözdizimsel özelliklere sahiptirler?
- Tanıtsallığı işaretleyen belirteçler ve sıfatlar Yabancı Dil Olarak Türkçe derslerinde hangi seviyede ve nasıl öğretilmelidir?

Çalışmamızda bu dört temel soruya cevaplar aranacaktır.

1.2. Alt Problemler

Alan yazındaki tanıtsallığın tartışmalı tanımı ve özellikle bilgisel kiplikle olan ilişkisi net bir tanıtsallık tanımı yapılmasını gerektirmektedir. Bu durum çalışmanın ilk alt temel problemidir. Bunun yanı sıra yukarıda belirtilen ana sorunların alt problemleri şöyledir:

- Kip ile kiplik arasında ne fark vardır?
- Kip, görünüş, zaman ilişkisi nedir?
- Kiplik ulamları nelerdir?
- Tanıtsallık nedir?
- Tanıtsallık ile bilgisel kiplik arasındaki ilişki ve fark nedir?
- Doküman analizi yöntemi nedir?

1.3. Amaç ve Önem

Bu çalışmanın üç temel amacı vardır. Birincisi Türkçedeki tanıtsallık kavramının net çerçevesini çizmektir. İkincisi, tanıtsallık belirten belirteçlerin ve sıfatların saptanması ve bunların kullanımsal/anlamsal farklılıklarının ortaya konmasıdır. Sonuncusu ise bu saptanan ve tanımlanan belirteçlerin ve sıfatların Türkçenin yabancı dil olarak öğretimine yönelik materyallerin hazırlanmasına ilişkin öneriler sunmaktır.

Tanıtıcılık üzerine ülkemizde yapılan çalışmaların sayısı oldukça azdır. Özellikle de alanyazında tanıtıcılık belirten sıfatlar üzerine yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Belirteçlerle ilgili yapılan birkaç çalışma vardır ancak hiçbiri bu kadar kapsamlı değildir. Çalışmamızın bu anlamda büyük bir boşluğu dolduracağı ümit edilmektedir.

1.4. Sayılılar

Bu çalışmada tanıtıcılık bir kiplik türü olarak değerlendirilmiştir. Alan yazında incelenen belirteçlerin ve sıfat biçimlerinin yakın ya da karşıt anlamlarının da tanıtıcılığı işaretlediği öngörülmüştür. Ayrıca öğretim hedefi sözcük olduğu için, materyallerde geçen dilbilgisi yapılarının bilindiği varsayılmıştır.

1.5. Sınırlılıklar

Türkiye’de var olan bütüncü çalışmaları hala devam etmekte olduğu için incelenecek belirteç ve sıfatlarla ilgili yeterli sayıda veri bulunmaması nedeniyle sözlü bütüncü örnekleri çalışmamızda yer almamaktadır. Bunun yanı sıra yazılı bütüncü örnekleri de çalışmaya başladığımız süre zarfında inceleme yapılamayacak kadar az olması, kendi örneklemeimizi hazırlamamıza neden olmuştur. Yine bunun sonucu olarak ne sözlü dilde ne de yazılı dilde sıklık çalışması yapılabilmektedir. Bu sınırlılıklardan dolayı araştırmamızda doküman analizi yöntemi uygulanmıştır.

Türkçe alanyazında konuyla ilgili çok fazla çalışma yoktur. Bundan dolayı var olan çalışmalardan saptanan belirteçler ve sıfatlar eş anlamlıları ya da karşıt anlamlıları da ele alınarak incelenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR

2.1. Felsefe ve Mantıkta Kiplik

Kiplik her zaman dilbilimcilerin olduğu kadar filozofların ve mantıkçıların da büyüleyici buldukları bir alan olmuştur (Hoye 1997:1). Yani kiplik yalnızca dilbilgisi ya da dilbilimin değil, matematiğin, sosyolojinin, mantığın, felsefenin de ilgilendiği bir konudur. Bu alanda yapılan çalışmalar dilbilimdeki çalışmaları da doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemiştir. Bu bölümde bu alanlardan bizi ilgilendiren felsefe ve mantığın kiplikle olan ilişkilerine değinilecektir.

Bu alanlardan felsefeyi ele alırsak, bilindiği gibi felsefe insanlığın en eski bilgilerinden biridir. İnsanın yaşama ve akıl yürütme becerilerini kazanması üzerine bir düşünceler sistemidir. Böyle olunca, konuşan kişinin sözcüsüyle ya da alıcısıyla olan tutumları dilbilgisinin ve dilbilimin yanında felsefeyi de ilgilendirme doğal bir durumdur. Platon felsefe için “doğruyu bulma yolunda düşünsel bir çalışmadır” der. Bu doğruları belirlemek için filozoflar önermelerde bulunurlar. Felsefede bir önermede kullanılan sözceler kiplik bildirirler. Örneğin “bazı şeyler doğrudur; bazı şeyler yanlış. Bazıları doğrudur ama yanlış olabilirlerdi. Bazıları doğrudur ama yanlış olamazlardı”. Bu önermeler bilgisel (İng. *epistemic*) kiplik bildirirler. Kısaca bilgisel kiplik konuşucunun bir bilginin doğruluk derecesi karşısında takındığı tavidir. Bilginin doğru bir biçimde iletilebilmesi için kiplik filozofların vazgeçilmezidir. Verilen her bilgi dil aracılığıyla iletilir. Ludwig Wittgenstein’in da dediği gibi “Dilimin sınırları dünyanın sınırları demektir”². Bu noktada gerçekleri dilin sınırlarına rağmen anlatabilmek için dili çok iyi bilmek ve dilin kipsel yönlerini çok iyi anlamak gerekir. Kipliğin felsefedeki yeriyle ilgili olarak Hale (1999:487) şunları söyler: Gereklilik (öyle olmalı) ve olasılık (öyle olabilir) kavramları ve ihtimal (İng. *contingency*) kavramının türevi (öyledir ama başka türlü de olabilir) pek

² Internet Encyclopedia of Philosophy, <<http://www.iep.utm.edu/wittgens/>> son erişim 29.06.2011

çok filozofun olmazsa olmazlarındandır. Hale burada felsefenin kipliğe geleneksel bakışına değinir: gereklilik ve olasılık. Felsefede, önermelerin anlaşılır bir biçimde sunulması için dilin bu kiplik verilerinden yararlanır.

Mantığın kiple ilgili verilerine baktığımızda bu ilişki *Encyclopedia Britannica*'da şöyle açıklanmaktadır: Mantıkta kip (İng. *mood*) kurucu önermelerin niceliğine (evrensel ya da belirli) ve niteliğine (olumlu ya da olumsuz) göre ulamsal kıyasların sınıflandırılmasıdır. Önermelerin dört türü vardır: Evrensel olumlu, evrensel olumsuz, belirli olumlu ve belirli olumsuz. Her bir kıyasın üç tane kıyası ve her önermenin dört farklı biçimi olabileceği için kıyasın 64 farklı örüntüsü (kipi) vardır.

Burada öncelikle nitel ve nicel önermelerin ne olduğunu açıklamakta fayda görüyoruz. “Bir önermenin niceliğinden, o önermenin tümel, tikel ve tekil olması kastedilir. Ancak tekillik bir önermenin formuna ait bir özellik değildir” (Özlem, 2004:138). Özlem’in önermenin formu ile sözünü ettiği önermenin özne ile yüklem arasındaki bir bağlantıda kendini göstermesidir. Bunu ‘Ahmet insandır’ örneğini vererek açıklar. Bu tümcedeki yüklem öznenin bütünü için söylenmiştir. Bu onun tümel özeliğini gösterir. Tikel önermelerde ise ya özne bir bölümüyle ele alınır ya da yüklem öznenin bir bölümü için söylenir. Öyleyse ‘önermenin formel bir özelliği olan nicelik, o önermenin tümel veya tikel olmasından başka bir şey değildir (Özlem, 2004:138). Nitelik ise görece anlaşılması daha kolaydır. Önermelerin olumlu ve olumsuz olarak iki türü olması onun niteliği ile ilgilidir. ‘Olumlu önerme, yüklemde bildirilenlerin öznede bulunduğunu, olumsuz önerme ise yüklemde bildirilenin öznede bulunmadığını ifade eden önermedir’ (Özlem, 2004:139)

Kip mantığı (İng. *modal logic*) ise dil felsefesinin bir dalıdır. “Felsefedeki doğruluk ve yanlışlığın, gereklilik ve olasılıkla etkileşimini içeren çalışma yolları kip mantığının konusudur” (Cresswell ve Huges 1996). Yani kip mantığı, bilgisel ve yükümlülük kiplerinin kendi içlerindeki etkileşimiyle ilgilenir. Anna Wærnsby kip mantığıyla ilgili şunları söyler:

‘Olasılık ve gereklilik gibi kavramlarla ilgilenen, dil felsefesinin bir dalı olan kip mantığı dilbilimcilerin kiplik anlayışından oldukça etkilenmiştir. Von Wright’a göre kip mantığı dört kiple (İng. *mode*) ilgilenir: gereklilik (İng. *alethic*) (doğruluk kipi), bilgisel (bilgi kipi), yükümlülük (zorunluluk kipi) ve varoluşsal (var olma kipi). Von Wright ayrıca devingenliği (yetenek kipi) beşinci kip olarak önerir’ (2006: 11–12).

Bu alıntıda da görüldüğü gibi dilbilim ve kip mantığı içiçedir ve birbirlerini etkilemektedir. Olasılık (possibility) bilgisel (epistemic) kipliğin; gereklilik (necessity) ise yükümlülük (deontic) kipliğinin içerisinde yer alır. Bu nokta bize kipliğin geleneksel ayırımını göstermektedir: bilgisel ve yükümlülük. Felsefede bu ayırımın gereklilik ve olasılık şeklinde olduğuna değinmiştik. Günümüzde de dilbilim alanında kiplikle ilgili çalışmalara bakıldığında bu iki türün hala tartışılmaya devam edildiği görülmektedir. Dilbilimciler bu terimleri genişleterek, örneğin tanıtısal (İng. *evidentiality*), devinimsel (*dynamic*) kiplik ya da kök (*root*) kiplik gibi yeni türler de belirlemişlerdir. Bu terimler kiplik türleri bölümünde açıklanacaktır (bkz syf:34).

Kip ayrımlarıyla ilgili farklı görüşler vardır. Örneğin *Stanford Felsefe Ansiklopedisi*nde kip mantığının, ‘mutlaka’ (necessarily) ve ‘muhtemelen’ (possibly) ifadelerinin kullanımlarını içeren akıl yürütme üzerine çalıştığı belirtilir. Fakat ‘kip mantığı’ terimi benzer kurallarla ve farklı pek çok simgeyle bir mantık ailesini genişçe kapsayacak şekilde daha çok kullanılır. Bu mantıklardan en bilinen dört tanesi şöyledir:

Mantıklar	Simgelediği ifadeler
<i>Kip mantığı</i>	...gereklidir ...olasıdır.
<i>Yükümlülük mantığı</i>	...zorunludur ...izin verilmiştir. ...yasaklanmıştır.
<i>Zamansal mantık</i>	Sorun her zaman ... olacaktır. Sorun ... olacaktır. Sorun her zaman ... olmuştur.

Sorun ... idi.

İnançla ilgili kiplik

x şuna inanır: ...

Buraya kadar felsefe ve mantığın kip ile bağlantısına değinildi ve geleneksel anlamda felsefe ve kip mantığında kipliğin bilgisel ve yükümlülük kiplikleri şeklinde ikiye ayrıldığı belirtildi. Yukarıdaki sınıflandırma da geleneksel ayırım ile aynıdır. Bu sınıflandırmaya göre çalışmamızda kip mantığı içinde ...*olasıdır* kısmı ile ilgilenilecektir. Bu yüzden diğer türler çalışmamızın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Bybee ve Fleischman (1995:4) kiplik kavramını kendi anlayışları ve yorumlarıyla ilgili olarak kökenlerinin dil mantığına ve özellikle de bilgisel ve yükümlülük kiplikleri arasındaki farka uzandığını söylerler. Kip mantığının bu modları (modes) çalışmanın ilerleyen bölümlerinde tek tek ele alınıp incelenecektir. Buna dayanarak dilbilimde incelenen kiplik kavramının, felsefe ve mantıktaki kiplik kavramına dayandığı söylenebilir.

Kipi sözcemele kuramları çerçevesinde inceleyenler de vardır. Örneğin Günay (2002:86) sözceyi sözce öznesinin durumu ve/ya edimi hakkındaki bilgiler içeren bir söylem olarak tanımlar. Böylece ilgili öznenin yaptıkları, sözcesi ile kendisini bağımlı kıldığı sorumlulukları ya da yükümlülükleri, durumu ya da bir başka öznenin beklentisi üretilen sözcede belli olur. Ayrıca iki sözce arasındaki etkileşimlerle oluşan bağıntılar da vardır. Günay işte bu bağıntıları yani sözce öznelerinin birbirlerini değişik biçimlerde etkilemesini kip olarak değerlendirir ya da iki öznenin oluşturduğu sözceler yardımı ile birbirlerini etkilemesinde kipsel bir durumdan söz edildiğini söyler.

2.2. Kip ve Kiplik

Alan yazın tarandığında genel olarak eylemsel ulamlar üç ana başlık altında incelenir. Bunlar kiplik, zaman ve görünüşür. Zaman ve görünüş kavramları ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır. Bunlardan kipliği ele alırsak, onun diğerlerine

göre tanımlanması daha zordur. Çünkü kiplik her ne kadar genellikle eylemle ilgili olsa da tümce içinde sadece eyleme ya da tümceciğe bakmak yeterli değildir. Bunun sebebi, bir tümcenin kipsel değerinin tüm tümcenin ve hatta bağlamın da çözümlenmesi ile ortaya çıkmasıdır (Corcu, 2003a:20). Yine aynı savı destekleyen Bybee ve diğerleri (1995:2) de kipliğin farklı yollarla dile getirildiğini söyler. Bu yollar şöyledir: Biçimbirimsel, sözcüksel, sözdizimsel ve tonlama. Çalışmamızın konusu belirteçler ve sıfatlar olduğu için, bu yollardan sözcüksel olanı kullanılacaktır. Ayrıca bu sözcüklerin kullanıldığı dilbilgisel düzenekler de incelenecek ve bu biçimbirimlerle uyumlarına değinilecektir. Tümce içinde kullanıldıkları yerle ilgili olarak veriler incelenecek, yani sözdizimsel olarak da ele alınacaktır. Tüm bunlarla ilgili ayrıntılar dördüncü ve beşinci bölümlerde verilecektir.

Kiplikle ilgili çalışmalara bakıldığında anlamı ve kullanım yerleri farklı iki kavram karşımıza çıkmaktadır: Kip (mood) ve kiplik (modality). Türkçede yaptığımız alan yazın taramasında böyle bir ayırımla karşılaşmadık. Ancak bu alandaki önemli çalışmaların hepsinde kip ve kiplik ayrı kavramlar olarak ele alınıp incelendiği gözlemlendi. Bybee ve diğerlerinin (1994:181) “kip”i “kiplik”ten ayırma yöntemi şöyledir: kiplik kavramsal bir alanken, kip onun çekimlenmiş anlatımıdır. Yani kip, kipliği işaret etmek için kullanılan bir yığın ayırıcı biçimlerdir. Bu ayırıcı biçimlere {-mAll}biçimbirimi Türkçede örnek olarak verilebilir. Kiplik ise *Glossary of Linguistic Terms*'te³ “dilbilgisel düzenekler (başka bir deyişle kipler) tarafından işaret edilen edimsel gücün bir yüzeyidir. Bu düzenekler edimsel noktayı ya da konuşmacının genel niyetini ya da ifade edilen önermenin inandırıcılığına, zorunluluğuna, istenmesine ya da gerçekliğine bağlılığını gösterir”. Yani, {-mAll}biçimbirimi kip iken onun taşıdığı anlam olan *gereklilik* kipliktir. Bu örnek Bybee ve diğerlerinin yaptığı ayırımın Türkçedeki uygulamasını özetlemektedir. Ayrıca aşağıdaki Tablo 1 de, kip ve kiplik arasındaki farkı temel çizgileriyle ortaya koymaktadır.

³ What is mood and modality,

<<http://www.sil.org/linguistics/GlossaryOfLinguisticTerms/WhatIsMoodAndModality.htm>>
son erişim 05.07.2011

Tablo 1.
Kip ve kiplik farkı

KİP	KİPLİK
{-mAll}	Gereklilik
Kavramsal alanın çekimlenmiş anlatımı	Kavramsal alan

Konuşurken her zaman var olan gerçeklerden söz etmeyiz. Bunun yanı sıra niyetlerimizden, tahminlerimizden, önerilerimizden, umutlarımızdan vb den de söz ederiz. İşte kiplik bu anlamları göstermek için kullanılan terimdir yani bir olayın edimsellikle (actuality) olan ilişkisini gösteren durumdur (Balcı, 2004:110). Sonuçta tahminler, niyetler gerçekler değildirler, birer varsayımdırlar. Kip ise bir dilde kipliği işaretleyen bükümlü ulamdır. Burada verilen kip ile kiplik arasındaki farkı da aşağıdaki gibi tablo üstünde gösterilebilir:

Tablo 2.
Kip ve kiplik tanımları

KİP	KİPLİK
Kişilerin beklentilerini dilde işaretleyen, gösteren ya da belirten bükümlü ulamlardır.	Kişilerin beklentilerini (gerçekler, niyetler, tahmin, öneri, umut) göstermek için kullanılan terimdir.

Kip ve kiplik arasındaki ayırımın alan yazına girişine bakıldığında, 1992 yılında New Mexico Üniversitesinde yapılan “Mood and Modality” adlı sempozyumda hem klasik hem de modern Avrupa dillerinde kiplik ve kip terimlerinin geleneksel “bildirme” ve “istek” adlarından daha uygun olduğu fark edilmiştir (Palmer, 2001: XV). Buradaki kullanımı ise buraya kadar anlatılanlardan farklıdır. Bu bilgiye göre kip ve kiplik terimleri geleneksel dilbilgisi bölümde değineceğimiz (bkz: s.13) bildirme ve istek kipleri yerine önerilmiştir.

İki kavram arasındaki ayrımın tüm dillerde zor olduğu da bu alanda yapılan çalışmalarda zaman zaman dile getirilmektedir. Bybee, Perkins ve Pagliuca bu kavramlarla ilgili şunları söyler:

‘Kip ve kiplik, zaman ve görünüş kadar kolay tanımlanamaz. Genellikle yapılan tanım, kipliğin konuşmacının (öznel) tavırları ve fikirlerinin dilbilgiselleşmesi olduğu yönündedir. Kip ve kiplik üzerine (Palmer 1986 gibi) son yıllarda yapılmış farklı dillerdeki çalışmalar, kiplik kavramlarının tanımlarının içerdiğinden daha fazlası olduğunu göstermiştir. Hatta aslında kipliğin kavram alanının az ama öz bir tanımına ve dilbilgisel ifade edilmiş bir parçasına ulaşmak imkânsız olabilir. Bybee 1985’te kip ulamının en iyi işlevlerle alakalı artzamanlı bir dizi olarak görüldüğünü tartışmış ve gerçek kiplik algısının bu art süremlili ilişkilerin çalışılmasıyla ortaya çıkacağını önermiştir’ (1994: 176).

Bu alıntıdan da anlaşıldığı üzere kip ve kiplik kavramlarını tanımlamak çok güçtür. Genel olarak kiplik, konuşmacının önermeyle ilgili öznel görüşlerinin dilbilgiselleşmesi olarak tanımlanır. Ama kiplik bu tanımın anlattığından daha fazlasını içerir. Çünkü hiçbir kiplik belirticisi bulunmayan tümcelerde bile kiplik olabilmektedir. Örneğin ‘Su 100 C derecede kaynar’ tümcesi, önermenin kesin doğru olduğunu ortaya koyan bilgisel bir kiplik içerir. Bunları göz önünde bulundurduğumuzda, karşımıza tanımlanması zor bir kavram çıkmaktadır. Bybee (1985), bunun en iyi artsüremlili çalışmalarla yapılabileceğini savunur. Fakat konuyla ilgili olarak Nuyts buna karşı çıkar:

“Bybee’nin “gerçek bir kiplik anlayışı, artsüremlili ilişkiler çalışmalarından ortaya çıkar” öngörüsü doğrultusunda onlar çok fazla inanç beyan etmiştir. Yine de eğer kavramın anlaşılması çok zorsa, temel anlayış anlamında gerçekten uygun mudur sorusunu kendiliğinden ortaya çıkarır” (2006:5)

Burada Nuyts kiplik anlayışının artsüremlili ilişkiler kurarak açıklanamayacağını vurgulamaktadır. Ona göre kiplik oldukça tartışmalı bir ulamdır.

Palmer (2001) ise kipi “gerçeklik/gerçek dışılık (realis/irrealis) ya da bildirme/isteme (indicative/subjunctive) zıtlıklarıyla sınırlandırılmış biçimsel bir ulam olarak görür. Palmer’a göre “bidirme/isteme ile gerçeklik/gerçek dışılık arasında tipolojik bir fark yoktur” (2001:4). Her ikisi de gerçek ve gerçek dışılığın kavramsal özelliklerini ifade eder. Bu bilgilerden sonra Palmer’ın görüşleri daha tutarlı olduğu savlanabilir. Çalışmada aksi belirtilmediği sürece kip ve kiplik

kavramları Palmer'ın açıkladığı biçimde kullanılacaktır. Bu çalışmada art zamanlı bir çalışmaya yer verilmeyecektir. Ayrıca Palmer kipsel sisteme (modal system) de değinir. Palmer 'kipsel' (modal) sıfatını kipi (mood) değil, kipliği (modality) tanımlamak için kullanır"⁴.

Bybee ve Fleischman kip kavramını şöyle açıklar: "Kip, kipsel işlevi olan eylemin biçimsel olarak dilbilgiselleşmiş bir ulamıdır" (1995:2). Kiplik ise dil ile aktarılan anlam üyeleri ile ilgili anlamsal alandır (semantic domain). Burada da yine 1994'teki araştırmasında söylediğini yineler ve şunları ekler:

'Kipler genellikle eylemsi dizilerin ayırıcı kümelerinde çekimsel olarak ifade edilirler. Örneğin bildirme, istek, dilek, emir, koşul vb. ki bunlar dilden dile sayıca ve anlamsal ayırımlar bakımından değişir. Kiplik ise dilin ifade ettiği anlamın elemanları ile ilgili anlambilimsel bir alandır. Emir, dilek-koşul, dikkatlilik (intensive), varsayım, gücüllük, yükümlülük, söylenti, istek (hortatory), ünlemlilik gibi ince ayrıntıların geniş bir alanını kapsar. Kiplik bir dilde çok çeşitli yollarla ifade edilir: biçimbirimsel, sözdizimsel, sözcüksel ya da vurgulama yoluyla' (1995:2).

Kısaca özetlersek kip dilbilgisel bir ulamıdır, kiplik ise anlambilimsel alandır. Kipler yalnızca bükünlüdür (inflectional) fakat kipliği ifade etmenin biçimbirimsel, sözdizimsel gibi pek çok yolu vardır. Ayrıca kiplik, kipe göre daha geniş bir alandır ve daha ince ayrıntıları içerir. Bu kavramlar birbirlerinden farklıdır. 'Onları aynıymış gibi kabul etmenin bir anlamı yoktur, özellikle de kip, kipliği işaretleyen tek ulam olmadığı için ve anlamları sadece kipsellikle sınırlı olmadığı için. Ayrıca kipi bildirdiği anlamların çoğu (edimsöz, gerçeklik durumu, kanıtsallık) tamamen kipsel değildir' (Pietrandrea, 2005:19). Daha önce de değinildiği üzere kiplik yalnızca kip ya da kipsel sistemle belirlenmez. Kiplik bildiren farklı belirteçler ve sıfatlar da vardır ki bu da çalışmamızın amacını oluşturmaktadır.

Türkçe kaynaklara baktığımızda da yine kiplik bir eylem ulamı olarak ele alınmıştır:

⁴Toops, Gary Howard; 2003 <<http://muse.jhu.edu/journals/language/v079/79.4toops02.pdf>> son erişim 03.08.2011

Kiplik, zaman ya da görünüş gibi bir eylem ulamıdır. Nasıl ki zaman, eylemin sözcelem anına göre tanımlanan dilsel zaman dilimini, görünüş ise yüklem zaman içindeki yayılımını işaretliyorsa, kiplik de sözcede aktarılan önerme içeriğine yönelik konuşucu tutumu ya da sözcenin bilgisel doğruluğuna yönelik konuşucu yorumunu işaretler. Ancak, zaman ve görünüş büyük ölçüde yüklemle ilişkili iki ulam olarak tanımlanırken kiplik, sadece yüklemle değil tüm tümceyle, hatta tümcenin söylemde aldığı değerler sonucu aktardığı sözceyle, betimlenen bir ulamdır (Corcu, 2010: 17).

Buradan da anlaşıldığı üzere kiplik yalnızca yüklemle ilgili bir ulam değildir, tüm tümceye yayılmış bir alandır.

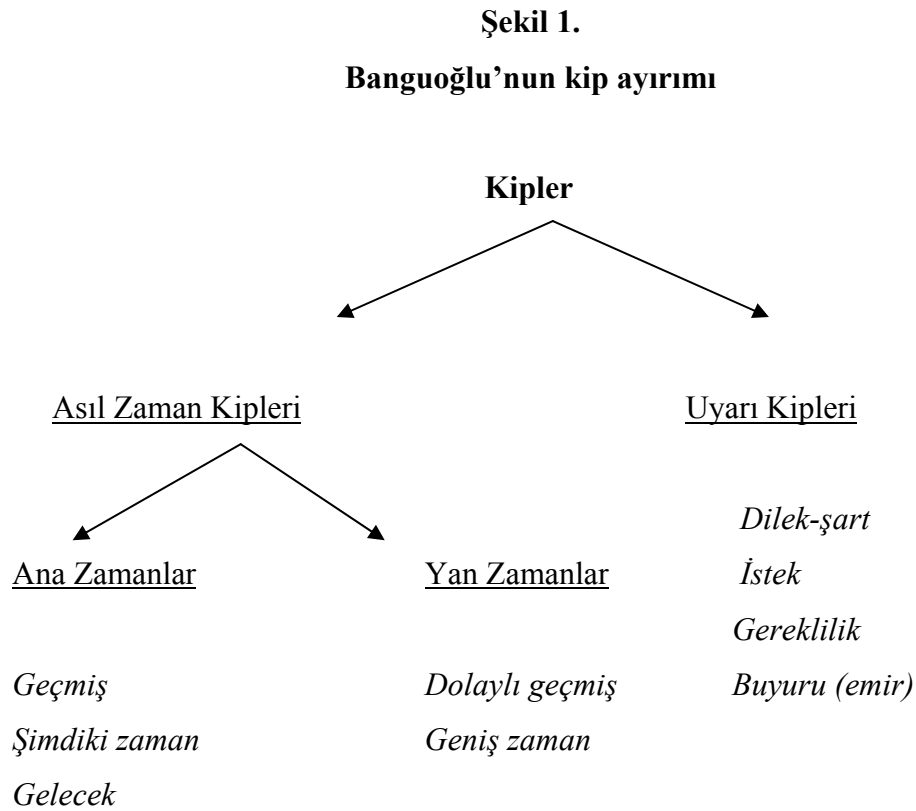
Bu bölümde kipliğin görünüş ve zaman gibi bir eylemsel ulam olmasına rağmen, onlar kadar kolay tanımlanamadığına değinildi. Kipliği anlamak için sadece eyleme bakmanın yeterli olmadığı ve kipliğin biçimbirimsel, sözcüksel, sözdizimsel ve tonlama yollarıyla da aktarılabilceği tespit edildi. Ayrıca kip ve kiplik arasındaki farktan da söz edildi. Kiplik kavramsal bir alan iken kip onun çekimlenmiş halidir. Bununla ilgili olarak {-mAll} biçimbirimini örnek olarak verdik. Gereklik kiplik alanında yer alırken, onun çekimlenmiş hali olan {-mAll} kiptir.

Özetle, çalışmamızda kullanacağımız kip tanımı şöyledir: kip belli bir dildeki kiplik dizgesini oluşturan tüm dilbilgisel birimleri temsilleyen dilsel göstericidir.

2.3. Geleneksel Dilbilgisinde Kiplik

Geleneksel dilbilgisi incelendiğinde kipliği ele alış şekillerinin az çok farklı olsa da genellikle aynı şeylerin üzerinde durulduğu göze çarpmaktadır. Çoğunlukla yapılan ayırımlar eylem çekimleri üzerinde durur. Örneğin Banguoğlu (2007:441) ekleri eylem tabanına gelme sırası olarak şöyle ayırır: 1. zaman, 2. tarz (mode), 3. kişi ve 4. sayı. Eylem tabanlarına bu eklerin farklı şekillerini getirip bitmiş eylem oluşturmaya *fiil çekimi* adını verir. Zaman ve varsa tarz eki ile uzatılmış bir eylemin teklik ve çokluk kişi ekleri almasını ise *kip* olarak adlandırır. Bu tanıma göre kip zaman, tarz ve kişi eklerinin bir araya gelmesiyle oluşan kavramdır. Buna göre, eylem çekimi kavramının kipi kapsadığı görülmektedir ve aralarındaki fark net değildir. Banguoğlu (2007:442) daha sonra eylem çekiminde zamanın esas olduğunu

vurgular ve bundan dolayı *kip* yerine *zaman* teriminin de kullanıldığını söyler. Zamanları *asıl zaman kipleri* başlığı altında toplar ve ikiye ayırır: ana zamanlar ve yan zamanlar. *Ana zamanlar* geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanlarken, *yan zamanlar* dolaylı geçmiş ve geniş zamanlardır. Bunların dışında yine bir zamanın içinde geçen ve bir kişiye ait eğilim ifade eden *uyarı kipleri* vardır. Dört türü vardır: dilek-şart, istek, gereklilik ve buyuru. Bunları özetleyecek olursak karşımıza şöyle bir şema çıkmaktadır:

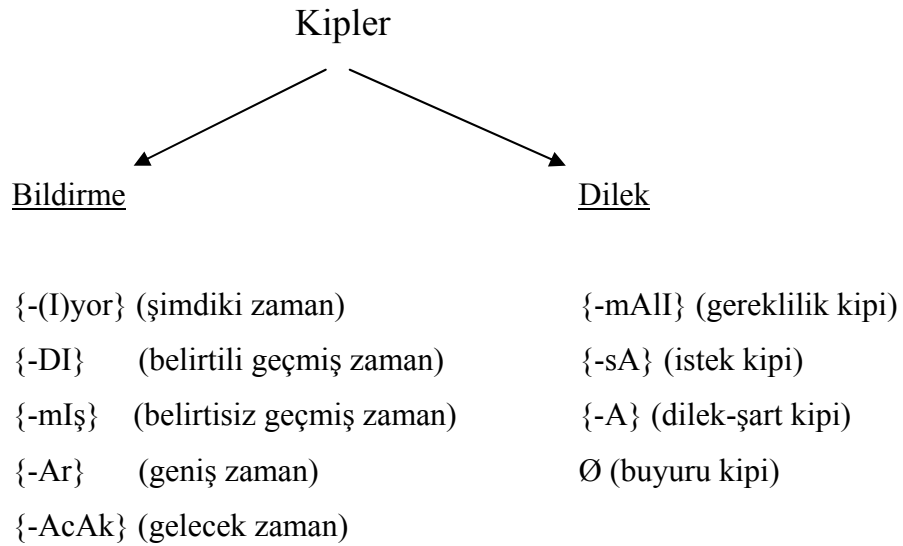

Yine benzer olarak Kahraman (2001:128) kipi eylemlerin “zaman” ya da “dilek” anlamı yüklenerek anlatımda kullanılabilecek kalıplara girmiş ve bir kişiye bağlanmış biçimleri olarak tanımlar ve kipleri bildirme ve dilek (tasarlama) kipleri olarak ikiye ayırır. Bildirme kiplerini de kendi içinde beşe ayırır: görülen (belirli) geçmiş zaman kipi, İşitilen (öğrenilen, belirsiz) geçmiş zaman kipi, şimdiki zaman kipi, gelecek zaman kipi, geniş zaman kipi. Dilek kiplerinin ise dört türü vardır: dilek-şart kipi, istek kipi, gereklilik kipi ve emir kipi.

Daha pek çok geleneksel dilbilgisinin kipe bakışını gösteren kaynak vardır. Örneğin Gencan (2007:321) kipi eylemlerin zaman ve anlam özelliklerine göre girdiği çeşitli ekler olarak tanımlar. Dilek kiplerinin “özel bir zaman anlamı yoktur. Hepsinde –kendini pek göstermeyen- bir gelecek zaman ayırtısı sezilir”. Bu yüzden kipleri zamanlarına göre değil de anlamlarına göre adlandırdığını söyler (2007:342). Burada dikkati çeken nokta isteme kiplerinin aslında zamanla ilgili bir bağlantısı olduğuna değinilmesi ama adlandırma yaparken bunun göz ardı edilmesidir.

En genel hatlarıyla ele aldığımızda geleneksel dilbilgisinin kip ayrımı şöyledir:

Şekil 2. Geleneksel dilbilgisinin kiplik ayrımı

Buraya kadar özetlemek gerekirse, Banguoğlu kip başlığı altında iki ana sınıflandırma yapar. Asıl zaman kipleri ve uyarı kipleri. Asıl zaman kiplerini de kendi içinde ana ve yan zamanlar olarak ikiye ayırır. Gencan ise kipleri bildirme ve dilek başlıkları altında ele alır. Bildirme kipleri ulamı altında zamanları inceler. Her ikisinde de kip başlığı altında zaman ekleri vardır.

Görüldüğü gibi geleneksel dilbilgisinin kipliğe bakış açısında tutarsızlıklar vardır. Kip terimi yerine zaman terimi kullanılmaktadır. Oysaki bu iki terim

birbirlerinden oldukça farklıdır. Bir sonraki bölümde konunun daha iyi açıklanması için kiplik, zaman ve görünüş üzerinde durulacaktır.

2.4. Kiplik, görünüş ve zaman

Kiple kiplik arasındaki farka daha önce değinilmişti. Kiplikle ilgili olarak yapılan araştırmalarda kipliğin tanımlanmasının bile sorunlu olduğu ortaya çıkmıştı. Hoye'nin (1997:1) de belirttiği gibi insan dilinin ve düşüncesinin anlaşılması zor fakat aynı zamanda da en temel ulamı olan kipliğin tanımı, betimi ve çözümlemesi için yeni içgörülere hâlâ gereksinim duyulmaktadır. Özellikle de Türkçe için daha fazla çalışma yapılmasına gereksinim vardır.

Kipliğin en temel tanımı için *Cambridge Advanced Learner's Sözlüğü*nde kip (modal) sözcüğüne bakıldığında şu açıklamayı görmekteyiz: “Tümcenin ana eyleminin açıklamadığı olasılık gibi fikirleri açıklayan başka eylemlerle beraber kullanılan {-mAll} (must), {-Abil} (can) gibi eylemlerdir”. Bu tanımda sözü geçen ‘ana eylemin kiplik bildirmemesi’ durumuna değinilmesini yerinde buluyoruz. Bilindiği gibi kiplik yalnızca kiplik bildiren biçimbirimlerle yapılmamaktadır. Bunun yanı sıra kiplik vurguyla, belirteçlerle, sıfatlarla ya da eylemlerle de yapılabilir. Örneğin “gerekmek”, “istemek”, “inanmak” gibi eylemler kendi sözlük anlamları nedeniyle kiplik bildirirler. Eğer tümcede bu eylemlerden biri yoksa ve kiplik anlamı verilmek istenirse İngilizcede bu kip yardımcı eylemleri (modal verbs) kullanılarak yapılır. Bu tanım İngilizcedeki kip kavramını vermektedir; Türkçede ise bu yapıların bazıları biçimbirim şeklindedir. Bu biçimbirimler anlam ve işlev olarak Türkçede kiplik bildirirler. Türk Dil Kurumu'nun *Büyük Türkçe Sözlüğü*nde ise kip tanımı şöyledir: “Fiillerde belirli bir zamanla birlikte konuşanın, dinleyeninin ve hakkında konuşulanın, teklik veya çokluk olarak belirtilmiş biçimi, sıyga”. Bu tanım Banguoğlu'nun (2007) kip tanımına benzemektedir. Daha önce de değindiğimiz gibi (bkz syf:13) Banguoğlu kipi bir eylemin teklik ve çokluk kişi ekleri alması olarak tanımlar. Bu tanımda kipi zamanla ilişkisine bir gönderme yapılmıştır. Ancak yine de bu tanımın kip-zaman, kip-görünüş ilişkileri ve kiplik bildiren yapılar

düşünüldüğünde yetersiz olduğunu söylemek olasıdır. Bu konuları ileriki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alıp değerlendireceğiz. Ayrıca İngilizce ve Türkçe sözlüklerdeki kip tanımındaki farklılık da ilgi çekicidir. İngilizcede kip olasılık gibi fikirleri (yükümlülük, bilgisellik şeklinde çoğaltılabilir) açıklama işlevi vurgulanırken; Türkçede ise işlevi değil de yapısı üzerinde yapılan bir tanım söz konusudur.

Alan yazını incelediğimizde kiplikle ilgili çeşitli tanımlar yapılmıştır. Bunların arasında kipliği sözcemele kuramı çerçevesinde inceleyenler vardır. Örneğin Günay'ın (2002:86) çalışmasına bakıldığında yüklemi değiştiren bir durum olarak tanımlanan kiplik, kişinin kendi isteği ya da dışarıdan gelen bir baskıdan dolayı eylem yapması, bir başka özne tarafından yapmaya zorlanması ya da öznenin kendi yetenek ve isteklerinin ortaya çıkmasını belirten sözceler olarak tanımlar. Günay'ın bu tanımı geleneksel bilgisel-yükümlülük kiplik ayrımını kapsar. Buna ek olarak kipliğin yetenek ve istek boyutlarını da ele almaktadır.

Kiplikle ilgili tartışmalar incelendiğinde kipliği bizim gibi dilin önemli özellikleri arasında görenler vardır. Örneğin Nuyts'a göre

“kiplik” bir dilin anlam çözümlemesi içindeki temel kavramlar arasında “altın ailelerden” biridir. Buna rağmen, hâlâ en sorunlu ve tartışılan kavram olmaya devam etmektedir: onun nasıl tanımlanacağı ve karakterize edileceği, hatta bırakın onu verilerin gözlemsel çözümlemelerine tanımların nasıl uygulanacağı ile ilgili hiçbir fikir birliği yoktur. Ve son bir çözüm yönüne giden hiçbir tartışma ya da girişim izi de yoktur (2006:5).

Bu alıntıdan da anlaşılacağı gibi bir sözcenin anlamının ortaya konulmasında kipliğin önemli bir yeri vardır. Ancak kiplik hâlâ üzerinde çalışılmaya devam edilmesi gereken bir alandır.

Kipliğin tanımıyla ilgili alan yazın tarandığında farklı tanımlar görülmektedir. Örneğin Göksel ve Kerslake'e göre kiplik “bir durumun üzerinde hemfikir olunan bir gerçek olarak mı yoksa başka bir şekilde mi sunulduğuyla ilgilidir” (2009: 338). Bu tanıma göre kiplik sözcede anlatılan olay ya da durumun gerçek mi yoksa varsayım mı olduğu ile ilgilidir. Hâlbuki bu tanım kipliğin kapsamının bir parçasıdır, tamamı değildir. Diğer tanımlara bakıldığında bu tanımın biraz sığ kaldığını varsayabiliriz.

Dilaçar kipi “fiilin bir gramatikal ulamı” (1971:106) olarak ele alır. Bu açıklamayla şu anlaşılmalıdır: “fiilin gösterdiği sürecin hangi psikolojik koşullar altında meydana geldiğini ya da gelmek istendiğini bildiren ve ruh durumunu, kişisel duyguları, niyeti, isteği belirten ulam”. Yani Dilaçar kipliği, sözcüyü söyleyen kişinin ruh halini yansıtan bir dilbilgisel ulam olarak yorumlar. Buradaki tanımda da bir eksiklik söz konusudur. Örneğin “Keman çalabilirim” tümcesinde ne tür bir ruh durumundan bahsedilebilir. Burada konuşucu keman çalabilme yeteneği hakkında bilgi vermektedir. Göksel ve Kerslake kiplik tanımında bilginin gerçekliğini ön planda tutarken, Dilaçar konuşucunun ruh halini öne çıkarmıştır. İki tanım birbirinin eksikliğini tamamlamaktadır.

Fatma Erkman-Akerson kip işlevinin oldukça karmaşık olduğunu söyler ve genel olarak “konuşmacının dile getirdiği önerme hakkındaki yorumu” olarak tanımlar (2008:268). Daha öncesinde Akerson’un Ozil (1998: 55) ile yaptığı çalışmada kipliği “konuşmacının tümce biçiminde somutlaştırdığı önermesine kendi bakış açısını da eklemesi” olarak tanımlar. Anlatılan olaya ya kendi tanık olmuştur, ya başkasının tanık olduğu, başkasından duyduğu bir olguyu anlatmak istemektedir ya da bir tahminde, istekte bulunmaktadır. Konuşmacının tümcelere kattığı istek, niyet, olasılık, zorunluluk, tanık olma/olmama vb. gibi bakış açıları dilbilimde kip olarak adlandırılır. Bu alıntılara bakıldığında Dilaçar’dan farklı olarak Akerson ve Ozil kipliğin konuşucunun psikolojik durumunu yansıttığından bahsetmez. Kiplik ya önermenin kaynağını göstermekte ya da bir isteği, gerekliliği veya varsayımı anlatmaktadır.

Vardar’ın tanımı ise hem Dilaçar’ın hem de Akerson ve Ozil’in tanımlarını kapsar. Kipin, eylemin belirttiği oluş karşısında konuşucunun tutumunu; bir başka deyişle, konuşucunun salt bildirmeyle mi yetindiğini, yoksa bir yorumda mı bulunduğunu, istek, dilek, koşul, gereklilik, buyrum mu anlattığını gösteren eylem biçimlerinin özelliği olduğunu söyler (Vardar, 2007: 135). Bu tanımların hepsinin özeti aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3.
Alan yazında kip tanımları

	<i>Gerçeklik</i>	<i>Varsayım/ Tahmin/ yorum</i>	<i>Ruh hali</i>	<i>Niyet/ İstek</i>	<i>Tanıktanık olma/ olmama</i>	<i>Gereklilik</i>	<i>Koşul</i>	<i>Buyurum</i>	<i>Kaynak gösterme</i>
Göksel & Kerlake	√	√							
Dilaçar			√	√					
Akerson & Ozil				√	√	√			√
Vardar			√	√		√	√	√	√

Tüm bu tanımlar da göz önünde bulundurularak kipliği şöyle tanımlayabiliriz: **kip, konuşucunun sözce ile ilgili kişisel duygularını, tutumunu, fikirlerini, çıkarımlarını ve yorumlarını yansıtan ya da bilginin kaynağını bildiren, kişinin istek ve yeteneklerini anlatan, sözcenin gerçeklik derecesini gösteren dilbilgisel bir ulamdır.**

Bu çalışmada aksi belirtilmediği sürece kip kavramı bu tanımdaki biçimiyle kullanılacaktır. Yine de bu tanım da kiplik durumunu her yönüyle ele alıp açıklamadığı da söylenebilir. Bu tanımın yetersizliğinden değil, alandaki betimlemelerin ya da sınırlamaların tam olarak yapılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle Türkçe gibi çağdaş dilbilim kuramlarıyla yeterince incelenmemiş diller için kip kavramının içeriğini doldurmak zor olabilir.

Kip kavramının daha iyi anlaşılması için onun zaman ve görünüşle olan ilişkisini de anlamak gerekir. Bundan dolayı sonraki bölümde bu ilişkiler açıklanacaktır.

2.4.1. Kip ve Zaman ilişkisi

Kip ve zaman ilişkisini açıklamak için öncelikle ‘zaman’ kavramını açıklığa kavuşturmak gerekir. *Cambridge Sözlüğü* zamanı, eylemin gerçekleştiği anı gösteren eylem ulamı olarak tanımlar. Bu tanım çok genel bir tanımdır. Vardar ise benzer bir tanım yapar ama ayrıntıları da ekler. Zaman sözcüğünü “eyleme bağlı olarak gerçek ya da doğal sürenin çeşitli dilbilgisel bölümlerini belirten ulam ve bu ulama bağlı olarak ortaya çıkan alt ulamların her biri” şeklinde tanımlamıştır. Şimdiki, geçmiş ve gelecek zaman bölümlenmesinin evrensel bir nitelik taşımadığını savunur (2007: 227). Her ne kadar evrensel nitelik taşımadığı konusunda Vardar’la aynı düşüncede olsak da, özellikle yabancı dil öğretiminde böyle bir ayırımı yerinde bulmaktayız. Neticede zaman “süreğiden bir akıştır; başı, ortası ve sonu yoktur. Ancak zamanı gerçekteki bu akışkan niteliğiyle ele almak dünyayla başa çıkabilmek açısından son derece engelleyicidir” (Erkman-Akerson ve Ozil, 1998).

Balcı zamanı, “belli bir zaman içinde olayın yerleştiği bir dilbilgisel sınıf” (2004:109) olarak tanımlar. Zaman bizim bildiğimiz gibi zamansal bir boyutunu belirtir ve çizgiseldir. Konuşurken olayların görüldüğü zamandan kendimize bir nokta seçeriz. Zamandaki bu nokta bizim gönderim (reference) noktamızdır ve zaman bu noktayı esas alarak olayları zaman içine yerleştirmek için kullanılır. Genel olarak konuşmanın geçtiği an gönderim noktası olarak seçilir. Olay gönderim noktasından önce de olabilir, gönderim noktasını da içerebilir ya da gönderim noktasından sonra da olabilir. Zamanın bir diğer özelliği de onun gösterimsel ulamda olmasıdır. Zamanın yorumlanması sözcenin zamanı ile bağıntılıdır. “1923’te gerçekleşen bir olay bugün ‘geçmiş’tir çünkü bizim yorumlama refrans noktamız 2004’tür. Ama aynı olay 1923’te ‘şimdi’ 1922’de ise ‘gelecek’ olarak yorumlanır” (2004: 109). Tüm bunları kısaca özetlersek zaman, sözcenin söylendiği anın çıkış noktası seçilerek, ona göre geçmiş, gelecek ya da o andan sözedildiğini gösteren

dilbilgisel bir ulamdır. Ayrıca burada dikkat edilmesi gereken nokta gerçek zamanla dilbilgisel zamanın farklı kavramlar olduğudur.

Mutlak zamanın ilki insansal algılanışı, diğeri uzamsal algılanışıdır. Bu yüzden öncelikle dilsel zaman ile gerçek zaman ayırımını yapabilmeliyiz. Yani, mutlak zamanın insansal algılanışına karşın farklılaşan dilsel zamanlar! Çünkü dilin zamana ait sınıflamaları bizim zihnimizdeki sınıflamalardan genellikle farklıdır. (Uzun, 1998).

Bizim burada ‘zaman’ diye adlandırdığımız kavram dilbilgisel zamandır. Yine bu üçlü ayırımı (geçmiş, şimdiki, gelecek) destekleyen Schaaik (2001:64) makalesinde Johanson’un ‘bakış’ (*aspektotempora*) terimiyle neyi belirtmeye çalıştığına dair bilgiler verir. Evvelki (önceki), evvel-olmayan ve ileriye yönelik şekilde üçlü ayırım (İng. *tripartite division*) yapar ve bunların zaman/görünüş için çekimlilik seviyesinde yapıldığını belirtir. Bize göre burada yapılan şey aslında kullanılan terimlerin değişmesidir. Johanson geleneksel dilbilgisindeki gibi şimdiki, geçmiş ve gelecek terimleri yerine, zihinsel sınıflamaya uygun terimler tercih eder. Örneğin geleneksel dilbilgisinin ayrı ayrı tanımladığı geniş ve şimdiki zaman terimleri yerine evvel-olmayan zaman terimini kullanır. Daha sonra bu grubu kendi içinde Türkçe için üçe ayırır. Yani evvel-olmayan grup içindeki önermeler üç şekilde yapılır:

şimdiki1 (-ir)
 şimdiki2 (-yor) ve
 şimdiki3 (-mekte) (Schaaik, 2001:66).

Bu gruplamanın güzel olan bir yanı da {-mEktE} ekini de içermesidir. Çünkü geleneksel kip ayırımlarının hiçbirinde bu ekin yer aldığını gözlemlemedik.

Dilbilgisel zamanı sadece üçlü bir ayırım olduğunu düşünmeyenler de vardır. Örneğin Dilaçar (1971:111) zaman “*gramatikal ulamının*” kimi dillerde isimlerde de bulunduğunu ama Türkçede yalnızca fiillerde kullanıldığını söyler. Eskiden, zamanın bitmişlik ve bitmemişlik olarak iki türü olduğu sayılırken zamanla geçmişlik, şimdilik ve geleceklik olarak üçe ayrılmıştır. Buradan anlaşıldığı gibi eskiden bitmişlik ve bitmemişlik terimleri zaman için kullanılırken, artık görünüş için

kullanılmaktadır. Bu terimler bir sonraki bölümde (bölüm 2.4.2.) tartışılacaktır. Dilaçar aynı kitabında önemli olanın sadece zaman eklerinin tanınması olmadığını, bunun yerine eylemde zaman kavramını ve zaman bölümlerini tanımak olduğunu vurgular. Daha sonra saltık zamansızlık, tamamlanmış şimdilik, geçmiş gelecekliliği, alışkı geçmişliği gibi on beş tane zaman başlığı verir (Dilaçar, 1971). Bizce, Dilaçar burada zaman ve görünüş kavramlarını karşılaştırmaktadır ve bunların birleşimlerini ayrı başlıklar altında ele almaktadır.

Fakat zaman kavramı yalnızca dilbilgisel zamanı göstermez. Bazı durumlarda kiplik de bildirirler. Bununla ilgili olarak Balcı (2004:110) konuşurken sadece zamanları kullanmadığımızı, aynı zamanda niyetlerimizi, tahminlerimizi, önerilerimizi, içgüdülerimizi, umutlarımızı, taleplerimizi, isteklerimizi vb ifade ettiğimize değinir. Bu betimlemeye bir örnek vererek açıklama yapmak daha aydınlatıcı olacaktır. Örneğin $\{-(A/I)r\}$ geniş zaman eki olarak kabul edilse de “Maç 1–1 berabere biter” gibi bir tümcede zamandan çok kiplik bildirir. Burada bu biçimbirimim kattığı anlam kipliktir. Ayrıca Balcı zaman, kip ve görünüş arasına sınır çizmenin oldukça zor olduğuna çünkü bunların doğaları gereği birbirleriyle ilişkili olduklarına değinir. Örneğin geçmiş, çoktan gerçekleştiği için bilinen gerçek olarak sınıflandırılır; fakat gelecek henüz gerçekleşmiş olmadığı için bilinmez ve gücüdür (2004:110). Yani olayın geçmişte olması zaman bildirirken, bilinen bir gerçek olması kiplik bildirir. Görünüşle ilişkisi ise ileriki bölümde ele alınacaktır.

Bu noktada geleneksel dilbilgisine tekrar baktığımızda kipleri ikiye ayırdığını görmekteyiz: bildirme ve isteme. Buna göre bildirme kipleri zaman bildirirler. Örneğin şimdiki zaman gönderim noktasını gösterirken, gelecek zaman gönderim noktasından sonraki bir zamanı göstermektedir. Buradaki ikiliği Uzun şöyle açıklar:

Buradaki gariplik basit bir soyutlama yapamamadan kaynaklanır. İsteme kiplerinde olduğu gibi salt kipsel değil de, bildirme kiplerinde olduğu gibi zamansal aktarımı ekleyebiliriz. Yani kip eki diye bilinen eklerin, ayrıca zaman eki olma olasılığı da işin içine katılabilir. Öyleyse, eylem çekiminde iki çizgi, iki yön, iki düzlem, iki düzey vb. bulunduğunu varsayabiliriz. Biri kip, diğeri de zaman düzlemi. Türkçenin geleneksel dilbilgisinde, kipsel değil de zamansal alt ayırımları bulunan bir kip (bildirme kipi) saptayıp, bunun karşısına bu kez zamansal değil kipsel ayırımları bulunan bir kip (isteme kipi) çıkarmak, aslında tamamen kavramsal tabanlarda kalmanın bir sonucudur (1998).

Bu alıntıda da görüldüğü gibi Türkçede sadece bildirme kipleri değil aynı zamanda isteme kipleri de zamansal aktarım içerebilir. Ayrıca bildirme kiplerinin yalnızca zaman bildirdiğini söylemek de doğru olmaz. Hatta bildirme kipleri zamanı aktarabilir. Çünkü bu kiplerin zamanı anlatmadığı durumlarda vardır. Örneğin geniş zaman {-Ar} ekini ele alırsak şu örneği bir inceleyelim:

(1) a. ‘Ayşe sürekli temizlik yapar’

Geleneksel dilbilgisine baktığımızda Ayşe temizlik yapma eylemini hep yapar. Fakat biz bu tümceye bakarak Sevgi’nin konuşmanın geçtiği anda temizlik yapıyor olmasını beklemeyiz ya da hiç durmaksızın bu eylemi gerçekleştirdiğini anlamayız. Biz bunu art alan bilgilerimize göre anlarız. Ayrıca burada kullanılan ‘sürekli’ gibi biçimbirimlerin kattığı kiplik de tezin ilerleyen bölümlerinde incelenecektir. Farklı belirteçlerin kullanımı, tümcenin anlamını da etkilemektedir ki bu da çalışmamızın asıl amacını oluşturmaktadır.

(1) b. ‘Hasan çok çay içer’

dediğimizde Hasan’ın çayı geçmişte de içtiğini dünya bilgimize bakarak anlarız, bunu bize veren {-Ar} eki değildir. Ya da

(1) c. ‘Hasan bunu tamir eder’

tümcesinde ise Hasan bunu daha önce tamir etmemiş olabilir. Bu durumu Uzun ‘{- (A)r} ekinin olumsuz ve karşıtsal anlatımla saptanabilecek bir zamanı, [geçmiş dışı] zamanı aktarması’ olarak açıklar. Bu örneklerdeki durumlara baktığımızda (1a) ve (1b) örneklerinde ‘alışkanlık’, (1c) örneğinde ise ‘yapabilme’ anlatır. Tüm bunlardan da anlaşılacağı üzere {-Ar} ekinin kiplik bildirme işlevleri de vardır.

Zaman ve kip ilişkisini vermek için Balcı (2004:110) şuna benzer bir örnek verir (anlam kargaşasına neden olmamak için küçük bir değişiklik yapılmıştır): *gidecek*

kip anlamında kesin-olmayan (non-factive) bilgi anlamındadır, zaman anlamında ise gelecektir (future). Elbette yine burada da bağlamın önemli bir etkisi var. Özellikle koşul tümcelerinde bu anlamı daha iyi görebilmekteyiz (bkz: Kerslake 1997 ve 2003) . Örneğin “Yağmur yağmazsa hafta sonu yazlığa gideceğiz” tümcesi kiplik anlamında kesin olmayan bir durumu yansıtmaktadır. Çünkü ana tümcedeki eylemin gerçekleşmesi yağmurun yağmaması koşuluna bağlıdır. Ama olayın gerçekleşme olasılığı gelecekte olduğu için zaman olarak gelecek zaman bildirir. Fakat *geldi* dediğimizde kip anlamında gerçektir; zaman anlamında ise geçmiştir. Bunlar birbirleriyle ilişkilidir. Uzun’dan farklı olarak Balcı kiplik kavramının gerçeklik ve gücüllük işlevleri üzerinde durmaktadır.

Balcı ile benzer olarak Göksel ve Kerslake zamanı, “hakkında konuşulan olayın zamansal konumunu belirli bir referans noktasının öncesini ya da sonrasını ya da o esnasını belirttiği” (2009:325) şeklinde açıklar. Kip ise, “önermenin gerçekliğine olan konuşucu bağlılığı ve konuşucunun bir olayın gerçekleşip gerçekleşmemesine ilişkin isteğinin dereceleriyle olasılık ve gereklilikle ilgilenen karmaşık bir kategoridir” (2009:325). Göksel ve Kerslake kiptin gereklilik işlevini de vurgular.

Geleneksel dilbilgisini eleştiren dilbilimcilerden biri de Agop Dilaçar’dır. Dilaçar (1971:107) okul dilbilgisi kitaplarında bildirme kipi, emir kipi, dilek-şart kipi, gereklilik kipi, istek kipi gibi ayrımlar yapıldığını belirttikten sonra bunların hemen yanbaşında zaman’la, hatta kılınış’la (görünüşle) karıştırılmış kip terimlerine rastlandığını söyler. Şimdiki zaman kipi, -miş’li geçmiş zaman kipi, gelecek zaman kipi gibi “zaman kipi” şeklindeki terimlerin yanlış olduğunu savunur. Çünkü “kipin zamanla hiç ilgisi yoktur: zaman sadece zamanı, vakti anlatırken, kip yalnızca ruh durumunu anlatır. Bazı ruh durumları belli eklerle anlatılabilir fakat bu ruh durumu ile ekin uyuşması gerekmez” (Dilaçar, 1971).

Dilaçar zamanları salt bir eke bağlamanın doğru olmadığını belirttikten sonra –miş’li geçmiş zaman ekini ele alır. Bu zamanı belirsiz geçmiş olarak ele almaz. Her ne kadar bu değeri bazı kullanışlarda taşısada, pek çok kullanımda eski değerinden kaymıştır. Örneğin ‘ *Anlatıldığına göre bu adam eskiden bir aktörmüş, sonra bir*

yazar olmuş, bir takım piyesler ortaya koymuş, daha sonra yine tiyatroya dönmüş' tümcesindeki tüm –miş'ler söylenti kipidir. Bu da göstermektedir ki –miş'in belirsiz geçmiş dışında da pek çok görevi vardır. Ayrıca *söylenti kipi* terimine alan taramamızda yalnızca Dilaçar'da yer verildiği dikkatimizi çekmiştir. Bu konuda Dilaçar'a katılmaktayız. Anadil konuşucuları çoğu zaman bu noktalar üzerinde düşünmeden sözceler üretirler. Ancak yabancılara Türkçe öğretirken, örneğin {-mİş} biçimbirimini eğer belirsiz geçmiş zaman olarak öğretilirse, öğrenciler yukarıdaki örnekteki gibi bir kullanımla karşılaştıklarında, bu durum onlar için oldukça kafa karıştırıcı olmaktadır. Bunun yanı sıra “Hava çok güzelmiş” tümcesini de ne söylenti kipi ile ne de belirsiz geçmiş zaman ile açıklamak mümkün değildir. Bundan dolayı her bir biçimbirim tüm işlevleriyle beraber net bir şekilde tanımlanmalıdır. Bunun için bu biçimbirimlerin kip, görünüş ve zaman işlevleri tek tek tanımlanmalıdır.

Kipin zaman bildirmediği yönünde görüş belirtenler de vardır. Örneğin Taylan (1997) “zamansal bir boyutu olmayan kiplik ile zaman ve görünüş arasındaki ilişki daha az araştırılmıştır” der. Yani kiplikle zaman arasında bir ilişki olmadığını savunur. Bu görüş daha önce de tartışıldığı üzere Gencan'ın (2007:342) kiplikle ilgili olarak bahsettiği özel bir zaman anlamı olmaması yorumuyla benzerlik gösterir ancak yine Gencan'ın kendini pek göstermese de tüm dilek kiplerinde bir gelecek zaman ayırtısı sezilmesi yorumuyla ise çelişir.

Bu bölümde hep zaman eki olarak kabul edilen eklerin aslında aynı zaman da kiplik de bildirdiği üzerine durulmuştur. Fakat kiplerin zaman bildirmediğine yönelik alan yazında yapılmış bir çalışmaya rastlanmadı. Ancak eğer zaman bildiren biçimbirimlerin bazıları aynı zamanda kiplik de bildiriyorsa, tersi yorum yapmamıza engel olan nedir? Bu bölümde verilen örnekler de incelendiğinde kipin zaman bildirmemesi durumu bize pek olası görünmemektedir. Ama bu alanda kesinlikle daha çok araştırma yapılmasına gereksinim vardır.

2.4.2. Görünüş ve Kiplik ilişkisi

Bu bölümde kip-görünüş ilişkisini açıklamak ve aralarındaki benzerlik ya da farklılıkları ortaya koymak için hem görünüş tanımlarına yer verilecek hem de görünüşün zamanla olan ilişkisine de değinilecektir.

Görünüşle ilgili pek çok dilbilimci tanım yapmıştır. Bunlardan ilk olarak Erkman-Akerson ve Ozil'i (1998:54) ele alırsak, görünüşü zamanın yanı sıra tümcelerde dile getirilen olay ya da durumların süreyle olan bir başka bağlantısı olarak açıklarlar. Kavram olarak görünüş ve zaman yakın olsa da işlev olarak farklıdır. Görünüş bir olayın zamana nasıl yayıldığını gösterir. Fakat bunun için gönderim noktasını temel almaz, genel olarak bir olayın zaman boyutuyla olan ilişkisini gösterir. Görünüş, dile getirilen olayların belirlenen zaman anlatımı içinde tamamlanmış-bitmiş, başlamış-sürmekte, sürekli-yinelenmekte vb. gibi özellikleri anlatmaktadır (1998: 298).

Dilaçar (1971:109) kılınış (veçhe, aspect) terimini tanımıyla birlikte ilk defa 1949'daki *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'ne önermiştir ve bu önerisi kabul edilmiştir. Dilaçar bu bölümde farklı Almanca kaynaklardan edindiklerini şu şekilde özetler: Görünüş "kipin anlattığı öznel düşünceyle karışmadan, fiil sürecinin, yani eylemin ve oluşun nesnel olarak nasıl geliştiğini, yapıldığını, tarzını anlatan dilbilgisel bir ulamdır". Ayrıca kip-görünüş ilişkisi için şunları söyler: "Türkçedeki betimlemeli fiillere kiplik kavramı da karışmıştır. Örneğin, gidecek olmak (davranış, intentional), çıkıvermek (tezlik, hatif), düşeyazmak (yaklaşma, approximatif), yazıp durmak (devam, persistentiel)..." (1971:109). Bu açıklamadan da anlaşıldığı üzere Türkçede kiplik yalnızca biçimbirimlerle değil, ayrıca eylemlerle de yapılabilmektedir. Burada verilen örnekler bileşik yapıli eylemlerdir. Bu yapılarda ilk eylem asıl eylem ikincisi ise yardımcı eylem durumundadır. *Çıkıvermek* örneğini açtığımızda "çıkılmak" + {-A vermek} eylemlerinin birleştiğini görüyoruz. {-A vermek} eylemi burada asıl eyleme tezlik anlamını katmaktadır; yani kiplik bildirmektedir. Buradaki kiplik gerçekten de tezlik anlamı mıdır? Yoksa başka anlamlarla da yorumlanabilir mi? Örneğin "Yolda yürürken karşıma çıkıverdi"

tümcesini inceleyelim. Aynı tümceyi aynı anlama gelecek şekilde farklı bir yapıyla yazmak istersek

(2)

- a. “Yolda yürürken birden karşıma çıktı” ya da
- b. “Yolda yürürken hiç beklemediğim bir anda karşıma çıktı”

tümceleri örnek olarak verilebilir. (2a) tümcesine baktığımızda *birden* (aniden) belirtecinin {-A vermek}eyleminin yerini tuttuğunu söylemek olasıdır. Burada {-A vermek}eylemi Dilaçar’ın da belirttiği gibi tezlik bildirir. Ancak (2b) tümcesine bakıldığında *hiç beklemediğim bir anda* öbeğinin belirgin bir tezlik anlamı olmadığı gözlenmektedir. Buradaki önemli nokta olayın aniden olmasından çok umulmadık olmasıdır. Yine de (2b) tümcesinde hiç tezlik anlamı yoktur denilemez. Bunun nedeni çıkmak eyleminin kendisinin anlık bir eylem olmasından da kaynaklanabilir ya da çıkmak eyleminde bitmişlik görünüşünün doğal olarak var olmasından da kaynaklanabilir. Çalışmamızın ana hedefi bu olmadığı için, burada tartışılmayacaktır; ancak üzerinde çalışılması gereken bir konu olduğu kanısındayız.

Görünüşle ilgili olarak karşımıza iki terim çıkar: bitmişlik ve bitmemişlik. Göksel ve Kerslake *Turkish* kitabında görünüşü şu şekilde açıklar:

Görünüş durumunun sunulduğu zamansal görüş açısını ifade eden bir dilin dilbilgisi bölümüdür. Hem başlangıç hem de bitiş noktası görünür bir şekilde tamamlanmış bir bütün olarak ‘dışarıdan’ da incelenebilir. Bu bitmişlik (perfective) görünüşü olarak adlandırılır. Alternatif olarak, soru esnasında bitmemiş veya devam etmekte biçiminde ise ‘içeriden’ de incelenebilir. Bu içsel bakış açısı bitmemişlik (imperfective) görünüşü olarak bilinir (2009:330).

Göksel ve Kerslake’in görünüş tanımlarına benzer pek çok tanım vardır. Örneğin Balcı (2004:110) görünüşün, zamanın aksine, gösterimsel bir ulam olmadığını söyler. Görünüş, olayları bir zaman çerçevesine yerleştirmeyi sağlar. Daha çok, olayın doğasıyla ilgili bilgiyi iletir. Yani olayın zaman içinde gerçekleşme şeklidir: Devam etmiş midir? Tek seferlik bir olay mıdır ve bu yüzden anlık gerçekleşim midir? Bir seri alt-olayın birçok tekrarını içerir mi ve bundan dolayı yinelemeli midir? Olay bitmiş midir (bitmişlik) yoksa açık mı kalmıştır (bitmemişlik) vs? Bu tür bir nitelendirme

tümcenin zamanını etkilemez (2004:110). Yani görünüş eylemin kendisinde var olan doğal algılamamızı yansıtır. Örneğin “Vazo kırıldı” tümcesi bize olayın bitmişliğini gösterir. Bu hem kırılmak eyleminin bir doğasıdır, çünkü bu eylem anlaktır; hem de {-DI} biçim-biriminden kaynaklanmaktadır. Başka bir örnek olarak “Yağmur yağdı” tümcesini ele alırsak yine burada da bitmişlik durumu söz konusudur ancak buradaki neden bu sefer yalnızca {-DI} biçim-biriminden kaynaklanmaktadır. Çünkü aynı olayı “Yağmur yağıyor” şeklinde ifade edersek bu durumda bitmemişlik görünüşünü yansıtmaktadır.

Başka bir düzeyde, alışkanlık şeklinde ya da genel bir kural veya örüntü olarak meydana geldiğinden herhangi bir çeşit durumu (olay veya koşul) sunmak için bitmemişlik biçimleri kullanılır. Alışkanlık önermelerinde, söz konusu olan zamanda devam etmekte diye sunulan şey herhangi bir bireysel olay veya koşuldan ziyade yinelenen olaylar örüntüsüdür. (Göksel ve Kerslake; 2009:331). Türkçede bitmişlik görünüşü {-DI} ve {-mİş} eylem sonekleriyle; bitmemişlik görünüşü ise {(I)yor}, {-mAktA} ve {(A/I)r} eylem sonekleriyle ve geçmiş bildirme belirteci -(y)DI ile ifade edilir. Göksel ve Kerslake (2009:331) örnek olarak şu tümceleri verir:

Bitmişlik:

Geçen hafta her gün iki saat çalış-tı-m.

İki saat çalış-mış-ım.

Bitmemişlik:

Saat ikide çalış-ıyor-du-m.

Saat ikide ofis-te-ydi-m.

Genellikle iki saat çalış-ır-dı-m.

Tablo 4.

Görünüş ve zaman ayırımı

Görünüş	Zaman
Gösterimsel bir ulam değildir.	Gösterimsel bir ulamdır.
Olayın zaman içinde gerçekleşme şeklidir.	Olayın zaman çizgisi üstünde gerçekleşme yeridir (ya da zamanıdır).

Yukarıdaki tablo görünüş ve zaman arasındaki farkı göstermektedir. Görünüş eylemin gerçekleşme şekli ile ilgiliyken, zaman onun zaman çizgisi üzerindeki yeridir.

Göksel ve Kerslake (2009: 339) daha sonra kiplikten bahseder. Örneğin {-yor} ekini ele alır ve onu {-(A/I)r} soneki ile karşılaştırır. {-yor} eki bitmemişlik görünüşüne sahip olmasına rağmen geniş zamandan farklı bir genelleme türünü ifade eder. {-yor} ile yapılan tümceler olgu durumunun konuşmacı tarafında doğrudan gözlemlendiğini ya da deneyimlendiğini gösterir.

(3)

- a. Para mutluluk getirmez.
- b. Para mutluluk getirmiyor.

Bu örneklerde (3a) evrensel bir gerçekliği iddia ederken, (3b) konuşmacının kendi deneyimini ya da hayata dair gözlemini yansıtmaktadır. *Turkish* kitabında Türkçedeki çoğu kiplik durumu değerlendirilmiştir. Biz burada yalnızca kiplik ile görünüş bağlamında verilen örnekleri ele aldık.

Görünüşi daha kapsamlı sınıflayanlar vardır. Örneğin Dik (1997: 106) görünüş (aspect) terimi yerine iş biçimi (İng. *mode of action*) terimini tercih eder ve bu adlandırmayla anlatmaya çalıştığının bir tür olgu durumu (İng. *type of state of affairs*) olduğunu söyler. Biz burada *iş biçimi* teriminin karışıklığa neden olacağı düşüncesiyle görünüş olarak ele alacağız. Dik görünüş terimini pek çok anlamsal değişkenleri kapsaması için kullanır. Bunları şöyle gruplandırır:

- a. *Devingenlik (Dynamic)*: Herhangi bir değişim içermeyen olgu durumudur. Bu görünüşü içeren olaylar tüm zaman aralıklarında aynıdır.

(4)

- a. Madde kırmızıydı.
- b. John babasının sandalyesinde oturuyordu.

(4a) örneğinde söz konusu maddenin bir gün boyunca kırmızı olduğunu varsayalım. Bu madde o günün herhangi bir zaman aralığında kırmızıydı. Ya da (4b) örneğinde John bir saat boyunca o sandalyede oturduysa, o bir saat zaman aralığındaki herhangi bir noktada John sandalyede oturuyordu. Bunlar [+devingenlik] örnekleridir (Dik, 1997).

Bazı durumlarda zorunlu bir tür değişkenlik vardır.

(4)

- c. John kapıyı açtı.
- ç. Madde kırmızılaştı.

Bunlar ise [-devingenlik] örnekleridir. [+devingenlik] ile [-devingenlik] arasındaki en önemli ayırt edici özellik [+devingenlik] görünüşünün hız içermemesidir.

(4)

- d. John kapıyı hızlıca açtı.
- e. *John babasının sandalyesine hızlıca oturdu.

b. *Bitmişlik (Telic)*: [+bitmişlik] görünüşü eğer olgu durumu tamamen gerçekleşmişse, doğal bir son noktayı gösterir. Eğer bir son nokta belirtilmemişse bu da [-bitmişlik] olarak gösterilir.

(5)

- a. John resim yapıyordu. [-bitmişlik]
- b. John bir portre yapıyordu. [+bitmişlik]
- c. John portreler yapıyordu. [-bitmişlik]

Bir kişi resim yapmaya ya da portreler yapmaya süresiz olarak (indefinitely) devam edebilir ama bir portre yapmaya devam edemez. Bunun arkasında yatan düşünce şudur: eğer bir eylem bütünüyle gerçekleşmişse, eylemin ürünü, yani portre de bitmiştir. Bu açıklamaya göre zamanın geçmiş olması, görünüşün bitmiş olması demektir. Ancak burada bizce ikinci bir okuma daha söz konusudur. John'u iki saat

önce gördüğümde gibi bir bağlam içinde kullanıldığında (5b) tümcesinin bitip bitmediği ile ilgili bir sezdirim yoktur.

- c. *Anlık (Momentaneous)*: Durumlar ve [-bitmişlik] sınırsız süreye sahipmiş gibi algılanır: sonsuza kadar devam edebilirler. [+bitmişlik] bildiren olaylar ise sınırlı süreye sahiptirler: doğal son noktalarına kadar devam edebilirler. [+bitmişlik] ulamı içinde olayları [+anlık] (ya da noktasal (İng. *punctual*) ve [-anlık] olarak ayırabiliriz. [+anlık] olaylar hiç süreleri yokmuş gibi algılanırlar: bu olayların başlangıcı, bitiş noktasıyla aynı ana denk gelirler yani zamanda tek bir noktada yer alırlar. [-anlık] olaylar ise belli bir zaman uzamında yer alır ve ayrı başlangıç ve bitiş noktaları vardır.

(6)

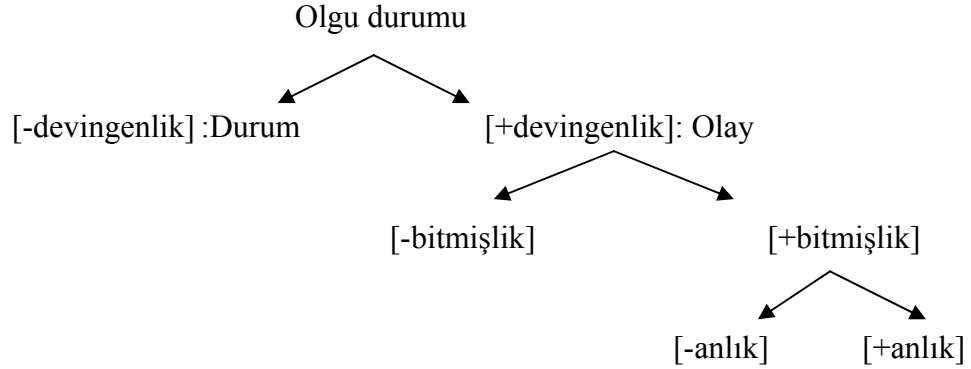
- a. John portre yapmayı sonlandırdı.
b. *John zirveye ulaşmayı sonlandırdı.

Bazı durumlarda [+anlık] eylemler görünüşsel eylemlerle birleşebilirler. Bu durumda çıkarımda “eylem bakımından yinelemeli” (İng. *iterative*) bir karakter segilerler. Yani yüklem [+anlık] eylemler dizisini işaret etmektedir.

(6) c. Dağcılar zirveye ulaşmaya devam ettiler.

Daha sonra Dik (1997: 112) bu değişkenlerin birbiriyle ilişkilerine değinir ve bir tabloda gösterir:

Şekil 3.
Dik'in görünüş için sunduğu anlamsal değişkenler

- d. *Denetleme (Control)*: Eğer özne olgu durumunun varlığını sürdürebilmesine ya da sürdürememesine karar verecek güce sahipse, olgu durumu [+denetleme] görünüşündedir. Yani özne olgu durumunun yöneteni (İng. *controller*) konumundadır (Dik 1997).

(7)

- a. John kapıyı açtı. [+denetleme]
b. Madde kırmızıydı. [-denetleme]

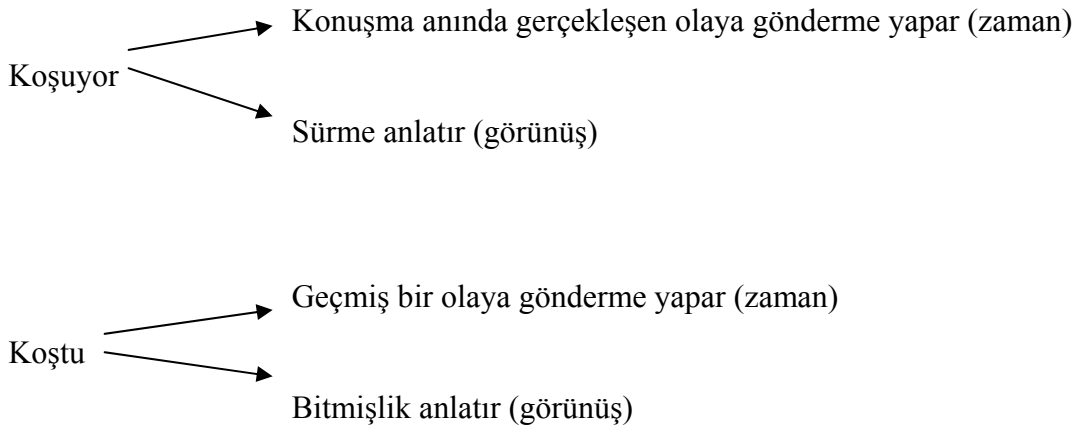
John kapıyı açmamaya da karar verebilirdi. Ama açmaya karar verdiğine göre olgu durumunun idarecisi durumundadır. Ama (7b) örneğinde madde kendisinin kırmızı olmasını engelleyecek durumda değildir. Bu yüzden madde olgu durumunun idareci olmayan bir üyesidir.

- e. *Deneyim (Experience)*: Olgu durumu, insan (animate) tarafından algılanır, hissedilir, istenir, kavranır, kısaca deneyimlenir. Bu olgu durumları [+deneyim] anlatır. Ayrıca deneyim, zihinsel ya da duyuşsal yetide gerçekleştiği için herhangi bir olgu durumunda gerçekleşebilir.

(8) John hikâyeye inanmadı.

Dik'in bu sınıflandırması içerik açısından oldukça zengindir. Bu beşli değişkenler (devingenlik, bitmişlik, anlık, denetleme ve deneyim) görünüş ulamı hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bir tümcede birden fazla değişken olabilir. Örneğin (8) tümcesi [+deneyim], [-devingenlik] ve [+denetleme] görünüşlerine sahiptir.

Türkçede yapılmış alan yazına bakıldığında, Uzun'un (1998) bitmişlik ve bitmemişlik terimleri yerine sürme ve [-sürme] kavramlarını kullandığı gözlenmektedir. Uzun'a göre görünüş, dilbilgisel zaman ulamından farklıdır. Dilbilgisel zaman, yüklem gerçeği zamanında bulunduğu konumu gösterir. Görünüş ise olayın gerçek zaman boyutuna yerleşme biçimini gösterir. Örneğin bir olay geçmişte gerçekleştiyse geçmiş zamana ait olur ama bu olayın anlık mı yoksa süremsel mi gerçekleştiğini görünüş belirler.

Uzun ayrıca eklerin neresinin zamana, neresinin görünüşe ait olduğunu söylemenin olanaksız olduğunu savunur. Bu yüzden ekler ile görünüş ya da zaman arasında birebir ilişki yoktur.

Kiplikle görünüş arasındaki benzerlik ancak geleneksel dilbilgisi ayırımında görülmektedir. Buna göre bildirme kipleri başlığı altında incelenen zamanlar aynı zamanda görünüş de bildirmektedir. Bunun dışında görünüş ile kip arasında benzerlik gösteren herhangi bir araştırmaya ulaşılamamıştır.

Kiplik zaman ve görünüşten çok farklıdır. Bu yüzden “kiplik, zaman ve görünüşle aynı seviyedeki bir kavram olarak düşünülmemelidir: o ‘daha üst bir tür ulamını’ oluşturur. Aslında kiplik, anlamsal boyutları yapmaması gereken bir yolla bir araya getirir ve ayırır” (Nuyts, 2006). Kipliği tanımlamanın zorluğundan dolayı onu ulamlara ayırarak açıklamanın daha iyi olacağı kanısındayız. Bir sonraki bölümde kiplik türleri üzerinde durulacaktır.

2.5. Kiplik Türleri

Kiplik üzerine yapılan tipolojik alan yazının çoğu onun anlamsal yönleriyle ilgilidir. Çünkü dilbilimsel biçim, en iyi dilin kullanımıyla açıklanabilir düşüncesi vardır. Kiplikle ilgili yapılan tipolojik çalışmaların genel olarak yeni olması nedeniyle kipsel anlam için tam ve net bir tanım yoktur. “Geçtiğimiz otuz yıl içinde farklı terminolojiler ortaya atılmış ve alan yazında yer almıştır. Fakat genellikle bunların arasındaki fark belli belirsizdir” (de Haan, 2006:26).

Bir önceki bölümde kipliğin zaman ve görünüşle olan ilişkilerine yer verilmişti. Kiplik türlerinin alan yazında farklı sınıflandırmaları vardır. Bu bölümde bu sınıflandırmalar değerlendirilecektir. Bu sınıflandırmalar yapılırken kipliği yapısal olarak inceleyen Palmer, işlevsel dilbilgisi üzerinden inceleyen Dik, söylemsel açıdan inceleyen Bybee ve diğerleri ve bilişsel-kullanımsal açıdan bakan Nuyts başlıklar altında incelenecektir.

2.5.1. Frank Palmer

Mantıktaki durumuyla kiplikteki asıl ayırım bilgisel ve yükümlülük şeklindedir. Bilgisel kiplik, ‘Leyla evde olsa gerek’ tümcesinde de olduğu gibi, konuşucunun söylediğinin doğruluğundan ne kadar emin olduğunun derecesidir. Yükümlülük kipliği ise ‘Leyla’nın yarın okula gitmesi gerek’ tümcenin öznesinin eylemi gerçekleştirmesi için ortaya konulan gücün derecesi ile ilgilenir. Bu güç, kişinin

kendisinden gelebileceği gibi başka bir dış koşuldan da kaynaklanabilir. İç koşuldan kaynaklanması durumunda karşımıza başka bir terim çıkar. Bu terim yeteneği düzenlemek için kullanılan devingen (dynamic) kiplik olarak adlandırılır. Örneğin *Leyla yüzebilir* tümcesinde {-Abil}öznenin yüzme yeteneğini anlatır (de Haan, 2006), yani devingen kipliktir. Devingen kiplikle ilgili ayrıntılar aşağıda tartışılacaktır.

Alan yazında kipliği sınıflandırmanın çok zor olduğuna değinenler vardır. Örneğin Palmer konuyla ilgili olarak şunları söyler:

‘Zaman’ ve ‘görünüş’ gibi ulamların tanımları genellikle alanın anlaşılır ve birbirini tutan anlambilimsel karakteristiğini içerir. Örneğin zaman pek çokları tarafından, bir olayın zamana ait durumunun ya da tümcecikte ifade edilen olgu durumunun dilbilgisel ifadesi olarak tanımlanırdı (bkz Comrie, 1985). Görünüş ise (en azından) olgu durumunun iç zamansal seçmenlerinin dilbilgisel ifadesi şeklinde tanımlanırdı (bkz Comrie, 1976). (...) kiplik alanının ortak temel bir tanımının yapılması uygulamada imkânsızdır. Her biri ayrı ayrı tanımlanması gereken daha belirli anlamsal ulamlar kümesi yönünden açıkça bir tanım tasarlamak haricinde neredeyse hiç seçeneğimiz yok. Ve tam anlamıyla bir ‘kiplik’ tanımı genellikle bu ulamların listelenmesinden daha öte değildir ya da belli özelliklerine yapılan göndergeler içerir ki bunlar bu belli ulamların paylaştıklarıdır (2003: 1-23)

Biz de kiplik ulamının tanımlanmasının ne kadar zor olduğuna daha önce de değinmiştik. Burada tekrar söz etmekte fayda görüyoruz. Palmer kiplik tanımının özellikle uygulamada ifade edilmesinin zorluğuna değinir. Tanım yapmak yerine kipliği türlerine ayırmanın daha uygun bir yaklaşım olacağını savunur. Palmer (2003:2) kipliği önce iki ana başlık altında inceler: eylem kipliği (event modality) ve önerme kipliği (propositional modality). Araştırmacı bu ayrımı yapmanın önemli olduğunu şu örnekler üzerinden açıklar:

(9)

Kate şu anda evde olabilir.

Kate’in şu anda evde olması gerek.

Bu iki tümce arasındaki ayrım ‘bilgisel’ ve ‘yükümlülük’ terimleriyle ya da başka bir deyişle ‘olası’ ve ‘gerekli’ ile açıklanır. Bu tümcelerden ilki konuşucunun Kate’in evde olması önermesiyle ilgili yargısını (İng. *judgement*) bildirirken ikincisi

ise konuşucunun gücül gelecekle ilgili yargısını belirtir. Bu yüzden eylem ve önerme kipliği arasında temel bir ayırım yapar. Önermesel kiplik gelecekle ilgili bir öge içerirken, eylem kipliği herhangi bir öge içermez (2003:8). Daha sonra eylem kipliklerini kendi arasında ikiye ayırır: yükümlülük kipliği (deontic) ve devinimsel kiplik (dynamic). Bu kipleri şu örneklerle açıklar:

(10)

John artık içeri gelebilir. (izin)

John artık içeri gelmeli. (zorunluluk)

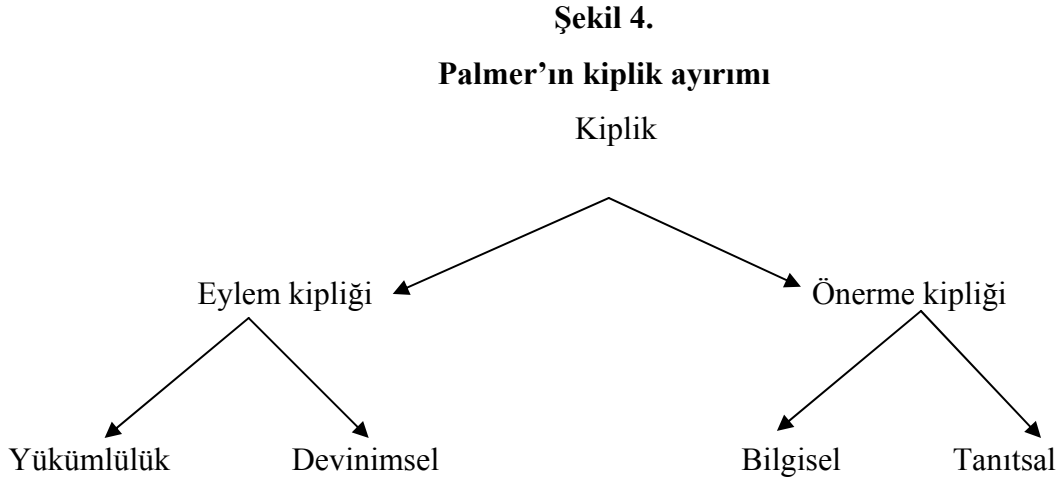
(11)

John Fransızca konuşabilir. (yetenek)

John bunu senin için yapar. (isteklilik)

İlk iki örnek (10) yükümlülük kipliğinin tipolojik ulamıdır. İkinci çift ise (11) devinimsel kipliğini gösterir. Palmer'a göre bilgisel kiplik "Ofiste olabilirler", yükümlülük kipliği "Artık gelebilirler" ve devinimsel kiplik "Çok hızlı koşabiliyorlar" türünden önermeleri anlatır. Bunlardan devinimsel kiplik alan yazında farklı adlarla da adlandırılmaktadır: 'devinimsel kiplik' (Palmer, 1979;1983; 2001; Perkins, 1983) ya da 'bilinçli kiplik' (de Schutter, 1983; Goossens, 1985) ya da 'işsel kiplik' (Hengeveld, 1988). Biz tezimizde tutarlılık olması açısından devinimsel kiplik olarak kullanacağız. Bilgisel kiplik sadece konuşmacının önermeye karşı gösterdiği tutumdur. Bu yüzden 'Ofiste olabilirler' örneğinde konuşucu, onların ofiste olmaları durumunun olası olduğunu gösteren bir yargı bildirir. Yükümlülük ve devinimsel kipler önermenin bildirdiği olayın olasılığı ile doğrudan ilişkilidir fakat iki farklı tür de 'buyurum' (emir) olarak görülebilir. Yükümlülük kipi yönlendirmecedir (İng. *directive*) ki olaylar tümcenin dışındaki koşullar özneyi kontrol etmektedir. Palmer bazı dillerde bu üç kip türünün birden bulunduğunu, bazı dillerde ise 4. tip bir kip görüldüğüne değinir: tanıtsal (*evidential*) kip. Önermenin doğruluk değeri üzerine yargı yapmak yerine, konuşucu onun için kanıtta bulunur. Kısaca tanıtsallık bilginin kaynağının kodlanmasıyla ilgilidir. İki temel kanıt türü vardır: söylenti (*report*) ve duyumsal (*sensory*). Duyumsal kanıt

duyuların tanıklığı ile ilgilidir, ne görüldüğü, duyulduğu hatta kokusuyla ilgilidir. Söylenti ise ne olduğuyla ve bireylerin ya da toplumun ne dediğiyle ilgilidir. Palmer'ın kiplik ulamlarını tablo haline getirdiğimizde daha anlaşılır olacaktır.

Bu kiplik türlerinin daha anlaşılır olması için birer örnek vermek yerinde olacaktır.

Tablo 5.
Palmer'ın kiplik ayrımı ve örnekleri

Yükümlülük kipliği	John artık içeri gelmeli.
Devinimsel kiplik	John Fransızca konuşabilir.
Bilgisel kiplik	Ofiste olabilirler.
Tanıtsal kiplik	John eve varmış. (Ben bunu duydum)

Bazı dilbilimciler yükümlülük kipliği için yeni bir terminoloji önermektedir. Bunlardan en etkili olan Kök (root) kipliğidir. Bu terim kök (ya da ana) tümcelere gönderim yapar ve sadece kök tümcelerde yer almadığı için de Haan (2006:29) yanlış adlandırıldığını savunur. 1960'ların sonundan beri var olan bu terim, etkileyici bir çalışmada ilk kez 1983 yılında Coates tarafından kullanılmıştır. Bu konu bir sonraki bölümde tartışılacaktır.

2.5.2. Jennifer Coates

Coates (1983:10) kiplikleri yazarın tek anlamsal (monosemantic) ya da çok anlamsal (polysemantic) yaklaşımı benimsemesine bağlı olarak iki gruba ayırır. Tek anlamsal yaklaşım her bir kiplik için ‘temel anlamı’ bildirir. Bu anlam bir kipliğin tüm kullanımlarındakiyle ilgili olmak zorunda olduğu için, katı bir anlamsal modelden kendini dolaylı olarak ayrı tutar. Öte yandan çok anlamsal yaklaşım, ayrık olduğu varsayılan farklı ulamlarla ilgilidir. Coates bu yaklaşımların hiçbirini tatmin edici bulmaz. Bunların yanı sıra kipliğin mantıksal biçimselleştirmeleri kesin ulamlarla ilgilidir ve doğal dildeki belirsizlik problemini tanımakta başarısız olduklarını ileri sürer. “Hem mantıksal hem de çok anlamsal yaklaşımları kesinlik anlamıyla meşgul olurlarken, tek anlamsal yaklaşımların onların varlığını inkâr ettiğini görebiliriz” (Coates, 1983). Bu belirsizlik hakkında emin olmanın imkânsız olmadığını savunur. Bunun basitçe “ayrık ulamlama yapmayı uyarılama ya da inkâr etme veya tek anlamlı ya da çok anlamlı yaklaşımları tercih etme durumu olmadığını” söyler (Coates, 1983). Kipsellerin çözümlemesi hem anlamsal hem de anlamsal-olmayan yaklaşımların gerekli olduğunu açıkça ortaya koyar ve bu yüzden kipsellerin anlamlarının yeterli betimlemesinin bu iki yaklaşımın birleşimiyle yapılabileceğini savunur.

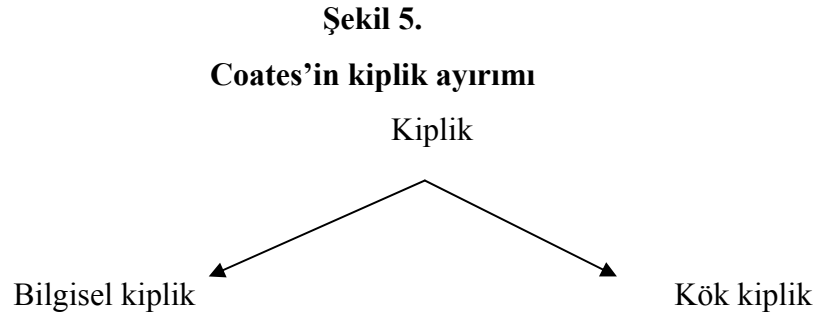
Öncelikle Coates mantıktaki kipliği kabul eder. Bilgisel kiplik konuşucunun varsayımlarıyla ya da olasılık değerlendirmeleriyle ilgilidir, pek çok durumda da söylenen önermenin doğruluğuna karşı konuşucu tutumunu belirtir. Fakat mantıktaki bilgiselliğin aksine, dildeki bilgisel kipliğin daha nesnel olduğunu savunur.

(12) Paul şimdiye Liverpool’a varmıştır. (Paul must be in Liverpool by now)

Bu örnek bir bağlam içinde ‘Paul’un hem evden çıktığı hem de şu anki saati ve ulaşım durumunu göz önüne alarak Paul şimdi Liverpool’dadır diye varsayıyorum’ şeklinde okunabilir. Her ne kadar çıkarsamayı yönlendiren gerçekler belirtilmese de, {-mİştİr} biçimbirimi konuşucunun mantıksal çıkarımını ortaya koyar.

Mantıkçıların bakış açısına göre bilgisel kiplik bu tümcenin bilinenlerin ışığında, Paul'un Liverpool'da olması oldukça muhtemeldir şeklinde okunabilir. Fakat buarada konuşucuya değinilmemiştir; bu da mantıkçıların öznel bilgisel kiplikle ilgilendiklerini göstermektedir ki bu da gerçeklik (alethic) kipliği ile (önermenin gerekli doğruluğunu belirten kiplik) ilgilidir (Coates, 1983).

Temelde Coates (1983:18–21) kipleri ikiye ayırır: bilgisel ve bilgisel olmayan (non-epistemic). Bilgisel kipler önerme ile ilgilidir. 'Bilgisel kiplik önermenin doğruluğunu ileri süren konuşucu kaynaklarını anlatır' (Coates, 1983:20). Bilgisel olmayan kipler ise olaylar ya da gerçeklerle ilgilidir. Coates bilgisel olmayan bu kiplere kök kiplik (root modality) adını verir. Kök kipliği terimini sınıflandırmanın çok zor olduğuna değinir.

Coates yaptığı bütüncü çalışmasının verilerine bakarak kök-bilgisel ayrımının ayrık olduğunu savunur. Bunun temel göstergelerini şöyle sıralar:

- (i) belirsiz durumların varlığı (iki anlamın birbiriyle ilişkili/ilişkisiz olması),
- (ii) farklı sözdizimsel ve anlambilimsel özelliklerde bu iki ulamın birlikte gerçekleşmesi (olumsuzluk, görünüş, vs. gibi) ve
- (iii) farklı açıklamalar yapma olasılığı.

Coates kök ve bilgisel ulamlarda öznel nesnel anlama doğru bir süreklilik bulmuştur; ama kök ulamı tek başına güçlü anlamdan zayıf anlama doğru bağımsız fakat paralel bir süreklilik göstermektedir. Kipsel yardımcı fiillerde öznel olarak (hem kök hem bilgisel) ya da güçlü (kök) olarak tanımladığı örnekler bulmuştur. Tüm bunlara baktığımızda Coates bilgisel kipliği reddetmez. Kök kipliğin bilgisel kiplikle bir arada görülebildiğini, bunun yanı sıra kök kipliğin tek başına da

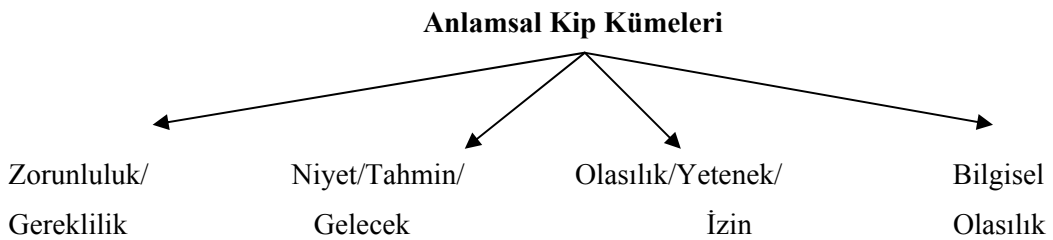
görülebildiğini savunur. Hatta çoğu durumda bilgisel kipliğin çok nadir bulunduğunu anlatır.

Ayrıca kiplerin sınırları belirsiz bir alan içinde yer aldığını iddia eder. {-mAll}(must) ve {-Abil}(may) gibi tipik kök kipsellerinin ‘zorunluluk’ ve ‘izin’ gibi geniş çapta anlamlar içerdiğini ve bunların sadece çekirdeği (core) temsil ettiğini söyler. “Palmer bu problemin sadece yükümlülük kipliği değil aynı zamanda devinimsel ve varoluşsal kiplikleri de tanıyarak üstesinden gelmeye çalışır. Fakat bu {-mAll}’nın bilgisel-olmayan anlamları kapsadığı gerçeğini kapsamamaktadır” (Coates, 1983). Coates’e göre kipsellerin hem çekirdek hem de dolaylı anlatım (peripheral) anlamları vardır. Kök terimi hem yükümlülüğü hem de devinimsel kipliği kapsar. Bu yüzden tarafsız bir terim olan *kök kipliği* terimini kullanmayı tercih eder.

Coates (1983: 26) bütüncü çalışmasında elde ettiği verileri yorumlamak için kipleri anlamsal kümelere ayırır. Bunları dört ana başlık altında inceler: (1) Zorunluluk/Gereklilik, (2) Niyet/ Tahmin/ Gelecek, (3) Olasılık/Yetenek/İzin ve (4) Bilgisel Olasılık. Buna göre kipsel bir eylem bazen birden fazla küme içinde yer alabilir.

Şekil 6.

Coates’in anlamsal kip kümeleri

Bu kümelerde 12 tane kiplik türü vardır. Bunlar güçlü yükümlülük, zayıf yükümlülük, izin, istem (İng. *volution*), tahmin, yetenek, kök olasılık, bilgisel olasılık, güçlü çıkarsama, zayıf çıkarsama, hipotez ve yarı-dilektir (İng. *quasi-*

subjunctive). Coates bunları incelerken yine ikili ayrımı üzerinden gider. İncelenen kipsel yardımcı eylemler bilgisel ve kök kiplik olmaları üzerinden yorumlanırlar.

Tüm bu verilere baktığımızda Coates (1983) yükümlülük kipliğini bir ulam olarak görmez. Bunun nedeni olarak da bu kipsellerle verilen durumların (... için gereklidir) gibi başka bir yolla da açıklanabileceğini söyler. Bunun yanı sıra Palmer'dan farklı olarak bilgisel kipliği farklı yorumlar. Bilgisel kipler sadece öznellik anlamında değişiklik gösterirken (nesnel durumlar nadiren görülür), kök kipseller hem öznellik hem de güçlü-zayıf süreklilik anlamında değişiklik gösterir. Yaptığı bütüncü çalışmasında '*Saat 10'a kadar geri gelmelisin*', '*Gidebilirsin*', '*İngilizce konuşabilirim*' gibi sık verilen örneklerin gerçek dilde (hem yazılı hem de sözlü) oldukça az rastlandığını ortaya koymuştur.

Yükümlülük ve kök kiplerinin aynı olmadığını savunan yalnızca Coates değildir. Örneğin de Haan (2006) da her ne kadar sadece kök tümcelerde görülmediği için yanlış adlandırıldığını söylese de konuyla ilgili şunları söyler:

Yükümlülük ve kök kiplikleri arasında belirgin bir fark vardır. Fakat maalesef bazı çalışmalarda bu fark belirsizleştirilmiş ve hatta bu terim birbirlerinin yerine kullanılmaya başlanmıştır. Yine de kök kiplik teriminin kullanımında dilbilimciler, mantıktaki kipliğin geleneksel alanının dışında yatan yönlerini gösterebilmişlerdir. İşte kök teriminin kullanımı kipliğin bu yönünü gösterir (de Haan; 2006).

Kısaca Coates kipleri anlamsal bakımdan sınıflandırmayı uygun bulur. Bunun dışında ise diğer dilbilimcilerin aksine yükümlülük ya da devinimsel kiplik terimlerini kullanmaktan kaçınır. Bunun yerine kök kiplik terimini tercih eder. Kök kiplik ve bilgisel kiplik terimlerini yalnızca anlamsal açıdan ele alır. Kök kiplik hem öznellik hem de derecelendirme anlamında değişiklik gösterebilirken, bilgisel kiplik yalnızca öznellik bakımından değişiklik gösterir. Bundan dolayıdır ki bilgisel olasılık, bilgisel gereklilik gibi terimler kullanır.

2.5.3. Simon Dik

Dik (1997) de kipleri üç ana başlık altına alır ama Palmer'dan farklı adlandırır: Doğal, nesnel ve önermesel (bkz Şekil 7, s.44). Doğal kiplik yetenek, zorunluluk ve izin bildiren sözcelerde görülür. Konuşucunun bu belli olgu durumlarında nasıl yer aldığını anlatır. Başka bir deyişle katılımcı ile kişinin dâhil olduğu olgu durumunun gerçekleşmesi arasındaki ilişkiyi tanımlar. Doğal kiplikler dilbilgisel anlamda ifade edilmezler. Yüklemnin içsel yapısına aittirler. Bunlar genellikle kip başlığı altında incelenirler çünkü bu olgu durumlarını anlatan doğal özellikler yüklemeler zamanla daha sert 'kişisel' ifadeler olarak gelişim gösterirler. (Dik, 1997:242).

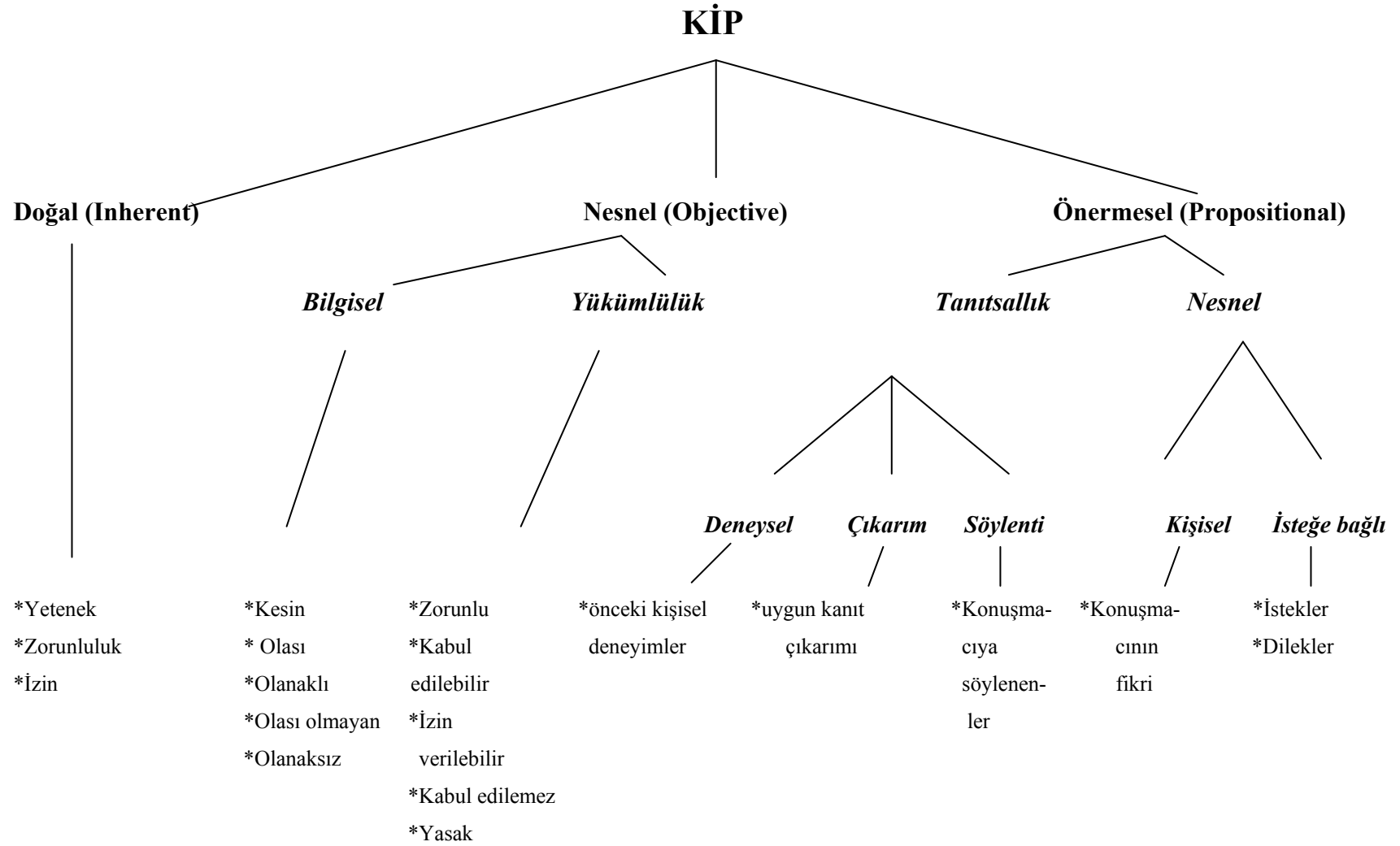
Nesnel kiplik ise konuşucunun bazı olgu durumlarının gerçekleşme olasılıklarını nasıl değerlendirdiğini gösterir. Olaylar gözlerimizin önünde gerçekleşmeden öncede olgu durumuyla ilgili kestirimde bulunabiliriz. Bunu olgu durumuyla ilgili genel olarak bildiklerimize dayanarak yaparız. Nesnel kiplik bu şekilde artalan bilgimize dayanarak olayın meydana gelme olasılığıyla ilgili düşündüklerimizi ifade etmemize olanak tanır. Kendi arasında ikiye ayrılır: Bilgisel nesnel kiplik ve yükümlülük bildiren nesnel kiplik. Palmer'dan farklı olarak Dik bilgisel kipliği önermesel kiplik başlığı altında değil, nesnel kiplik başlığı altında inceler. Bunlardan bilgisel kiplik sözcenin gerçekleşme olasılığını ve kesinliğini bildirir. Yükümlülük kipliği ise zorunluluğu, kabul edilebilirliği ve izin verilebilirlik anlatan sözcelerde görülür.

Üçüncü ana başlık olan önermesel (propositional) kiplik konuşucunun önermenin doğruluğuna olan bağlılığına dair bir işarettir. Başka bir deyişle, konuşucu önermeyle ilgili bilgiyi nasıl elde ettiğimizi bildirerek, önermenin niteliğinin değerlendirmesi hakkında bilgi verir. Palmer gibi Dik (1997:242) de tanıtımsallık (evidential) kipliğini önermesel kipliğin bir alt türü olarak görür. Tanıtımsallığı kendi arasında üçe ayırır: deneyimsel (experimental), çıkarımsal (inferential) ve söylenti (reportative). Eğer konuşucu olayı kendisi deneyimlemiş ise ve önermeyi buna dayanarak yaparsa deneyimsel kiplik; dışarıdan bir kanıtla dayanarak önerme yaparsa çıkarımsal kiplik; başkasından duyduysa söylenti kipliği bildirir. Önermesel kipliğin diğer türü ise nesnel kipliktir. Onu da kendi içinde ikiye

ayırır: kişisel ve istemli. Kişisel kiplik kişinin fikrini belirtirken, isteğe bağlı kiplik istek ve dilekleri bildirirler.

Kısaca yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere Dik'e (1997) göre kiplikler bağlamla ilgili konuşucunun tavrını yansıtırlar. Tüm bu bilgileri tablo üzerinde göstermek Dik'in bu kavramlarını daha anlaşılır kılacaktır:

Şekil 7. Dik'in kiplik ayrımı

2.5.4. Joan Bybee ve diğ erleri

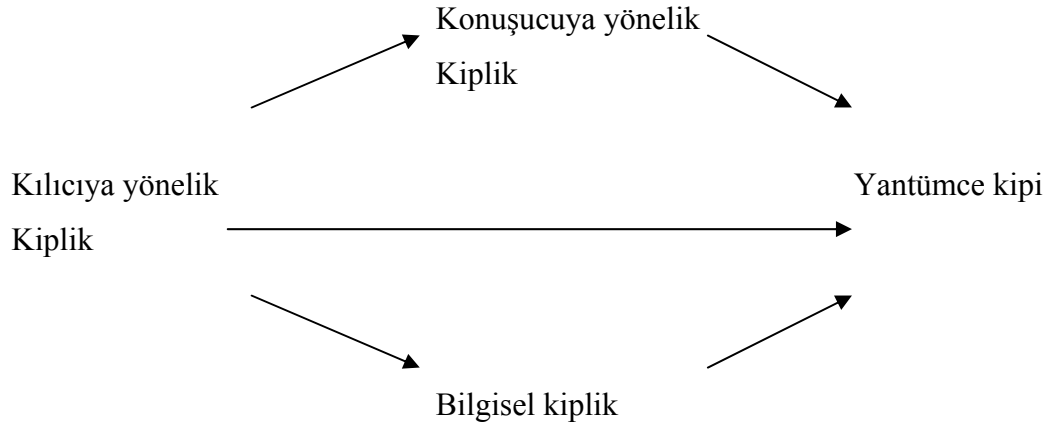
Bybee, Perkins ve Pagliuca'nın (1994:177) çalışmasının amacı bir dildeki kipsel anlamların dağılımını anlamaktır. Kipliği dört ana başlık altında toplar. Bunlardan ilki kılıcıya yönelik (İng. *agent oriented*) kipliktir. Kılıcıya yönelik kiplik tümcenin kılıcısının tümcede anlatılan eylemi gerçekleştirmesinde yer alan iç ve dış koşulların var olduğu durumları bildirir. Zorunluluk (dış faktörler), gereklilik (fiziksel koşullar), yetenek (olanak veren koşullar) ve istek (içsel istemli koşullar) belirtir. “Kılıcıya yönelik kipliğin en önemli türü kök olasılıktır ki hem yetenekle ilgilidir hem de dış etkenleri de hesaba katar” (de Haan, 2006). Yani, kılıcıya yönelik kiplik hem içi hem de dış koşulları kapsar. Örneğin zorunluluklar (İng. *obligation*) bir dış faktörden kaynaklanır.

İkincisi konuşucuya yönelik (İng. *speaker oriented*) kipliktir. Konuşucuya yönelik kiplik de kılıcıya yönelik kipliğe benzemektedir ancak konuşucuya yönelik kiplik konuşucunun koşulları alıcısına yüklediği durumları kapsar. Konuşucunun birine emir ya da izin vermesi gibi durumları içeren, konuşucunun ‘olanak veren koşul’ olduğu durumları anlatır. Bu guruptaki sözceler emir, yasaklama, dilek, ikaz, yönlendirme, teşvik ve izin bildirirler.

Üçüncüsü ise bilgisel kipliktir. Yine Palmer ve Dik'in söyledikleri gibi olasılık, olabirlik ve çıkarımsal kesinlik bildirir. Sadece ek olarak karşı olgusalıktan bahseder.

Son olarak Bybee yan tümce kipinden söz eder. Örneğin {-A rağmen} yapısı gibi ödünleyici (concessive) ve {-sIn diye} yapısı gibi amaca yönelik (purposive) bağlamaların kullanıldığı tümceciklerde olduğu gibi. Konuşucuya yönelik (speaker oriented) ve bilgisel kipliği ifade etmek için kullanılan aynı biçimler belli yan tümce türlerinde eylemi belirtmek için de kullanılır. Kiplik türlerinin etkileşimini göstermek için şu şemayı verir:

Şekil 8.
Kipliğin gelişim yolları (Bybee ve diğer.,1994:241)

Bu şemadan da anlaşılacağı üzere kılıcıya yönelik kiplik bütün kiplik türlerini beslemektedir. Ayrıca eğer yantümce (subordinate) kipi diğer kullanımlarda anlam olarak uyumluysa, tüm kiplikler tarafından beslenebilmektedir. Bu demektir ki bir dilbilgisel biçimbirim farklı yollar kullanarak pek çok yantümce geliştirebilir. Bundan dolayı istek kipleri tek bir yola yakın olmayabilir ve anlambilimsel olarak çok ilgili olmayabilirler.

Bybee, Perkins ve Pagliuca'nın çalışmalarının nedeni, Bybee'nin 1985 yılında bildirdiği bir bulguyu desteklemektir. Buna göre yükümlülük ya da kılıcıya yönelik kiplikler genellikle dolaylı anlatımla ifade edilirken, yantümce ve bilgisel kipler genellikle bükünlüdür. Bunun için dünya dillerinden yetmiş altı tanesi seçilmiş ve üzerlerinde çalışılmıştır. Elde edilen bulgulara göre yetenek bildiren dilbilgisel biçimbirimler en az bağımlı olurken, emir kipleri en bağımlıdır. Olasılık ve istek bildiren dilbilgisel biçimbirimler bağımlı olma konusunda neredeyse eşitlerdir. İstek kipleri daha dilbilgiselleşmiş durumda olduğu için emir kiplerine göre daha bağımlı olmaları beklense de durum bunun tam tersidir. Ayrıca araştırmada ifade türleri ile kiplik türleri arasında güçlü bir bağlantı (correlation) bulunmuştur. Bu ilişki de kılıcıya yönelik kipliklerin genellikle dilbilgiselleşme sürecinin ilk basamaklarında olduğu ve diğer kipliklerin de genellikle daha sonraki basamaklarda yer aldığı varsayımını desteklemektedir. Tüm bunların sonucu olarak Bybee'nin 1985'te de

değindiği gibi bir dilbilgisel biçimbirimim ekten kök olmaya doğru eğilimi dilbilgiselleşmiş biçimbirimimden köke doğru olan anlambilimsel ayrıcalık tarafından yönlendirilir. Bizim çalışmamızın amacı bu dilbilgiselleşme ya da bağımlı olma durumları değildir. Ancak ileriki çalışmalarda yön gösterici olabileceği düşüncesiyle burada değinilmiştir.

Bybee ve arkadaşlarının bu çerçevesinde kılıcıya ve konuşucuya yönelik kipler kök kipliğini ya da başka bir deyişle yükümlülük/devinimsel kipliklerini kabaca böler. Bybee'ye göre bunu belirleyen 'olanak sağlayan' etkidir. "Eğer imkân veren faktör konuşucuya, o zaman karşımızdaki konuşucuya yönelik kipliktir; aksi takdirde kılıcıya-yöneliktir" (de Haan; 2006). Nuyts (2006:13) Bybee'nin ulamlarını Palmer'in ulamlarıyla karşılaştırır:

Aslında yükümlülük kipliği, devinimsel kiplikten çok bilgisel kiplikle ortak noktalar taşır. Bu aynı zamanda Bybee'nin ulamlarındaki kılıcıya yönelik kipliğe karşı konuşucuya yönelik kiplik ayrımı için de geçerlidir. Devinimsel kiplik aslında tamamen konuşucuya yöneliktir. Fakat yükümlülük kipliği prensipte konuşucuya yöneliktir, tıpkı bilgisel kiplik gibi: konuşucu tarafından olgu durumlarının değerlendirmesini içerir (Nuyts, 2006).

Buna göre yükümlülük kipliği kılıcıya yönelikken, yükümlülük ve bilgisel kiplikler konuşucuya yöneliktir. Örneğin yükümlülük kipliği konuşucuya yöneliktir çünkü genellikle ikinci bir şahıs dinleyiciye önermelerde bulunur. Bu durumda da "katılımcı izni ya da zorunluluğu alıcı konumundadır. Devinimsel kiplikte ise katılımcı yeteneğin ya da gereksinimin kaynağı konumundadır" (Nuyts,2006). Ancak bu yükümlülük kipliği sadece konuşucuya yöneliktir demek değildir. Nuyts (2001:26) yükümlülük kipliğinin kılıcıya yönelik de olabileceğine değinmiştir. Bunlardan bilgisel kiplik yalnızca ve yalnızca konuşucuya yöneliktir.

2.5.5 Jan Nuyts

Nuyts (2006:6 ve 2001:1) kipsel ulamları ayırırken, yaptığı çözümlemeyi bilişsel-işlevsel olarak adlandırır. Kipleri üç ana ulamda ele alır. Bunlardan devingen kipliğin geleneksel tanımda genellikle tümcenin özne katılımcısına yapılan

yeterlik/yetenek atfı olarak tanımlandığını ancak devingen kiplik ulamının önerilenden daha geniş ele alınması gerektiğini söyler. Bu ulam öncelikle yeterlik/yetenek kavramlarını ilgilendirir. Yetenek ana özne katılımcısının tamamen doğasında var olabilir:

(13) John müthiş yemekler pişirebilir.

Ya da koşullar tarafından belirlenen katılımcının kapasitesi de olabilir:

(14) Daha kolay taşınabilsin diye masa parçalara bölündü.

Ya da bağlamda örtük olabilir:

(15) Her şeye rağmen John yarın öğleden sonra partiye gelebilecek.

Fakat devingen kiplik ulamı sadece yetenekle sınırlı değildir. “Aynı Palmer’ın da değindiği gibi ana özne katılımcısının gereksinimlerinin ifadesini de içerir” (Nuyts, 2006).

Dolayısıyla birisi (16a) da kip yardımcı fiili ve (16b) de kip işlevi gören yüklem tarafından ifade edildiği gibi ana-özne katılımcısının tamamıyla doğasında var olan gereksinimler ile (16c) deki kip yardımcı fiili ve (16d) deki yardımcı fiil-benzeri yüklemdeki (auxiliary-like predicate) gibi koşullar altında belirlenen gereksinimleri arasındaki farkı ayırt edebilir.

(16)

- a. Hemen bir şeyler yemeliyim, yoksa açlıktan öleceğim.
- b. Bu odayı temizlemem gerekiyor, karışıklığa katlanamıyorum.
- c. Bahçeye girmek için mutfaktan geçmeniz gerekiyor (başka bir yol yok).
- d. Tekrar resim yapmaya başlamadan önce fırçanı temizlemen gerekiyor.

Örneğin Coates (1983) ('kök kiplik' ulamı içinde) –mAll'nın 'doğasında var olan gereksinim' anlamına değinmez, şu anki bağlamdan farklı olarak bu kipin kullanımını yükümlülük olarak adlandırır (-Abil için olandan farklı olarak 'yetenek', 'olasılık' ve 'izin' arasında ayırım yapar). Fakat (a) ve (c) de –malı'nın anlamı 'tinsel gereksinim' etiketi altında kesinlikle kavranamaz (Nuyts, 2006).

Burada Nuyts (2006:8) Coates'in tanımını eksik bulur ve bunu örneklerle açıklar. Ayrıca Nuyts devingen kiplikle ilgili olarak, tümcede betimlenen durumun doğasında var olan kaçınılmazlıkların ya da yeteneklerin de ötesindeki durumları kapsayacak ve özellikle olgu durumlarına eşlik edecek herhangi bir katılımcıya ihtiyacı olduğu durumlar olduğunu söyler (yani van der Auwera ve Plungian'ın 1998'de 'katılımcı-harici kiplik' olarak adlandırdıkları şeydir). Yani tümcede hiçbir katılımcı olmayabilir:

(17) Kışın kar yağabilir.

Ya da cansız ana katılımcının bulunduğu durumlarda da görülebilir:

(18) Aradığın kitap ya kütüphanededir ya da masamın üzerinde (başka bir yerde olamaz)

Ya da ana katılımcının örtük bırakıldığı durumlarda olasıdır:

(19) Artık kapıyı açmak mümkün çünkü arkasındaki tüm pisliği temizledim.

Nuyts'un bir diğer ulamı yükümlülük kipliğidir. Yükümlülük kipliğinin genellikle geleneksel olarak 'izin' ve 'zorunluluk' kavramları açısından tanımlandığını ancak bu tanımın uygunsuz olduğunu söyler. Daha genel ve daha uygun açıdan, sözcüde ifade edilen olgu durumunun tinsel istenirliğinin derecesinin bir belirtisi olarak tanımlanabilir ve tipik olarak konuşucunun yararına olmak zorunda değildir. 'Derece' kavramının da belirttiği gibi, (ölçeğin olumlu tarafından) arzu edilirlilik, kabul edilirlilik ve (ölçeğin olumsuz tarafından) isteksizlik ve tam bir tinsel kabulsüzlük gibi ara aşamalar yoluyla tam bir tinsel gereklilikten başlayan aşamalı bir ölçeği kapsaması şeklinde ele alınabilir. Bu çözümleme ulamın aynı

zamanda kutuplaşma boyutu içerdiğini belirtir. Kapsanan ‘tinsel’ kavramı aslında daha geniş bir biçimde tanımlanmalıdır: bu ‘toplumsal ölçünler’ ile ilgili olabilir fakat aynı biçimde yükümlülük değerlendirmesi kişinin kesinlikle kendi şahsi ‘etik’ kıstasıyla da ilgili olabilir. Bu anlamsal ulam doğrudan ve en açık şekilde şu örneklerde olduğu gibi betimlenir: kip yardımcı fiili (20a) da tinsel gerekliliği ifade etmektedir ve (20b) deki yüklemcil sıfat tinsel arzu edilirlilik ifade etmektedir; (20c) deki kipsel yardımcı fiili ve (20d) deki söz eylem fiilinin kapsadığı gibi bu durum sözcenin ifade edildiği olgu durumlarını fark etmek amacıyla tümcede ana özne katılımcısı için izin, zorunluluk ya da kısıtlama ifadeleriyle daha karışık bir şekilde açıklanmaktadır.

(20)

- a. Saygınlığımızı kaybetmeyi göze alamayız bu yüzden halk duymadan önce bu sorunu çözmeliyiz.
- b. Gazetelere çıkmadan önce bu sorunu çözmen çok iyi.
- c. Artık gidebilirsin.
- d. Hemen odayı terk etmen için ısrar ediyorum.

Son ulam ise bilgisel kipliktir. Nuyts (2006:10) bu ulamı ‘Bilgisel kiplik- artı ya da eksi tanıtısalılık’ adlı başlık altında ele almıştır. Bilgisel kiplik belli varsayımsal olgu durumlarının (ya da bazı yönlerinin) gerçekleşeceği, gerçekleşiyor olduğu ya da gerçekleşmiş olduğu olasılıklarının bir değerlendirmesidir (Nuyts, 2001:21). Değerlendirici genellikle kişinin kendisidir ama öyle olmak zorunda da değildir. Başka bir deyişle, olası dünya bağlamında belli olgu durumlarının doğru (ya da yanlış) olduğu/olmakta/ olacağı konusunda olasılık kestirimi ile ilgilenir. Bu olasılık kestirimi bir ölçekte yer alır. Olgu durumunun gerçekleşmesinin kesin, belirsiz (neutral) ya da bilinmez olması bu ölçekte yer alır.

Nuyts (2001: 27) tanıtısal kipliğin, bilgisel kiplikle aynı bağlamda görülmesine karşı çıkar. Fakat bu iki boyut arasında yakın bir ilişki olduğunu da yadsımaz. “Bilgisel yargılar kanıtlar üzerine temellenir ve tanıtısal yargılar ise kanıt türleri ile

ilgilidir” (Nuyts, 2006). Bundan dolayı tanıtsal ulamların olgu durumlarının olabilirlik dereceleri üzerinde durması şaşılacak bir şey değildir. Başka bir deyişle, alanyazında genellikle olgu durumlarının olabilirlik dereceleri bilgisel kiplik başlığı altında incelenmiştir. Ancak tanıtsallık ile bilgisellik arasındaki bu etkileşimden dolayı Nuyts tanıtsallığın da bununla ilgili olmasını doğal bulur. Örneğin söylenti kanıtı, görsel algı kanıtına göre daha az güvenilirdir. Bu nedenle normalde kesinliği işaret eden görsel algıyla kıyaslandığında söylenti kanıtının olabilirliği daha düşüktür. ‘Ali’nin Ayşe’yle görüştüğünü duydum’ tümcesi ‘‘Ali’nin Ayşe’yle görüştüğünü gördüm’ tümcesine göre daha düşük bir güvenilirliğe sahiptir. Çünkü biri söylentiye, diğeri doğrudan kanıt sunmaktadır.

Yine de tüm bu gözlemler bu iki ulamın farklı şekilde tanımlanabileceği gerçeğini değiştirmez: her ikisi de bilginin ‘varoluşsal’ (İng. *existential*) konumunun farklı yönlerini anlatırlar. Aslında tanıtsallığın bilgisel çıkarımları anlamlarının içeriği ile ilgili olmak zorunda değildir. İptal edilebilirlik (İng. *cancellable*) olma da bu ikisini ayıran etmen olabilir. Bilgisel sezdirimlerin çıkarsama derecelerini iptal etmek söylentidekileri iptal etmekten (her ne kadar imkânsız olmasa da) daha zordur. Bu da bize tanıtsal kipliğin bilgisel kiplikten daha ayrışık (İng. *heterogeneous*) bir ulam olduğunu gösterir. Yine de çıkarımsallığın ve akıl yürütmenin bile bilgisellikten uzak tutulması gerekir çünkü bunlar olgu durumunun var olduğu olabilirlik derecelerini değil, var olan (dolaylı) kanıtın güçlülük derecesini anlatırlar.

Tanıtsallık, sözcedeki olgu durumunun ortaya koyduğu kanıtın doğasına karşı konuşucunun bildiriyle ilgilidir. Bu, olgu durumunun doğru ya da yanlış olduğuna dair herhangi açık bir değerlendirme içermez (Nuyts, 2001).

Bu bölümde dilbilimcilerin kipleri sınıflandırmaları üzerinde duruldu. Biz çalışmamızda bazı kiplik sınıflandırmalarında yer alan tanıtsal kiplik üzerinde duracağız. Bir sonraki bölümde tanıtsal kiplikle ilgili tanımlara ve tartışmalara yer verilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TANITSALLIK ve KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde tanıtıcılığın ne olduğu ve tanıtıcılık üzerine yapılmış çalışmalara değinilecek ve sonrasında çalışma evreni sunulacaktır.

Öncelikle alan yazında oldukça tartışmalı olan bilgisellik ve tanıtıcılık konusuna değinmek yerinde olacaktır.

3.1. Bilgisellik ve Tanıtıcılık Üzerine Tartışmalar

Bilgisel kipliğın tanımı pek çok kaynakta aşağı yukarı aynı şekilde yapılmıştır (Palmer,2001; Nuyts, 2001; Bybee ve diğer., 1994). Kısaca tanımlamak gerekirse bilgisel kiplik konuşucunun bir bilgi karşısında takındığı tavidir. Bu bilginin doğruluk derecesi ve hangi yolla edinildiğı ile ilgili örtük bir bilgi içerir.

Palmer'a (2003) göre kipliğın alt ulamlarından biri bilgisel kipliktir. Bu ulamın 'temel tanımı' tartışmasıdır: (yine) tipik olarak konuşmacı tarafından "olmak zorunda olmamak"la birlikte tahmin yapmaya dair ve tümcede ifade edilen olgu durumuyla ilgili değişikliklerin dünyaya uygulanabilir olup olmadığına dair göstergelerle ilgilenir ya da başka bir deyişle (21a) da kiplik yardımcı eyleminin ya da (21b) de kiplik zarfında ifade edildiğı gibi olgu durumlarının olasılık derecelerinin göstergeleriyle ilgilenir.

(21)

a. John şimdiye eve varmıştır.

b. John henüz evde değil – belki otobüsü kaçırmıştır.

Bu örnekleri tartışmak gerekirse, her ne kadar Palmer (21a) örneğini bir olasılık derecesi olarak adlandırsa da, bir akıl yürütme okuması da olasıdır. Örneğın

konuşucu, John'un okuldan çıkış saatini ve eve gidene kadar geçen süreyi göz önünde bulundurarak bir tahmin de bulunmuş olabilir.

Palmer bilgisel kiplik başlığı altında üç türden söz eder. "Dillerde yaygın olan üç tür yargı vardır: belirsizlik (uncertainty) bildirenler, gözlenebilir bir kanıtı dayanarak çıkarsama belirtenler ve genel olarak bilinenen çıkarsama belirtenler" (2001:24). Ayrıca bunların tipolojik olarak sırasıyla şüpheli (İng. *speculative*), çıkarımsal (*deductive*) ve sayıltı (*assumptive*) şeklinde de tanımlanabileceğini söyler.

(22)

- a. John ofisinde olabilir.
- b. John ofisinde olmalı.
- c. John ofisinde olacak.

(22a) örneği şüpheli, (22b) örneği çıkarımsal, (22c) ise sayıltı bildirir. A örneğinde konuşucu John'un ofisinde olup olmadığı hakkında emin değildir. (22b) örneğinde konuşucu ofisin ışıklarının yanıyor olması ya da John'un evde olmaması gibi kanıtlara dayanarak sağlam bir yargıda bulunur. Son örnekte ise John'un işe hep sekizde başlaması ya da onun işkolik olması gibi genel olarak bilinenlere dayanarak yargıda bulunur.

Bybee ve arkadaşları (1994:179) bilgisel kipliği, konuşucunun önermenin doğruluğuna olan tanıklığı olarak açıklar. Bu alanın belirtisiz durumu (unmarked case) önermeye tam bir tanıklıktır ve bilgisel kiplik belirteçleri önermeye tam tanıklıktan daha azı olduğunu göstermektedir. En çok ifade edilen bilgisel kiplikler *olasılık*, *olabilirlik* ve *çıkarsama kesinliktir*. *Olasılık* (23) teki gibi önermenin muhtemelen doğru olduğunu gösterir.

(23) Onları masaya koymuş olabilirim; kapının yanında yok çünkü.

Olabilirlik, olasılığa göre önermenin doğruluğunun daha muhtemel olduğunu gösterir.

(24) Fırtına yarına kadar diner.

Olabilirlikten daha güçlü olan kavram da çıkarımsal kesinliktir. Bu durumda konuşucunun önermenin doğruluğuna dair iyi bir sebebi vardır.

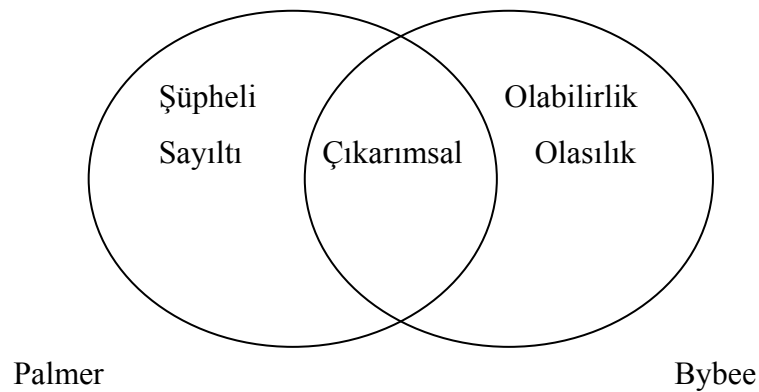
(25) New York'tan San Francisco'ya 600 dolardan daha ucuza gitmenin bir yolu olmalı.

Ayrıca dolaylı kanıt da konuşucunun bilgiye doğrudan erişmediğini ve önermenin doğruluğuna tam tanık olmadığını göstermesi açısından da bilgisel kiplik değerine sahiptir.

Buraya kadar toplamak gerekirse, bilgisel kiplik Palmer'a göre tahmin yapmaya ve var olan olasılıkların dereceleriyle ilgilidir. Bybee'ye göre ise kişinin önermeye olan tanıklığıdır ve bunun dereceleridir. Bu dereceler olasılık, olabilirlik ve çıkarımsal kesinliktir. İki dilbilimcinin bilgisel kipliği alt ulamlarına nasıl ayırdıkları kısaca aşağıdaki küme özetlemektedir:

Şekil 9.

Bilgisel kipliğin Palmer ve Bybee'ye göre alt ulamları

Her ikisinde ortak adlandırılan ve aynı özelliklere sahip olan çıkarsamadır; ancak bunun yanı sıra, farklı adlandırılırsalar da Palmer'ın *şüpheli* kavramı ile Bybee'nin *olabilirlik* kavramları özünde aynıdır. Her ikisi de önermenin doğruluğundan emin olamama durumunu yansıtır.

Nuyts (2001) bilgisel kipliği olgu durumlarının doğruluğu ile ilgili olasılık kestirimi olarak açıkladığına değinmiştik (bkz. s.47). Bu tanıma bakılarak bilgisel kipliğin sadece dilbilimsel bir ulam olmadığına açık olduğunu söyler ve ekler:

Olgu durumlarının gerçekleşme derecelerinin kestirimi insan algısının ve eyleminin önemli bir parçasıdır. Bu yüzden bilgisel değerlendirmeler genel olarak insan kavramsallaştırmasının (*conceptualization*) temel bir ulamı olabilir (2001:23).

Bu alıntı bize bilgisel değerlendirmenin belki de dilbilgisel bir ulam olmadığıyla ilgili bakış açımızı genişleten bir bilgi vermektedir. Nuyts 2001 yılındaki çalışmasında kiplik ulamlarına ayırırken tanıtısallığı bilgisel kiplik başlığı altında incelese de aynı şey olmadıklarını da tartışır. Bilgisel kiplik ona göre bir olasılık kestirimidir.

Bu ulamın 'temel tanımı' oldukça tartışmalıdır: (yine) tipik olarak konuşmacı tarafından olmak zorunda olmamakla birlikte tahmin yapmayla ilgili ve tümcede ifade edilen olgu durumuyla ilgili değişikliklerin dünyaya uygulanabilir olup olmadığına dair göstergelerle ilgilenir; ya da başka bir deyişle (a) da kiplik yardımcı eyleminin veya (b) de kiplik belirteci ile ifade edildiği gibi olgu durumlarının olasılık derecelerinin göstergeleriyle ilgilenir (Nuyts, 2001:10).

(26)

a. John şimdiye eve varmıştır.

b. John henüz evde değil – belki otobüsü kaçırmıştır.

Yani Nuyts da bilgisel kipliği olasılık dereceleri olarak tanımlar. Bybee ve diğerleri de bu dereceleri başlıklar halinde incelediğine değinmiştik. Bu noktada benzerlik gösterirler. Ancak Bybee tanıtısallık kipine hiç değinmezken, Nuyts (2001:12) tanıtısallık ile bilgisellik boyutları arasında çok yakın bir ilişki olduğuna değinir. Bu ilişki bilgisel kipliklerin kanıtı dayalı olması, tanıtısal ulamın ise kanıt türleri ile ilgili olmasıdır. Bu yüzden de Nuyts'a göre tanıtısal ulamın sık sık olgu durumunun

olabilirlik derecesini ima etmesi ya da gönderimde bulunması şaşılacak bir şey değildir.

Bilgisel kipliği kendi içinde ikiye ayıran Lyons (1977: 797) nesnel (objective) ve öznel (subjective) bilgisel kiplik terimlerini tanıtır. Bu ayırımın günlük dil kullanımında etraflıca çizilebilen bir ayırım olmadığını ve bu ikisi arasında belirgin bir ayırım yapmanın da zor olduğuna değinir. Lyons'a göre olgu durumlarının doğru ya da yanlış olup olmaması nesnel bir şekilde ölçülebiliyorsa, bu nesnel kipliğin konusudur. Öznel kiplik ise tamamen öznel bir tahmin içerir. Burada Lyons;

(27) Alfred bekar olabilir.

(28) Belki Alfred bekardır.

örneklerini verir. Örnek (27) de konuşucu belki de sadece Alfred'ın bekâr olup olmadığı konusunda emin değildir. Bu durum öznel bilgisel kipliğe örnektir. Fakat örnek (28) de farklı bir bağlamda, örneğin doksan kişilik bir toplumda otuzunun bekâr olduğu biliniyorsa ve Alfred'ın bekâr olma olasılığı matematiksel olarak hesaplanabiliyorsa, bu durum nesnel bilgisel kipliğe örnektir.

Lyons'un bu örnekleri üzerinde biraz daha durmakta yarar var. Çeviriler Türkçeye uyarlanmış olsa da (27). tümcenin açıklamasının, bir anadil konuşucusu olarak, sadece öznel kiplik bildirmemekte olduğu kanısındayız. (28). tümce için yapılan açıklama (27). tümce için de geçerli olabilir. Ya da acaba bu fark (28). örnekte *belki* belirtecinin kullanılmasından mı kaynaklanmaktadır? Bu konuyla ilgili tartışmalara tezimizin dördüncü bölümünde yer verilecektir.

Nuyts, Lyons'un bu açıklamasını şöyle eleştirir:

“Gerçek hakkında sadece emin olamamak” ne demektir? Bir kişinin evlilik durumuyla ilgili herhangi bir bilgisel değerlendirme en azından bizim o toplumdaki bazı insanların evli bazılarının da bekar olduğunu bilmemize dayanır ve Alfred'ın bekar (ya da evli) olma şansı her zaman vardır. Kişinin Alfred'ı ne kadar iyi tanıdığına bağlı olarak, kişinin yargısını etkileyebilecek –Alfred'ın yaşı, karakteri, yaşam biçimi (hep aynı kadınla görülmesi ya da yalnız gezmesi) gibi- pek çok etmen vardır (2001:33).

Ayrıca temel olarak Nuyts kanıt olmadan kimsenin olgu durumunun olabilirliğiyle ilgili değerlendirme yapamayacağına değinir. “Şu bir gerçektir ki insanların yaptıkları bilgisel değerlendirmeler her zaman mantıklı bir kanıta da dayalı değildir. Buna rağmen bu yargıyı açıklamak samimiyet(sizlik) sorunudur: dinleyiciyi yanlış yönlendirirler” (Nuyts, 2001). Bizde bu konuda Nuyts’la aynı kanıdayız. Bilgisel değerlendirme içeren her sözce kesinlikle doğrudur diyemeyiz. Buradaki önemli nokta konuşucunun bu olgu durumlarını nasıl aktardığı yani inandırıcılığıdır.

Nuyts (2001:34) Lyons’un ayırımını yeniden yapılandırır. Daha iyi ya da güçlü bir kanıta dayanan bilgisel değerlendirmeler daha zayıf kanıta dayananlara göre daha nesnelir. Aslında bu boyutun bilgisel ifadelerdeki yansımalarının, olgu durumlarının “gerçekte ne olduğundan” çok konuşucunun onu nasıl sunduğuyla ilgili olduğunu fark etmek gerekir. Nuyts bu analizin iki farklı boyutu olduğunu söyler. Birincisi, olgu durumunun olabilirliğiyle ilgili konuşucunun değerlendirmesidir yani bilgisel nitelendirme (qualification). Diğeri ise kaynağın (kanıtın) niteliğidir ki bu geleneksel olarak tanıtıcılık olarak adlandırılır. Ve burada söz konusu olan durum “iki farklı tür bilgisel kiplik değildir; bilgiselliğin tanıtıcılıkla etkileşimidir” (2001:34). Yani yeniden yapılandırılmış Lyons’un kuramına bakıldığında öznel bilgisel kiplikle, nesnel bilgisel kiplik arasındaki fark kanıtların geçerliliği ve güçlülüğüdür.

Lyons’un bu kip ayırımı çalışmamız için önem taşımaktadır. İncelediğimiz belirteçlerin ve sıfatların nesnel/öznel kiplik bildirmeleri üzerine de değinilecektir. Lyons’a göre (1977:799) öznel olarak kipleşmiş sözcelerle, nesnel olarak kipleşmiş sözceler arasındaki temel fark ilkinde niteliksiz ya da ulamsal bir ‘ben öyle diyorum’ ögesinin var olmasıdır. Dahası nesnel olarak kipleşmiş sözceleri dinleyici sorgulayabilir, inkâr edebilir ya da bir gerçek olarak kabul edebilir.

Nesnel bilgisel kiplik, sözcesindeki ‘ben böyle diyorum’ ögesine karşı konuşucunun niteliği olarak ele alınabilir. Öznel olarak kipleşmiş sözceler ise (ister bilgisel ister gerçeklik (alethic) olsun) niteliksiz bir ‘ben böyle diyorum’ ögesine sahip olma şeklinde tanımlanabilir fakat bu belli bir olasılık derecesine göre nitelenmiş bir ‘bu böyledir’ ögesidir (Lyons, 1977: 800)

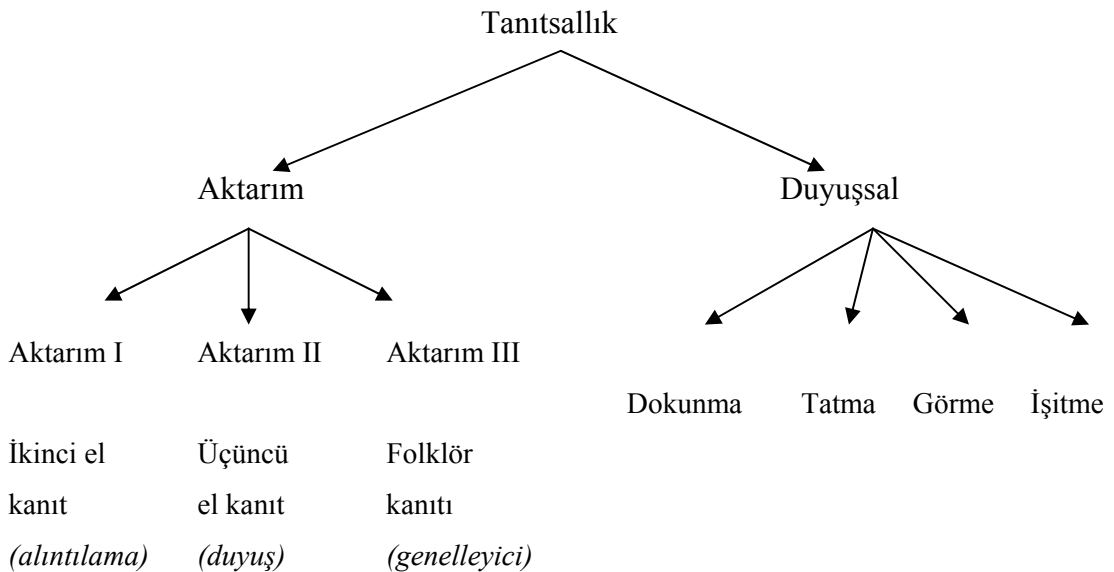
Yani ‘ben böyle diyorum’ ögesine karşı dinleyicinin şüphesi olması nesnel/öznel kiplik arasındaki en önemli farktır. Öznel kiplik bildiren sözceler gerçeklikten ziyade düşünce, söylenti ya da olası çıkarımlar bildirir ve bu şekilde de aktarılırlar. Nesnel kiplikler gerçeklikle ilgili oldukları için sorgulanabilir ya da inkâr edilebilirken, öznel kiplikler inanç ya da düşünce ifade ettiklerinden dolayı sorgulanamazlar.

Tanıtsallık tanımlarına baktığımızda ise Palmer bunu yine bilgisel kiplik gibi önerme kipliği başlığı altında ele alır. Kendi içinde ikiye ayırır: aktarım (reported) ve duyuşsal (sensory).

Aktarım denildiğinde üç alt ulamı vardır. Willett’e göre bu ulamlar ikinci el kanıt, üçüncü el kanıt ve folklör kanıtıdır (Willett, 57,96, Palmer, 2001 s. 40’taki alıntı). Bunlar alıntılama (quotative), duyuş (hearsay) ve folklör olarak da adlandırılabilir. Ancak genel olarak doğru olduğuna inanılan şeyin folklörün ya da bir geleneğin parçası olması gerekmez, bu yüzden folklör terimi yanlış yönlendiricidir. Bundan dolayı Palmer Aktarım (2), Aktarım (3) ve Aktarım (genelleyici) terimlerini tercih eder. Duyuşa dayalı kanıtlar ise beş duyuyu kapsar. Bunlardan en yaygın olanları görsel ve işitsel kanıtlardır.

Şekil 10.

Palmer’a göre tanıtsallığın alt ulamları

Bunların dışında Palmer dolaylı ve doğrudan kanıt türlerinden de söz eder. Buna Türkçeden {-DI} ve {-mİş} biçimbirimlerini örnek verir. “Ahmet geldi” tümcesinde {-DI} eki doğrudan kanıt sunarken “Ahmet gelmiş” örneğinde {-mİş} dolaylı kanıtı belirtir.

Palmer bilgisellikte tanıtsallık arasında yakın bir ilişki olduğunu ama yine de aralarında bir fark olduğunu söyler. “Bu iki tür arasındaki en önemli fark bilgisel kiplikle konuşucular önermenin gerçeklik durumuna karşı yargısını ifade eder, oysa tanıtsal kiplikle gerçeklik durumu için kanıt bildirirler” (2001:8). Buna göre bilgisellik ile tanıtsallık arasındaki fark yargı ve kanıt sunma ayırımından kaynaklanmaktadır. Örneğin “Tarla kurudur” tümcesi bir yargı bildirmektedir ve bundan dolayı bilgisel kiplik bildirir. Ancak “Tarla kuruymuş” sözcüğü bir söylentiye işaretlediği için tanıtsallık bildirir.

Tıpkı bilgisel kiplikler gibi, tanıtsallar da hem konuşucunun tavrını hem de bilgi kaynağı türünü kodlar. Diğer bilgisel anlamlar bilginin kaynağına gönderimde bulunmadan konuşucu tavırlarının yönlerini kodlar. Bu yaklaşım Palmer ve Willett’den uyarlanmıştır... (Mushin, 2001:24)

Mushin, Palmer’ın ayırımındaki farkı bilgi kaynağına gönderimde bulunup bulunmaması ile ilgili olduğu değerlendirmesi yapar. Ayrıca Mushin, Palmer’ın sınıflandırmasını ‘bilgi kaynağı ve konuşucunun katılım dereceleri farklı kavramlardır’ diyerek Palmer’ın tanıtsallığın tüm amacı konuşucunun katılımını kodlamaktır iddiasını güçlü bulur. Ancak Mushin (2001: 27) Palmer’ın sınıflandırmasının dilbilgisel sistemler üzerine çok fazla odaklanmasından dolayı, bu biçimlerin bilgi kaynağını anlatan türler olması ve bilgiye karşı konuşucu tutumu olması arasında ayrılığa neden olduğunu düşünür. ‘Eğer bir (dilbilgisel) biçim konuşucunun katılımını ifade ediyorsa bilgisel kipliktir; eğer açık bir şekilde bilginin kaynağına değiniyorsa tanıtsaldır’ (Mushin 2001: 25). Yani bilginin kaynağını gösterme tanıtsal olarak tanımlanırken, konuşucunun katılım dereceleri bilgiselliği gösterir. Konuşucu katılım derecesi ise önermenin doğruluğuna karşı konuşucunun takındığı tutumdur.

Kısaca Palmer'a göre tanıtsallık ile bilgisel kiplik arasındaki fark bilginin nasıl edinildiği ile ilgilidir. Eğer konuşucu bilgi kaynağı ile ilgili bir imada bulunuyorsa tanıtsaldır. Eğer bilginin gerçekleşme olasılığı ile ilgili bir gönderimde bulunuyorsa bilgiseldir.

Tablo 6.
Bilgisellik ve tanıtsallığın farkı

Bilgisellik	Tanıtsallık
Bilginin gerçekleşme olasılığı (Palmer)	Konuşucunun katılım dereceleri ve bilginin kaynağını gösterme (Palmer)
Konuşucunun katılım dereceleri (Mushin)	Bilginin kaynağını gösterme (Mushin)

Buraya kadar anlatılan alan yazın tartışmalarına yer vermemizin nedeni araştırmamızda incelenen belirteçlerin ve sıfatların bazı çalışmalarda bilgisel kiplik başlığı altında ele alınırken (örneğin Aijmer ve diğer., 2008), bazılarında tanıtsallık başlığı altında incelenmesidir (Sargın, 2010). Konumuz gereği inceleyeceğimiz belirteçler ve sıfatlar farklı okumalara göre bilgisel kiplik de bildirebilir, tanıtsallık da bildirebilir. Ancak tez başlığımızı "... tanıtsallık, mantıksal olarak bilgisel kiplikten önce gelir" çünkü "kişi bir olgu durumunun olabilirliğini düşünmeden önce (bir tür) kanıtı ihtiyacı vardır" (Nuyts, 2006:20) savına dayanarak kullandık. Nuyts'un bu sözünü biraz daha genişletmek gerekirse, tüm bu kip ulamlarını işlevsel baş konumu olarak sıralama yapan alan yazın çalışmalarına değinmekte fayda görmekteyiz. Cinque (2001:47-48) dünya dillerini inceleyip bağımsız (parçacıklar) ve bağımlı (sonekler) dilbilgisel biçimlerin kip, kiplik, zaman, görünüş ve çatılara karşılık gelen bağıl bir sıralamasını yapmıştır ve bunun sonucunda da bunların kesin bir şekilde sıralı olduğunu bulmuştur. Bu sıralama şöyledir :

Tablo 7.
Cinque'nin işlevsel baş sıralaması (2001:47-48)

Kip sözeylem > Kip değerlendirmeci > Kip tanıtısal > Kip bilgisel > Zmn geçmiş > Zmn gelecek > Kip gerçekdışılık > Zmn önceki > Kip karar verme > Grnş alışkanlık > Grnş tekrarlı (I) > Grnş sıklık (I) > Kip istem > Grnş hızlandırma(CELERATIVE) (I) > Grnş sonlayıcı > Grnş devam etme > Grnş bitmişlik > Grnş artgörünüm > Grnş yakınlık > Grnş sürerlik > Grnş ilerleyici > Grnş ileriye yönelik > Grnş başlamalı (I) > Kip yükümlülük > Kip yetenek > Grnş engel/başarı > Kip izin > Grnş çağrı > Grnş tamamlayıcı > Çatı > Grnş tekrarlı (II) > Grnş sıklık (II) > Grnş hızlandırma (II) > Grnş başlamalı (II) > Grnş tamamlayıcı (II)

Bu sıralama bize bu kullanımların hangi sırayla yapıldığını göstermektedir. Buna göre bilgisel kiplik, tanıtısal kiplikten sonra yükümlülük kipliğinden önce yer almaktadır. Yukarıdaki sıralamada da görüldüğü gibi (...) Kip değerlendirmeci > **Kip tanıtısal** > **Kip bilgisel** > Zmn geçmiş > (...) işlevsel baş olarak da tanıtısal, bilgisel kiplikten önce geliyor. Yani bu da Nuyts'u doğrulamaktadır. Dahası, Nuyts'un (2005: 13) önerdiği gibi çıkarımsallığı ve akıl yürütmeyi bilgisel kiplikten ayırmak gerektiği düşüncesini savunmamaktayız.

Ayrıca Aikhenvald'a (2004: 3) göre tanıtısallığın çekirdek anlamı 'bilgi kaynağıdır'. İkinci anlamı ise 'güvenirlilik, olabilirlik ve olasılık anlamlarını içerebilirler ama bu zorunlu değildir' (2004: 6). Aikhenvald bu ikinci anlamın bilgisellik uzantısı olarak bilindiğine de değinir ve genel dilbilim çalışmalarında 'bilgisel' teriminin farklı kullanıldığını söyler. Buna göre bilgi ile ilgili olmaktan çok, 'olgusal gerekliliği, olabilirliği, olasılığı vs belirtme anlamına gelir'. Ona göre tanıtısal başka bir kipliğin ya da zaman-görünüşün alt türü değildir, kendisi bir türdür.

Dünya dilleri üzerinde tanıtısal çalışmalarını yapan Aikhenvald (2004: 25) tanıtısal sistemlerini sınıflandırır. Buna göre iki seçenekli sistemler, üç seçenekli

sistemler, dört seçenekli sistemler ve beş ve daha fazla seçenekli sistemler vardır. Aikhenvald Türkçeyi iki seçenekli sistemler içinde değerlendirir. Bunu daha iyi açıklayabilmek için öncelikle iki seçenekli sistemlerle ilgili bilgi vermeyi yerinde buluyoruz.

İki seçenekli sistemler şu beş seçeneği kapsar:

- I. ‘Birinci el’ ve ‘birinci el olmayan’ (Firsthand and Non-firsthand)
- II. ‘Birinci el olmayan’ karşıt ‘tüm diğerleri’ (Non-firsthand versus ‘everything else’)
- III. ‘Aktarım (ya da söylenti)’ karşıt ‘tüm diğerleri’ (Reported (or ‘hearsay’) versus ‘everything else’)
- IV. ‘Algısal kanıt’ ve ‘Aktarım (ya da söylenti)’ (Sensory evidence and Reported (or ‘hearsay’)
- V. ‘Duyumsal (duyma yolu ile edinilen)’ karşıt ‘tüm diğerleri’ (Auditory (acquired through hearing) versus ‘everything else’)

Birinci el terimi tipik olarak görme (ya da duyma ya da diğer duyular) yoluyla elde edilen bilgiyi kapsarken, birinci el olmayan ise diğer her şeyi kapsar. Birinci el olmayanın anlamı değişiklik gösterebilir. Örneğin bazı dillerde bu ayırım yalnızca geçmiş zamanlar için geçerlidir. Aikhenvald (2004:30) Türkçeyi II. grupta yani ‘Birinci el olmayan’ karşıt ‘tüm diğerleri’ grubunda inceler. Buna göre birinci el olmayan bilgi görme dışındaki tüm duyuları ve her tür çıkarımı kapsar. Aynı I. grupta olduğu gibi, bu grupta da bu ayırım sadece geçmiş zaman için geçerli olabilir. Türkçede ve diğer Türk dillerinde birinci el olmayan tanıtısallığın anlamının diğer bazı dillere göre daha geniş olduğuna değinir. Bunu açıklamak için {-mİş}biçimbirimini örnek verir ve bu yapıların kullanıldığı tümcelerde bilgi kaynağı aktarım olabilir (29), çıkarsama olabilir (30) ya da sadece görsel olmayan bir algı (31) olabilir (Aikhenvald, 2004).

(29) Bakan hastay**mış**.

(30) Uyumu**şum**.

(31) İyi çalışıyormu**ş**.

Görüldüğü gibi Aikhenvald tanıtsallığı bilginin kaynağı olarak ele almaktadır. Bunun yanı sıra olasılık ya da güvenilirlik de belirtebilir ancak belirtmek zorunda değildir. Bu çalışmada ele alınan tanıtsallık kavramı ise şöyledir: “**tanıtsallık bilginin kaynağını kodlayan ve akıl yürütme sonucu elde edilen çıkarımların doğruluğu ile ilgili konuşucunun gösterdiği olasılıkları işaretleyen ulamlardır**”. Çalışmanın bundan sonraki kısmında kullanılan tanıtsallık kavramı bu tanım göz önünde bulundurularak anlaşılmalıdır.

Tanıtsallığın amacının bilgi kaynaklarını göstermek olduğuna değinmiştik. Şimdi de bu bilgi kaynaklarına değinmek istiyoruz.

3.2 Chafe'nin Bilme Biçimleri Sınıflandırması

Chafe bilgiyi bilme biçimlerini (modes of knowing) beşe ayırır: inanç, tümevarım, söylenti, duyusal kanıt ve tümdengelim.

3.2.1 İnanç

Chafe'ye (1986:266) göre bilme biçimlerinin (mode of knowing) en zayıf güvenilirliğe sahip olanı inanç ya da fikirdir. İnsanlar bir şeylere ya görüşlerine saygı duydukları biri inandığı için ya da sebep ne olursa olsun sadece istedikleri için inanabilirler. İnanç her zaman kanıt dışında bir şeylere dayanır. 'Bence', 'sanırım' ve 'galiba' gibi ifadeler inanç belirtirler. Yani Chafe'ye göre inancı bir kanıtla dayandırmak gerekmez ve bu yüzden güvenilirlik derecesi en az olan bilme biçimidir. Buna ek olarak Sargın (2010: 21) bu güvenilirlik derecesinin az olmasının nedeni olarak inancın, kişinin öznel tutumunu yansıtmayı söylediğini söyler. O zaman biz de inancın Lyons'un gruplandırmasında öznel kiplik ulamı altında olduğunu söyleyebiliriz.

3.2.2 Tümevarım

İnancın tersine, kanıtın merkezi bir rol oynadığı bilme biçimi tümevarım ya da çıkarımdır. İngilizcede çıkarım, çoğunlukla kanıtın türüne ilişkin herhangi bir işaret olmaksızın belirtilmektedir (Chafe, 266; Sargın 2010 s. 21'deki alıntı). Burada kanıt türüne ilişkin işaretten kasıt, bazı dillerde bulunan ve bilginin kaynağını kodlayan herhangi bir işaret olmamasıdır. Yüksek güvenilirlik bildiren 'must' (-mAll) bu gruptaki en yaygın işarettir:

(32) O bir çocuk olmalı. (It must have been a kid)

Bu örnekle ilgili olarak konuşucunun bu çıkarsamayı nasıl bir kanıtı dayanarak yaptığı belli değildir fakat 'İngilizcede yüksek güvenilirlik derecesinde çıkarım gösteren en yaygın kiplik yardımcı eylemi olan must (-mAll)'ı kullanmaktadır' (Sargın 2010: 21).

Tümevarım yalnızca kiplik yardımcı eylemleri ile değil, sıfatlar, eylemler ve belirteçlerle de işaretlenebilmektedir. (33). örnek sıfatla gösterilen bir tümevarım örneğidir.

(33) Çalışamadığım besbelliydi.

(Well it was just obvious I couldn't work.)

Bu tümceyi söyleyen konuşucu çalışamaması durumunu kendisi deneyimlemiştir, bu yüzden daha inandırıcıdır. Ayrıca '*besbelli* ifadesi gözlemlenebilen bazı nedenlere işaret ettiği için güvenilirlik artmaktadır' (Sargın 2010: 22).

3.2.3 Duyusal kanıt

Chafe'ye (1986:267) göre bazen diller, tümevarımın ne tür bir kanıtı dayandığını belirtmek için tümevarımla elde edilen bilgiden daha ötesine

gitmektedir. Tipik olarak bu kanıtlar duyusal ya da algısaldir. Güvenilir bilgi *görmek*, *duymak*, *hissetmek* gibi eylemlerle sunulur duyusal kanıt gösterilebilir. (34) numaralı tümce (35) numaralı tümceye denktir ancak belirli bir kanıttan yoksundur.

(34) Hole iniyor.

(She's coming down the hall)

(35) Hole inmekte olduğunu görüyorum.

(I see her coming down the hall)

Fakat 'duyusal kanıtı dayalı bilgi tam güvenilirlikten daha az bir güvenilirlik derecesine de sahip olabilmektedir' (Chafe, 267; Sargın 2010 s. 24'teki alıntı). Bunlar İngilizcede {*gibi görün-*} (looks like/sounds like) ve {-*diği hisset-*} (feels like) gibi eylem öbekleriyle anlatılabilir:

(36) Uyuyor gibi görünüyor.

(She looks like she's asleep.)

(37) Kapının açık olduğu hissediliyor.

(It feels like the door is open.)

Bu örnekler güven gösteren (34) ve (35) numaralı örneklerle kıyaslandığında bir şüphe derecesi göstermektedir. Bu tümcelerden kızın uyumadığını ya da kapının kapalı olduğunu görmek çok şaşırtıcı olmayacağı anlaşılmaktadır.

3.2.4 Söylentiye Dayalı Kanıt

Bir diğer bilme biçimi ise dildir; yani pek çok şeyi başka insanlar bize söyledikleri için biliriz. Bazı dillerde bunu işaretlemek için (parçacık, ekler ya da her ikisi gibi) belli düzenekler vardır. İngilizce daha az bellidir. Bu işleve gerçekleştirebilen pek çok öbek vardır: insanlar söylüyor/diyor (people say), söylüyorlar/diyorlar (they say), bana söylendi/denildi (I've been told), ya da daha

belirgin olarak Sarah bana dedi ki (Sarah told me), Harry dün dedi ki (Harry said yesterday) (Chafe, 1986:268) .

(38) İngilizce konuşan çocukların öğrendiği söylenenden daha fazla eylem kullanıyorlardı.

(They were using more verbs than English speaking kids have been said to learn).

‘Bu örnekte, konuşucu bilgiyi bir başkasından dil aracılığıyla edindiğini belirtmekte, ama edilgen yapı kullanarak bilginin kaynağı örtükletmektedir. Bu da bilginin güvenilirliğini azaltmaktadır’ (Sargın, 2010: 25). O halde edilgen yapıların daha az güvenilir olduğunu söylemek olasıdır.

Bunların dışında daha az dolaysız söylenti düzenekleri de vardır. Bunlara asıl işlevi tümevarım olan {*gibi görün-*} (it seems), şüpheli gerçeklik bildiren ama farklı işlevleri de olan {*gerek-*} (supposed to), ya da benzer bir şekilde de kullanılabilen bir belirteç olan görünüşe göre (apparently) örnek olarak verilebilir. Bunların hepsinde bilgi söylenti yoluyla edinilmiştir (Chafe, 1986:268).

(39) Bence burası Avrupa’da yaşamak için en pahalı yer olsa gerek.

(I think it’s supposed to be the most expensive place in Europe to live).

Bu örnek için bir bağlam oluşturulması onu daha anlaşılır hale getirecektir. Örneğin iki kişi Avrupa’daki bir yer hakkında konuşmaktadırlar. Biri orada hayatın ne kadar pahalı olduğu ile ilgili bilgi vermektedir. Örnekteki (39) tümceyi söyleyen konuşucu da kendi artalan bilgisine de dayanarak bu tümceyi söylemiş olabilir. Burada önemli olan nokta konuşucunun oraya gitmeden bu bilgiyi başkasından duyarak aktarmasıdır.

Chafe’ye (1986: 269) göre İngilizce, söylenti tamıtsallığının çok sık işaretlendiği bir dil gibi görünmemektedir. Ancak bu anlamda bazı diller dikkat çekici bir biçimde farklılıklar göstermektedir.

3.2.5 Tümdengelim

Bir diğer bilgiyi bilme biçimi, neyin kanıt olarak sayılabileceğini tahmin etmeye yarayan bir model üretmektir. Böyle bir akıl yürütme kanıtı ilişkin sonuçların çıkarılabileceği bir varsayıma sezgisel olarak ulaşmayı gerektirir. Tümdengelim tipik işaretleyicileri {-mAll/ -(y)AcAk} (should) ve *muhtemelen* (presumably) belirteçidir. (Chafe, 1986:269)

(40) O bayanın ya da erkeğin sürekli tutarsız bilgiye yanıt vermeleri hiçbir bilgiye maruz kalmamaya yanıt vermelerinden daha uzun zaman alacaktır.

(He or she should take longer to respond following exposure to inconsistent information than when exposed to no information at all).

Bu tümcede konuşucu bir genellemeden yola çıkarak verdiği bilginin doğru olduğunu tahmin etmektedir (Sargın, 2010: 26). Ayrıca tıpkı tümevarımda olduğu gibi, farklı tümdengelim belirticileri de farklı derecede güvenilirlik gösterebilirler. Bunlardan daha az güvenilirlik belirteni {- (y)Abilir} (can/could)'dir.

(41) Hiçbir normal sesbilimsel kural bu h'nin düşmesini açıklayamaz.

(No normal phonological rules could account for the loss of this h).

Yine burada da h'nin düşmesi ile ilgili genel sesbilimsel kurallarından yola çıkarak konuşucu bun tümcenin doğru olduğunu varsaymaktadır. Fakat bu örnekteki {-AmAz}eki bu varsayımın gerçek olmama olasılığını da hesaba kattığını göstermektedir.

Özel bir varsayımsal bilgi türü {- (y)Abil/ (y)AcAk} (would) ile gösterilir. Burada çıktının gerçekleşmemiş bir duruma bağlı olduğu anlaşılır.

(42) Bu iddia, elde edilen sonuçlarla uyumlu olabilecek diğer erişim etkilerini kapsamamaktadır.

(This claim does not address other retrieval influences that would be consistent with the obtained data).

Bu tümcede (42) kullanılan *would* olasılığı azaltmaktadır. Bu daha çok yazılı bilimsel metinlerde kullanılan kanıta yönelik sorumluluktan kaçınma yöntemidir (Chafe, 1986:269).

Bu bölümde Chafe'nin bilgiyi edinme biçimlerine değinildi. Buna göre beş tür bilgiyi bilme biçimi vardır: inanç, tümevarım, duysal kanıt, söylentiye dayalı ve tümdengelim. Bunları işaretleyen belirticiler kiplik yardımcı eylemlerinin yanı sıra sıfatlar, belirteçler ya da eylemler de olabilir. Bir grupta belirtilen tanıtsallık belirticileri farklı bağlamlarda farklı grupta da yer alabilmektedir.

Görüldüğü gibi Chafe tanıtsallığı yalnızca bilginin kaynağı olarak değil aynı zamanda güvenirlik derecesi olarak da görmektedir. ıkarsama tanıtsallığın içinde yer alır. Chafe'nin bu çalışmasını Türkçe'ye uyarlayan Sargın, Türkçe'de tanıtsallık bildiren biçimbirimleri işlevlerine, başka bir deyişle bilme türlerine göre bir tabloda toplamıştır (Sargın, 2010: 37).

Tablo 8.
Sargın'ın Türkçede tanıtısallığı kodlayabilen dilsel düzenekler ve işlevleri
çizelgesi (2010:37)

Tanıtsallığı kodlayan dilsel düzenek	İşlev
-miş	-tümevarım (kanıttan yola çıkarak bir sonuca ulaşma) -söylenti (tanık olunmayan başkasından öğrenilen bilgi)
-Dir	-tümevarım (kanıttan yola çıkarak bir sonuca ulaşma)
-Acak	-tümevarım (kanıttan yola çıkarak bir sonuca ulaşma) -tümdengelim (çıkarım sonucunda bir varsayıma ulaşma)
-mAli	-tümevarım (kanıttan yola çıkarak bir sonuca ulaşma)
-DI	-duyusal kanıt (doğrudan tanık olarak edinilen bilgi)
-(I)yor	-duyusal kanıt (doğrudan tanık olarak edinilen bilgi)
-(y)Abil	-tümdengelim (çıkarım sonucunda bir varsayıma ulaşma)
-(A/I)r	-tümdengelim (çıkarım sonucunda bir varsayıma ulaşma)
galiba, heralde belirteçleri	-tümevarım (kanıttan yola çıkarak bir sonuca ulaşma)
Bence, kanımca, fikrime göre gibi belirteçler	-inanç (konuşucunun öznel değerlendirmesi)
Gör-, duy-, gözlemle- gibi eylemlerle birlikte {-(I)yor}soneki ve birinci kişi eki kullanımı	-duyusal kanıt (doğrudan tanık olarak edinilen bilgi)
Söyle-, belirt- gibi aktarma eylemleri	-söylenti (tanık olunmayan başkasından öğrenilen bilgi)
Varsay-, öngör-, kabul et- gibi varsayım anlamı taşıyan eylemler	-tümdengelim (çıkarım sonucunda bir varsayıma ulaşma)
Düşün-, inan- gibi inanç gösteren eylemler	-inanç (konuşucunun öznel değerlendirmesi)
Atıflar	-söylenti (kaynağı ve güvenilirlik derecesi yüksek olan bilgi verme)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE ÖRNEKLEM

Bu çalışmada yazılı basın dilinde kullanılan Tanıtıcılığı işaretleyen belirteçlerin ve sıfatlar nitel açıdan incelenmektedir. Kullanım yerleri ve kullanıldığı yapıları belirlemek amacıyla Doküman Analizi yönteminin uygun olduğu düşünülmüştür. Bu bölümde doküman analizi yöntemi tanıtılacak ve çalışmamızın örneklemini oluşturma ilkeleri ve süreci açıklanacaktır.

4.1. Doküman Analizi Yöntemi

Doküman incelemesini ana hatlarıyla tanımlamak gerekirse, araştırılacak olgu hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizidir (Şimşek ve Yıldırım, 2005:187). Bu araştırmanın amacı en az bağlam içinde belli bir sözcüğün anlamını ve kullanımını örneklendirmektir. Başka bir deyişle, bu araştırma dilin belli bir parçasının anlamlarını ve kullanımlarını tanımlamayı hedeflemektedir. Bundan dolayı incelenecek belirteçlerin ve sıfatların kullanım özelliklerini tespit edebilmek için geniş bir örnekleme gereksinim vardır. “Dokümanların kullanıldığı nitel araştırmanın geçerliği ve güvenilirliğini arttırabilir” (Şimşek ve Yıldırım, 2005:191).

Bu yöntemin güçlü yönleri vardır. Bunlardan en önemlisi bu araştırma için örnekleme büyüklüğüdür. Bu yöntem geniş bir örnekleme oluşturulmasına olanak tanır. Araştırmacı yazılı materyallere ve malzemelere ulaşarak örneklemini büyütebilir. Ayrıca diğer bilgi toplama yöntemlerine göre daha az maliyetlidir. Son olarak da araştırmacı doğrudan fiziksel, davranışsal ya da duygusal etkileşim kurmadığı için, diğer veri toplama yöntemleriyle kıyaslandığında “katılımcı tepkiselliği” sorununa neden olmaz (Şimşek ve Yıldırım, 2005:190-191).

Çalışmamızda incelenecek olan belirteçlerin ve sıfatların niteliksel özelliklerini ortaya çıkarması bakımından bu yöntem kullanılacaktır. Bu çalışma, hem daha

sonraki çalışmalara da bir temel oluşturma niteliğindedir hem de tanıtısallığı işaretleyen belirteçlerin ve sıfatların niteliksel özelliklerini ortaya koyma bakımından önem taşımaktadır.

4.2. Çalışmanın Örnekleme

Belli bir araştırma içinde incelemek için bir grup örnek alamaya örneklem denir. Araştırmamızda öncelikle Türkçe tanıtısallık üzerine yapılmış çalışmalarda geçen belirteçler ve sıfatlar saptanacaktır. Araştırmamızın sınırlılığını alanda yapılmış çok fazla çalışma bulunmaması oluşturmaktadır. Bu yüzden bu çalışmalardaki belirteçler *Türkçe'de Yakın ve Karşıt Anlamlılar Sözlüğü*nden çoğaltılacaktır. Ancak burada 'Allah seni inandırsın, bal gibi, gözüm çıksın, iki eli kanda olsa' gibi deyimleşmiş ya da kalıplaşmış belirteçlere yer verilmeyecektir. Çalışmamızda tek bir biçimbirim halinde kullanılan belirteçler yer almaktadır. Bazı durumlar da parçacıklarla beraber kullanılanlara da değinilecektir. Ayrıca günümüzde tanıtısallık bildirdiğini düşündüğümüz belirteçlere de yer verilecektir.

Dokümanı oluşturmak için rastgele beş farklı gazete (Habertürk, Radikal, Cumhuriyet, Zaman, Sabah) seçilmiştir. Her bir belirteç ve sıfat için otuzar tümceden oluşan bir örneklem oluşturulmuştur. Toplam 12 belirteç ve 5 sıfat incelenmiştir. Eş anlamlı olanlar aynı grupta yer almıştır. Bunlar için oluşturulan örnekleme on beşer tümce alınmıştır. Dokümanımızda belirteçler için 360 tümceden, sıfatlar içinse 180 tümceden toplam 540 tümceden oluşan örneklem bulunmaktadır. Gazetelerde arama motorlarına aranan belirteçler ve sıfatlar yazılmış ve incelenecek haberler rastgele (random) seçilmiştir. Basit rastlantısal örnekleme (simple random sampling) yöntemi büyük bir gruptan (evrenden) çalışma için seçilen bir grup konudur (örnektir). Her bir birey tamamen şans eseri seçilir ve evrenin her birisinin örnekleme seçilme şansı eşittir⁴. Araştırmada bu yöntem tercih edilmiştir çünkü incelenecek belirteçlerin ve sıfatların kullanıldıkları bağlamların hepsi eşit seçilme

⁴ <<http://www.stat.yale.edu/Courses/1997-98/101/sample.htm>> son erişim: 19.02.2012

olasılığına sahiptir. Eşitlik ilkesinin bu sözcüklerin dilin doğal kullanımındaki yeri ile ilgili genel hatları çizebilmemizde güvenilir olacağı kanısındayız.

4.3. Çözümleme Yöntemi

Çözümleme aşamasında “Türkçede Tanıtsallığı işaretleyen belirteçlerin ve sıfatların yazılı basın dilinde nasıl kodlandıkları ve ne tür söylem işlevleri yükledikleri” sorusuna yanıt aranacaktır. Örneklemeden elde edilen tümceler incelenirken iki açıdan bakılmıştır. İlk olarak sözdizimsel olarak ele alınacaktır. Bu belirteçlerin en çok tümce içinde nerede yer aldıkları, hangi tür yapılarla, ne tür eklerle ya da eylemlerle kullanıldıkları incelenecektir. Bu yapılırken örneklemedeki yalnızca bu belirteçlerin doğrudan eylemi etkilediği örnekler temel alınacaktır. Eyleme eklenen biçimbirimlerle belirteçler ve sıfatlar arasındaki etkileşim incelenecektir. Buradaki amaç yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde bu belirteçlerin ve sıfatların hangi yapılarla verilebileceğini tespit etmektir. Bunu yaparken Chafe'nin bilgiyi bilme yollarına göndermede bulunulacak, bunun için de Sargın'ın (2010) Türkçeye uyarladığı tablo (Tablo 8) esas alınacaktır. Ayrıca yargılar “aynı zamanda öznellik-nesnellik sürekliliği içinde incelenebilir” (Ruhi ve diğer., 1996:309). Bu yüzden Lyons'un (1977) öznel-nesnel kiplik ayrımına göre hangi grupta olduğu da çözümlenmeye çalışılacaktır. Yeniden kısaca değinmek gerekirse, öznel kiplik ile nesnel kiplik arasındaki en temel fark öznel kiplikte ‘ben öyle diyorum’ ögesidir. ‘Ben öyle diyorum’ bir inanç belirttiği için sorgulanmaz ancak nesnel kiplikler gerçeklikle ilgili olduğu için sorgulanabilir hatta inkâr edilebilir.

Bir sonraki bölümde örneklemlerden elde ettiğimiz tümcelerde geçen tanıtsallık bildiren belirteçler ve sıfatlar incelenecektir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BULGULAR VE TARTIŞMA

5.1. TANITSALLIK BİLDİREN BELİRTEÇLER

Konuşurken genellikle söylediklerimizi en inandırıcı biçimde söylemek isteriz. “Kesinlikle, mutlaka gibi belirteçlerin sözcelerimize eklenmesi önermenin gerçekliğine olan bağlılığımızı açık bir şekilde ortaya koyma etkisi yapar” (Lyons, 1997). Bu yüzden bilgisel kiplik bildiren belirteçlerin önemi inkâr edilemez. Bu bölümde incelenecek olan 12 belirteç şöyledir: mutlaka, kesinlikle, elbette, tabii (ki), gerçekten, asla, resmen, galiba, herhalde, belki, şüphesiz/kuşkusuz ve muhtemelen.

Nuyts’a (2001:56) göre diğer yapılara göre belirteçlerin ya da sıfatların tercih edilmesi bazen bilgisel değerlendirmenin gücündeki küçük farklılıklar olsa da, bu alternatiflerin bulunmasının asıl nedeni bölgesel ve/ya üslupsal farklılıklardır. Kullanılan bu belirteçlerin büyük çoğunluğunun bilgisellikten ziyade tanitsallık bildirdiğini ancak bunlar arasındaki sınırın çok keskin olmamasından dolayı bazen her ikisini de bildirebileceğini söyler. Biz bu çalışmada bunları tanitsallık başlığı altında ele alacağız.

5.1.1. Mutlaka

Tanitsallığın tanımını yaparken olgu durumlarının gerçekleşme olasılığını bildirdiklerinden söz etmiştik. Tanitsallık bildiren belirteçlerden biri *mutlakadır*. *Mutlaka* için Türk Dil Kurumu’nun *Büyük Türkçe Sözlüğüne* bakıldığında “kesinlikle” şeklinde tanımlandığı görülmektedir. Arapça kökenlidir. “*Mutlaka* belirteci konuşucunun önermenin doğru olduğuna dair güven gösterir. *Mutlaka* durumla ya da olayla ilgili bilinen gerçekleri belirtir” (Ruhi ve diğer., 1996).

Bu belirtecin kullanımıyla ilgili 5 farklı gazeteden toplamış olduğumuz 30 tümceden oluşan örneklem çalışmamızın sonuçlarına göre bu belirteç en çok (10

tümcede) *gerek-* ile, 4 tümcede {-mAlI} biçimbirimi ile ve 4 tümcede de emir bildiren yapılarla birlikte kullanılmaktadır. Bu üç verinin ortak noktası kullanılan yapıların alanyazındaki pek çok kaynağa göre yükümlülük (deontic) kiplik belirleyicileri olmasıdır.

(43)

- a. Adli işlemlerde hâkim ve savcıya ifade vermede yanında *mutlaka* işaret dili öğretmeni olması *gerekir*.
- b. Bu yüzden eşyaları satın almadan önce oturacağınız evi *mutlaka* belirleyin.
- c. Müdahale gereken durumlarda *mutlaka* hekime danışılmalıdır.

Gerekmek eyleminin yükümlülük kipliği altında incelendiği bilinmektedir. Tanıtsallık bildiren *mutlakanın* neden en çok yükümlülük bildiren yapılarda kullanıldığı sorusu akıllara gelmektedir. Bunu açıklamak için öncelikle *mutlaka* belirtecini bilgisel kiplik olarak değerlendirildiği veriler kullanılacaktır. “Belirteçlerin iç anlamsal yapıları bilgisel kiplik bildiren belirteçleri daha iyi anlamamız için önemlidir. Bu varsayımına göre bilgisel kiplik bildiren belirteçlerin yükümlenme durumları işlevsel başı belirlemektedir” (Corcu,2003b). Yükümlenme (assertion) kavramının Türkçedeki yansımalarını inceleyen Ruhi ve diğerleri (1996:313) şöyle bir tablo çizerler:

Şekil 11.

Bazı belirteçlerin kiplik değerlerinin süreklilik çizelgesi

	Yükümlenme		Yükümlenmeme	
Bilmeye dayalı yargı	MUTLAKA	HERHALDE	BELKİ	
İnanmaya dayalı yargı	KESİNLİKLE		GALİBA	

Yükümlenme konuşucunun önerme karşısında gösterdiği güveni anlatırken, yükümlenmeme ise zayıf bir güveni ya da güven yokluğunu anlatmak için kullanılır (Ruhi ve diğer., 1996).

Yükümlenmeli bilgisel belirteçler (assertive epistemic adverbs) “yükümlülük kiplik bildiren tümcelerde eylem ya da tümce belirteci olarak işlev gösterebilirler” (Corcu, 2003b).

(44)

a. Daha çok çalışmalısın. (yükümlülük)

b. Kesinlikle/mutlaka/muhakkak/elbette daha çok çalışmalısın. (yükümlülük)

Bu tümcelerde bilgisel belirteçler kipsel önermenin doğruluğunu ileri sürmekte/iddia etmektedir. Yani bu belirteçler yükümsel sözcedeki kipsel gönderimi güçlendirmektedir. Corcu (2003b:69) bu sözcelerin iki şekilde de anlaşılabileceğini söyler: konuşucu dinleyicinin daha çok çalışmasının gerekliliğini anlatır ya da çok çalışması ile ilgili gerekliliği güçlendirir. Bu tümcelerdeki bilgisel değer yükümlülük değerine göre daha azdır ve zayıftır. Ve yine ona göre yükümlenmeli kipsel belirteçler tüm önermeden ziyade eylemle daha yakın bir ilişki içindedir.

Yükümlenmesiz bilgisel belirteçler (non-assertive epistemic adverbs) yükümsel gereklilikle birlikte kullanıldıklarında daha farklı bir işlev sergilerler. “Bunlar yükümlülük bildiren sözcelerde, eylemin kendisiyle yakın bir ilişki gösteren eylem belirteci olarak kullanılamazlar. Tüm önermeyi kapsamlarına alırlar. Yükümlülük bildiren sözcü yükümlenmesiz bir bilgisel belirteçle kullanıldığında bilgisel bir sözcü haline gelir” (Corcu,2003b).

(45)

a. Daha çok çalışmalısın (yükümlülük)

b. Galiba/herhâlde/sanırım daha çok çalışmalısın (bilgisel)

(45b) tümcesinde konuşucu önermenin doğruluğundan pek emin değildir. Konuşucu çok çalışma gerekliliği ile ilgili tahminde bulunmaktadır. Buraya kadar yazılanları özetlemek gerekirse, kipler yükümlenme ve ykmlenmeme olarak ikiye ayrılırlar. Yükümlenmeli bilgisel belirteçleri kullanan bir konuşucu, önermenin doğruluğuna karşı duyduğu güveni yansıtılmaktadır. Yine daha önce de söylediğimiz gibi (bkz: s.57) bu önermeler gerçekte doğru olmak zorunda değildir. Bu konuşucunun etik anlayışı ile ilgili bir durumdur. Yükümlenmesiz bilgisel belirteçleri kullanan konuşucu ise önermenin doğruluğundan emin değildir. Her iki belirteç de yükümlülük bildiren yapılar içinde kullanıldıklarında farklı bir söz eylem değeri taşırlar. Yükümlenmeli bilgisel belirteçler tümcedeki eylemin gerekliliğini gçlendirirlerken, yükümlenmesiz bilgisel belirteçler her ne kadar yükümlülük (deontic) bildiren yapı içinde kullanılırsalar da, tümceyi bilgiselleştirirler.

Kipsel belirteçler kendi aralarında ikiye ayrılırlar: inanca dayanan ve bilgiye dayanan. Bilgiye dayanan yükümlenmesiz bilgisel belirteçler gerekliliğin varlığını sorgularken, inanmaya dayanan bir belirteçler ise bir kuşku bildirir. Ruhi ve diğerlerine göre (1996) *mutlaka* bilgiye dayanan yükümlenmeli bir bilgisel belirteçtir.

Sonuç olarak Corcu'nun (2003) Türkçe ve İngilizceden aldığı veriler, yükümlenmeli bilgisel belirteçlerin sözcenin kipsel değeri üzerinde etkili olmadığını göstermektedir. Fakat yükümlenmesiz bilgisel belirteçler önermenin yorumunu önermeye olan tanıklıklarına bağlı olarak sorgulama ya da önerme biçimine dönüştürmektedir. Bu da bizim çalışmamızda bilgisel kiplik/tanıtsallık belirten bir belirteç olan *mutlaka*'nın yükümlülük bildiren yapılarda nasıl ve ne anlamda kullanıldığını açıklamaktadır. *Mutlaka* yükümlenmeli bir belirteçtir ve bilmeye dayanır. Konuşucular söz ettikleri yükümlülüklerin yerine getirilmesinin/getirilmemesinin önemli olduğunu vurgularlar. Bunu yaparken de bağlam içinde kanıt sunabilir ancak kanıt türüne ilişkin bir işaret olmak zorunda değildir. *Mutlaka* belirteci sözcüksel anlam içeriği bakımından bunun bir bilgi sonucu varılmış bir yargı olduğu anlamını verir.

Buraya kadarki tartışmalar *mutlaka* belirtecini bilgisel kiplik olarak değerlendiren bilim insanları tarafından yapılmıştır. Daha önce de tartıştığımız gibi bilgisel kiplik ile tanıtısalık tanımları arasındaki çizginin belirsizliği bu tür farklılıklara sebep olmaktadır. Şimdi yine aynı tümceleri tanıtısalık başlığında ele alındığında nasıl yorumlanabilecekleri üzerinde durmak istiyoruz. Örneklemimizde 4 tümcede bu belirteç {-mAll} biçimbirimi ile birlikte kullanılmıştır. Sargın'a (2010) göre bu biçimbirim bilgiyi bilme türlerine göre tümevarım bildirir (bkz Tablo 8, s.69). Yani konuşucu bir kanıttan yola çıkarak bir sonuca varmaktadır.

(46) Çörekçi, kitapta Titanik'in inşaatında 15 bin işçinin çalıştığını belirtildiğine de dikkati çekerek, "Bunlar arasında çalışan Türklerin isimleri *mutlaka* belirlenmeli. Titanik'te ölen Türklerle ilgili ciddi araştırmaların yapılması gerekiyor" diye konuştu.

Bu örnekte (46) konuşucu Titanik'in inşaatında 15 bin işçinin çalıştığı kanıtına dayanarak, orada ölen Türklerin de olabileceğini varsaymaktadır. Yani burada bir akıl yürütme söz konusudur, bilgiyi bilme biçimine göre tümevarımdır.

Çalışmamızda elde ettiğimiz bir diğer bulgu da *mutlaka*'nın tahmin bildiren tümceler de kullanılmasıdır:

(47)

- a. Yapanların bir bildiği tabii *mutlaka* vardır ama Amadou & Mariam bir Esmâ Sultan konseri değildi diyerek birkaç detaya geçecek olursam...
- b. Yarışmanın bir diğer jüri üyesi Okan Bayülgen ise, "Gelen filmlerden *mutlaka* iyi yönetmenler, oyuncular çıkacak. Bu açıdan televizyondaki benzer yarışmalardan farklı" dedi.

Bu örneklerden (47a) tümcesinde konuşucunun önermeye tam bir tanıklığı söz konusu değildir. Konuşucu burada eldeki verilere ya da artalan dünya bilgisine dayanarak tahminde bulunmaktadır. Bu tümceyi söylemeden önce yazar konser için fazla gösterişli giyinmiş, konuklara yardımcı olma görevindeki bir kadını

eleştirmektedir. Bir okuyucu olarak bu kadını ya da ona öyle giyinmesini söyleyen kişileri tanımadığını anlamak çok da zor değildir. Burada olasılığı işaretleyen {-Dır} biçimbirimidir. *Mutlaka* kullanılarak bu olasılığın yüksek olduğu ifade edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca burada konuşucu “Tabii mutlaka vardır” diyerek konunun bu kısmını önemsemediğini göstermiş oluyor. Bu anlamı veren *tabii* belirteçdir. Birinci kısım için “evet, vardır, doğrudur” anlamını vermekte ama konuşucu için ikinci kısımdaki bilgi daha önemlidir. Ya da farklı bir bakış açısıyla yaklaşırsak burada bir başka anlam daha çıkabilir. Belki de yazar kibar bir şekilde aslında söylediğinin tam tersini de ima etmiş olabilir. Bu durumda bu tümce “Yapanların pek de bir bildiği olduğunu sanmıyorum” şeklinde de okunabilir. (doğru olabilir mi hocam? Doğruysa bunu nereye dayandırmak lazım?) (47b) örneğinde ise henüz gerçekleşmemiş bir olay karşısında Bayülgen’in bir tahmini yer almaktadır. Eylem gelecek zamanda çekimlenmiştir ki bu da bize yine güçlü bir tahmin durumunu yansıtmaktadır. Her iki tümcenin de ortak noktası mutlaka belirtecinin tümevarım bildiren yapılarla yani {-Dır} ve {-(y)AcAk} kullanılmasıdır. (47a) tümcesi örneklemede mutlaka belirtecinin yalnızca {-Dır} ile kullanıldığı tek örnektir. Ancak bunların dışında bir tane de {-(y)AcAk} biçimbirimine eklenmiş durumda {-(y)AcAktır} yapısıyla görülmektedir. {-Dır} ile kullanılan {-(y)AcAk} eki resmi bir biçim kazandırmaktadır (Göksel&Kerslake, 2005:341)

(48) Kurmay Albay Emin Alptekin, “Suçlular cuma gününe kadar *mutlaka* cezalandırılacaktır. Aksi halde bütün spor faaliyetlerini 11 Mart’tan itibaren yasaklayacağımızı gibi sizi ve kulübünüzü de cezalandıracağız.

Bu yapı Göksel&Kerslake’e (2005) göre özellikle akademik ve resmi yazıların yanı sıra, sözlü olarak yapılan resmi duyurularda kullanılır. (48) tümcesinde konuşucu gelecekle ilgili varsayımını daha inandırıcı kılmaya çalışmaktadır. Konuşucunun bu çıkarsamayı nasıl bir kanıtı dayanarak yaptığı belli değildir ancak yüksek inandırıcılık bildiren {-Dır} ile birlikte kullanılmıştır. Bu tümceyle konuşucu geleceğe yönelik ‘kişisel öngörüsünü –Dır ekinin yardımıyla nesnelleştirmektedir’ (Sargın, 2010:126).

{-AcAk} biçimbirimi Sargın'ın tablosuna göre iki işlev sergiler: tümevarım ve tündengelim. Örneklemimizde mutlaka belirteci bu biçimbirimle 5 kere kullanılmıştır. (49) örneğinde konuşucu sistemi kanıt gösterip dil kursu görme olasılığını kuvvetlendirmekte ve sözcüsünü inandırıcı kılamaya çalışmaktadır. Tüm tümcelerde bu ek tümevarım işlevinde kullanılmıştır.

(49) Sistemin hep aynı olduğunu aktaran Özyay, "Yıllarca o kursa gideceksiniz milyonlarca para vereceksiniz ama sonuç hep hüsrân. Bakın etrafınıza bir dil kursunun reklâmını *mutlaka* göreceksiniz.

Derlediğimiz örnekleme yalnızca bir örnekte mutlaka belirteci {-Abil} biçimbirimiyle birlikte kullanılmıştır. Chafe'nin bilgiyi bilme durumlarını Türkçeye uyarlayan Sargın'a göre bu biçimbirim tündengelim (çıkarım sonunda bir sonuca ulaşma) bildirir.

(50) Sinemaya gidecekseniz, bazen seçim yapmak zorunda kalıyorsunuz. Bir yerde *mutlaka* gönlünüzce bir film bulabiliyorsunuz. Ama 1970'lerde, 1980'lerin ilk yarısında öyle değildi.

{-Abil} ekininin kök kiplik ulamı içinde yer aldığına değinmiştik (bkz: s.40). Karşımızda yine iki farklı kipsel ögenin bir tümcede yer alması durumu var. "Sweetser kök kipliğinin (izin, yeterlik, vb) artsüremde bilgisellik kipliğine doğru değişim geçirdiğini belirtmektedir" (Güven, 2001'den alıntılanmıştır). Bu kuram çerçevesinde bakarsak yani {-Abil}bilgisel kiplik bildiriyorsa *mutlaka* bu anlamı kuvvetlendirmektedir. Eğer {-Abil} bilgisel kiplik bildirmiyorsa *mutlaka*'nın bu tümcedeki işlevi nedir?

Cinque'nin (2001) bağlı sıralaması ile ilgili olarak (bkz: s.61) Türkçenin pek çok karşı örnekleri olan oldukça ilginç bir dil olduğunu söyler. Örnek olarak {-Abil} ekini verir. Cinque'e göre {-Abil} eki iki farklı yapısal konumda yer alır: eyleme daha uzak ve eyleme daha yakın. Kısaca Cinque (2001) {-Abil} ekinin iki ayrı kiplik yansıması olduğunu iddia eder. Bunlar bilgisel ve izin/yeterlilik kipleridir.

Ancak Güven (2001:79) bu kuramın bazı tümcelerde aynı ekin birden fazla anlamıyla kullanılmasını açıklayamadığını iddia etmektedir. Örneğin,

(51) Yasemin Dalkılıç büyük ihtimalle özel bir izinle 100 metreye kolaylıkla dalabilir.

Cinque'ye göre belirteçlerin bir uygulama sırası vardır: olasılık > yeterlik > izin > eylem. Ancak yukarıdaki tümcede bu sıralama değişebilmektedir. Kiplik öbeklerinin her üçü de aynı anda kullanılabilir ve anlamca ilintili belirteçleri barındırabiliyorsa yüzey yapıda tek bir ekin var olması nasıl açıklanabilir? Ona göre zaman, görünüş ve kip gösteren işlevsel yansımaların belirleyici konumlarda belirteç-baş ilişkisi içinde bulunabilen anlamca ilintili belirteçler evrensel bir sırada yer alır. Ancak bu kuram tek konumda birden fazla işlev yapan –Abil ekini ve anlamca ilintili belirteçlerin birbirine göre herhangi bir sırada yer almasını açıklayamamaktadır (Güven, 2001).

Yasemin Dalkılıç [özel bir izinle] [kolaylıkla] 100 metreye [büyük ihtimalle] dalabilir.

(izin > yeterlik > olasılık > eylem)

Yasemin Dalkılıç [özel bir izinle] [büyük ihtimalle] 100 metreye [kolaylıkla] dalabilir.

(izin > olasılık > yeterlik > eylem)

Yasemin Dalkılıç [büyük ihtimalle] 100 metreye [özel bir izinle] [kolaylıkla] dalabilir.

(olasılık > izin > yeterlik > eylem)

Yasemin Dalkılıç [kolaylıkla] [özel bir izinle] 100 metreye [büyük ihtimalle] dalabilir.

(yeterlik > izin > olasılık > eylem)

Güven bu örnekleri vererek Cinque'nin savunduğu gibi tek bir evrensel sıra olmadığını gösterir. Güven (2001: 84) tüm bunların açıklamasını yeterlik, izin ve olasılık bildiren –Abil ekine yapım eki, sadece olasılık anlamı taşıyan {–Abil} ekine

çekim eki diyerek yapar. Çekim eki olan {-Abil} melez bir zaman/görünüş/kiplik öbeğinde yer alır.

Gel-e-me-m (*yükümlülük + olumsuz*) = Yapım eki

Gel-me-yebil-ir-im (*Olumsuz + bilgisellik*) = Çekim eki

Gel-e-me-yebil-ir-im (*yükümlülük + olumsuz + bilgisellik*) =Yapım eki

Oluşturduğumuz dokümandan aldığımız örneğimize geri dönecek olursak bu tümcedeki {-Abil} ekinin işlevi olasılıktır, ek olarak da Güven'e göre çekim ekidir. {-Abil} çekim eki konumundaysa ki örneğimizde böyledir, tanıtıcılık bildiren *mutlaka* belirteci ile uyumludur.

Örnekleminizde bulduğumuz bir diğer nokta da mutlaka belirtecinin 2 tümcede edilgen, 21 tümcede ise etken çatıda kullanılmış olmasıdır. Bu belirtecin 11 kere ad yan tümcelerinde (bunlardan 10 tanesi gerek- ile kurulmuştur), 15 tanesinde eylem tümcelerinde, 3 tanesinde sıfat yan tümcelerinde ve 1 tane ad tümcesinde kullanıldığı saptanmıştır. Aşağıdaki tabloda eylem tümcelerinde hangi ekle çekimlendiği ile ilgili tablo verilmektedir. Bu bilgiler yabancı dil olarak Türkçe öğretim müfredatları ya da materyalleri hazırlanırken göz önünde bulundurulabilir.

Tablo 9.

Mutlaka belirteci ile kullanılan biçimbirimler

gerek-	-mAIl	-(y)AcAk	Buyurum	-Abil	-DI
10	4	5	4	1	1

Tablo 9'da çalışmamızda elde ettiğimiz bulgular görülmektedir. Özetleyecek olursak mutlaka belirteci yükümlülük bildiren yapılarda kullanılabilir. Ancak yükümlenmeli bir belirteç olduğu için tümcedeki yükümlülük anlamını güçlendirir. Ayrıca tahmin bildiren tümcelerde de güçlü bir tahmin bildirme işlevine sahiptir. Bunun yanı sıra bu önermede sözü edilen yükümlülüğün yerine getirilmesinin nedeni

bir bilgiye dayanmaktadır ve mutlaka belirteci bu tümcelerde aynı zamanda tanıtısallığı da kodlamaktadır. Son olarak kullanımı çok olmamakla birlikte, çekim eki olarak kullanılan {-Abil} ile uyumludur ve olasılığın yüksek olduğunu bildirir. {-Dır} eki ile uyumlu olduğu için Lyons'un kuramına göre nesnel kiplik bildirir. Yani gerçeklikle ilgilidirler; sorgulanabilirler ya da inkâr edilebilirler ya da doğrudan kabul edilebilirler. Bu belirteç genellikle Chafe'nin bilme şekillerine göre tümevarımla uyumludur. Son olarak da bu belirteç otuz tümce içinde hiç olumsuz tümcede kullanılmamıştır. O halde bu belirtecin sadece olumlu tümcelerde kullanıldığını söylemek mümkündür.

5.1.2. Kesinlikle

Tanıtsallık bildiren bir diğer belirteç de Türkçe kökenli olan *kesinlikle*'dir. Sözlükteki tanımı "Kesin bir biçimde, kesin, kesin olarak, kesinkes, yüzde yüz, her hâlde, her hâlükârda, mutlak, mutlaka, katıyen" şeklindedir (TDK Büyük Türkçe Sözlük). *Mutlaka* ve *kesinlikle* belirteçlerinin ikisi de konuşucunun önermenin doğru olduğuna dair güven gösterir. *Kesinlikle* inanç bildirirken, *mutlaka* durumla ya da olayla ilgili bilinen gerçekleri belirtir (Ruhi ve diğer., 1996).

A: İzmir çok güzel!

A: İzmir çok güzeldir!

B: Kesinlikle!

B: Mutlaka. (öyledir)

*Mutlaka!

Ruhi ve diğerlerine göre (1996:310) 2. örnekte *mutlakanın* kullanılabilirliği olmasının nedeni söyleme gönderme yaparak onu bir tür bilgi halinde kabul etmesidir. Yani *mutlaka* nesnel kiplik bildirir. Öte yandan *kesinlikle* öznel kiplik bildirir. Öznel kiplik belirteçleri {-Dır} ekiyle bağdaşmamaktadır. Çünkü bu ek tümceye belirtme edimi getirerek tümceye nesnellik kazandırır.

Örnekleme en çok dikkat çeken veri *kesinlikle*'nin çoğunlukla olumsuz yapılarda kullanılmasıdır:

(52)

- a. Süper Kupa Finali'nin 31 Temmuz'da oynanmayacak olması, UEFA müsabakalarını ve hangi tarihte başlarsa başlasın Spor Toto Süper Lig takvimini *kesinlikle* etkilemeyecektir.
- b. “Bu olay, *kesinlikle* bizim burada gümüş madeni çıkarıp işlememizle alakalı değildir.

Bu iki örnek de var olan bir bilginin aksini iddia etmektedir. (52a) örneğindeki tümce birilerinin Spor Toto Süper Lig takviminin değişimiyle ilgili yorumları karşısında söylenmiş ve bu durumun etkilemeyeceği savunulmuştur. (52b) örneğinde ise söz edilen olayın, konuşucu ve temsil ettiği grubun o alanda gümüş madeni çıkarıp işlemleriyle ilgili olduğu iddiasına yanıt olabilir ve tam bir inkâr durumu söz konusudur. Bu bulgumuz Ruhi ve diğerlerinin(1996) savıyla örtüşmektedir. Onlara göre olumsuz tümcelere bakıldığında da *mutlaka* ve *kesinlikle* arasındaki kip ayrımı ortaya çıkmaktadır. *Kesinlikle* olumsuz tümcelerde kullanılabilirken *mutlaka* ile kullanılamamaktadır.

Bunu kesinlikle yapmadım/ bilmiyorum.

*Bunu mutlaka yapmadım/ bilmiyorum.

30 tümcenin 19 tanesi yapısal olarak olumsuzken, 9 tanesi olumludur. Diğer ikisi ise eylemden kaynaklanan anlamsal bir olumsuzluk sergilemektedir. İkisinde de uzak durmak eylemi kullanılmıştır:

(53)

- a. Uzmanlar, vatandaşların *kesinlikle* kaçak sigaradan uzak durmaları gerektiğini söylüyor.
- b. Ortadoğu'nun içinden geçmekte olduğu demokratik dönüşüm sadece bölge halkları tarafından üstlenilmeli, dış müdahalelerden *kesinlikle* uzak durulmalıdır.

Ayrıca bu tümcelerde (53) uyarı anlamı vardır. Bu tümcenin devamında ise “Aksi takdirde, çok geçmeden başta boğaz kanseri olmak üzere çok sayıda hastalık ile zehirlenme vakalarının ortaya çıkacağı uyarısında bulunuyor.” şeklinde uyarının ciddiyetini ve önemini vurgulamak için detay verilmektedir. Yine dokümandaki örneklerin incelenmesi sonucunda, *kesinlikle* genellikle olumsuz tümcelerde kullanıldığında genellikle ‘uyarı’ anlamı verdiği saptanmıştır:

(54)

- a. Kimyasalların sebze ve meyvelere kolaylıkla geçebileceğini belirten uzmanlar, "Sebzeleri *kesinlikle* deterjanla yıkamayın" uyarısında bulundu.
- b. Sürücüler yola çıkarken planlı şekilde hareket etmeli, sabırsız olmamalı, araçların bakımını yaptırmadan *kesinlikle* uzun yola çıkmamalı.

(54a) örneğinde gerçek olduğuna inanılan bir bilginin yanlış olduğunu ve devam edilmesi durumunda bir tehlike söz konusu olabileceğini bildirmektedir. (54b) tümcesi ise daha genel bir uyarıdır. Bu uyarı anlamları yukarıda verilen uzak durmak eylemiyle yapılan yapılar için de geçerlidir. Bu uyarılar çok güçlüdür. Bazı durumlarda bu uyarılar dikkate alınmadığı zaman olması beklenen durumlarla beraber verilir. Örneğin (54c) tümcesinde kaçak sigara kullanılmaması gerektiği ile ilgili bir uyarı vardır. Bu tümcelerde ana eylem ya da yan tümcedeki eylem yükümlülük kipliği bildirmektedir. Mutlaka belirtecinin bu tür yapılarda kullanılmasının söz konusu gerekliliği pekiştirdiğini söylemiştik. Ancak kesinlikle ile kullanıldığında olumsuz tümcelerde genellikle uyarı anlamı vermektedir. Ayrıca bu tümceler uzmanlar tarafından söylenmiştir; inançlarını değil bildiklerini aktarmaktadırlar. Öyleyse bu tür yapılarda kesinlikle inanca dayalı bir kiplik değil, bilmeye dayalı bir kiplik bildirir denebilir.

Örnekleme incelenen tümcelerin üçü gerek-, ikisi {-mAll} biçimbirimi, biri ise emir bildiren yapı ile birlikte kullanılmıştır. Yine burada da *mutlaka*'da görülen durum söz konusudur. Palmer'ın kiplik ayırımına göre bakıldığında yükümlülük kipliği bildiren yapılarda tanıtıcılık bildiren belirtecin kullanılması söz konusudur.

Kesinlikle inanca dayalı yükümlenmeli bir belirteçtir. Yükümlenmeli belirteçler yükümlülük kipliği bildiren yapılarla kullanıldıklarında gerekliliği güçlendirmektedirler ve bilgisel anlam katmaktadırlar. Bu gerekliliğin nedeni de bir kanıtla dayandığı için tanıtısalılık bildirmektedir. Çünkü daha öncede değindiğimiz gibi, tanıtısalılık bilginin kaynağı ile ilgilidir ve bu kaynak bağlam içinde verilebileceği gibi, buradaki gibi bir belirteçle örtük olarak da verilebilir.

Son olarak altı tümcede gelecek zaman gönderimi vardır. Bu durumlarda inanca dayalı bir belirteç olan *kesinlikle* tanıtısalılık ile uyumludur ve önermenin gerçekleşeceğine yönelik inanç sergilemektedir:

(55)

- a. Arkadaşlar, bu sezon Süper Lig ve Bank Asya 1. Lig *kesinlikle* 18 takımla oynanacak.
- b. Ben de “Ne diyeceğin beni ilgilendirmiyor, *kesinlikle* soyadım aynı kalacak. Kabul etmezsen hemen ayrılırız” dedim.

Bu örneklerde (55) konuşucular çıkarımlarını kesinlikle belirteci ile ifade etmekte, böylece önermeye karşı güvenilirliklerini arttırmaktadırlar. Daha önce de belirtildiği gibi $\{-(y)AcAk\}$ eki Chafe'nin bilme durumlarına göre tümevarım ya da tündengelim bildirmektedir. Ancak bu tümcelerde $\{-(y)AcAk\}$ biçimbirimi tanıtısalılığı değil, zaman işlevini üstlenmektedir. Bu durumda konuşucunun gelecekle ilgili bir inancını ifade eden kesinlikle, bu tümcülerde tanıtısalılığı tek başına kodlar. Konuşucu belirteci kullanarak önermeye karşı olan inancının güvenilirliğini arttırmaktadır. Bu durum olumlu tümce yapılarının hepsinde gözlenmiştir. O halde olumlu tümcelerin hepsinde kesinlikle belirteci tanıtısalılık bildirir demek mümkündür.

Örnekleme beş tümce duyusal kanıt bildiren $\{-DI\}$ biçimbirimi (bkz: Tablo 8) ile kullanılmıştır. Duyusal kanıtta kişi önermeyi kendi duyu organlarıyla ulaştır, bu yüzden yüksek derecede güvenilirlik sergiler.

(56) Ancak müzikal ve kişisel duruşumda *kesinlikle* ondan etkilendim.

Burada konuşucu kendi deneyimlerine dayanarak bu sözceyi üretmiştir. Deneyimlerini kendisi yaşayarak kazandığı için *kesinlikle* ile kullanımı da bu güvenilirliği güçlendirmektedir.

Özetle, her ikisi de yükümlenmeli belirteç olmasına rağmen *mutlaka* ile *kesinlikle* arasında kullanım farkı vardır. *Mutlaka* daha önceki bir söyleme göndermede bulunarak onu bir bilgi gibi kabul eder ve nesnel kiplik bildirir. *Kesinlikle* ise inanca dayalıdır, öznel kiplik bildirir. Öznel kiplik ekleri {-Dİr} ile birlikte kullanılamamaktadır. Ancak verdiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi olumsuz yapılarda kesinlikle belirteci {-Dİr} eki ile bağdaşabilmektedir. Bize göre *kesinlikle* olumlu tümcelerde kullanıldığında öznel kiplik bildirirken, olumsuz tümcelerde nesnel kiplik bildirebilmektedir.

(57) *Kesinlikle* Sayın Macit'e yönelik bir azarlama ve fırçalama söz konusu değildir" denildi.

Bu tümcede verilen daha öncesinde yayınlanmış bir habere göndermede bulunarak bunun doğru olmadığı savunulmaktadır. Öyleyse *kesinlik*lenin bazı olumsuz tümcelerde savunma yapılırken kullanıldığını söyleyebiliriz. Bunların yanı sıra kesinlikle belirtecinin 14 eylem tümcesinde, 6 ad tümcesinde, 3 sıfat işlevli yan tümcede, 6 ad işlevli yan tümcede ve bir koşul yan tümcesinde geçtiği saptanmıştır. Sıfat ve ad yan tümcelerinde *kesinlikle* yalnızca yan tümcedeki eylemi etkilemektedir. Ayrıca bu belirteç olumlu tümcelerde tanıtıcılık ile uyumluyken, olumsuz yükümlülük bildiren biçimbirimlerle beraber kullanıldığında gerekliliğin önemini vurgular ya da uyarıda bulunma anlamını güçlendirir.

Tablo 10.
Kesinlikle belirteci ile kullanılan biçimbirimler

Olumlu	Olumsuz	-AcAk	-mAlI	(Olumsuz) -Abil	-yor	-DI	-mAktA	(Olumsuz) Buyurum	(Olumsuz) İstek
9	21	4	2	2	2	1	1	1	1

Bu tabloya göre *kesinlikle* belirteci $\{-(y)AcAk\}$ eki ile en çok kullanılmıştır. Bu ek tümevarım bildirir yani konuşucu bir kanıttan yola çıkarak sonuca varır. Bu kanıt her zaman tümceden anlaşılır olmak zorunda değildir. Başka bir deyişle, çıkarımını herhangi bir işaret olmadan da belirtebilir. Yabancılar için Türkçe öğretiminde kullanılmak üzere bu verilere dayanarak bu belirtecin genellikle olumsuz tümcelerde kullanıldığına dair bir genelleme yapılabilir ve buna yönelik materyaller hazırlanabilir.

5.1.3. Elbette

Tanıtsallığı kodlayan belirteçlerden biri de *elbette*dir. *TDK Büyük Türkçe Sözlüğü*nde “Her hâlde, şüphesiz, kuşkusuz, elbet” şeklinde tanımlanan *elbette* Arapça kökenlidir. *Elbette* ile ilgili olarak alan yazında yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bundan dolayı eldeki savlara göre bu belirteç tanımlanacaktır.

Öncelikle *elbette* yükümlenmeli bir belirteçtir. Yükümlenmenin önerme karşısında konuşucunun gösterdiği güveni anlattığına değinmiştik. Fakat bilgiye mi yoksa inanmaya mı dayalı olduğu sorusuna cevap ararken Ruhi ve diğerlerinin yöntemini kullanacağız. Örnek olarak dokümanımızdaki bir tümceyi verirsek:

(58)

- Türkiye'de "metrekareye en çok futbolcu ve sanatçı düşen il" hangisi?

Biz ağzımızı açmadan "çevredekiler" yanıt verdiler:

- Ha bundan kolay soru olur mu?.. *Elbette* Trabzon.

‘İzmir çok güzel’ önermesine yanıt olarak kesinlikle denilebilirken, mutlaka denilemediğini söylemiştik (bkz. s:82). Burada da aynı yöntemi uygularsak:

- Türkiye'de "metrekareye en çok futbolcu ve sanatçı düşen il" hangisi?

- Elbette Trabzon.

Kesinlikle Trabzon.

*Mutlaka Trabzon.

Buna göre *elbette* kullanım olarak kesinlikle daha çok benzemektedir. “*Mutlaka* konuşanın bir olay, olgu ya da durumu, bilinen gerçeklere dayanarak söylediğini, *kesinlikle* ise söylediklerinin öyle olduğuna inandığını belirtir” (Ruhi ve diğer., 1996:310). Bu durumda *elbettenin* de inanmaya dayalı yükümlenmeli bir belirteç olduğunu söyleyebiliriz. Ancak acele bir genellemeye (İng. *hasty generalization*) varmadan önce kesinlikle ile kullanılan birkaç örneği tekrar inceleyip, onların yerine elbette denilip denilemeyeceğini tartışmayı yerinde buluyoruz.

(59)

a. Arkadaşlar, bu sezon Süper Lig ve Bank Asya 1. Lig *kesinlikle* 18 takımla oynanacak.

b. Ben de “Ne diyeceğin beni ilgilendirmiyor, *kesinlikle* soyadım aynı kalacak. Kabul etmezsen hemen ayrılırız” dedim.

(59) numaralı örnekler {-(-y)AcAk} biçim birimi ile kullanılmış olumlu tümcelerdir. Bu tümcelerde *kesinlikle* yerine *elbette* kullanımı kabul edilebilir görünmektedir. Bu durumda *elbette* bu tümcelere doğal olarak anlamını vermektedir.

(60) Ancak müzikal ve kişisel duruşumda *kesinlikle* ondan etkilendim.

Bu tümcede de *kesinlikle* belirteci yerine *elbette* kullanımı kabul edilebilir. Ancak anlam olarak kesinlikle ile elbette arasında küçük bir fark vardır. Konuşucu kesinlikle kullandığında alıcısını ikna etmeye çalışırken, elbette belirtecinde bunun çok doğal olduğunu, herkesin bildiği bir gerçek gibi yansıtmaktadır.

Ancak uyarı anlamında elbette ve kesinlikle belirteçleri birbirlerinin yerine kullanılamamaktadır.

(53c) Uzmanlar, vatandaşların *kesinlikle* kaçak sigaradan uzak durmaları gerektiğini söylüyor.

(54b) Sürücüler yola çıkarken planlı şekilde hareket etmeli, sabırsız olmamalı, araçların bakımını yaptırmadan *kesinlikle* uzun yola çıkmamalı.

Görüldüğü gibi bu anlamda elbette belirteci bu sözcelerde kullanılamamaktadır. O halde elbette belirtecinin uyarı bağlamında kullanımı yoktur. Sorulan sorulara verilen cevap şeklinde incelendiğinde elbette belirtecinin kullanımı kesinlikle belirteci benzese de, anlam olarak farklılıklar gösterir.

Devam edecek olursak öznel kiplik belirteçleri {-Dir} eki ile bağdaşmamaktaydı. *Elbette* için hazırladığımız örnekteki 30 tümcenin 8 tanesi bu ekle kullanılmıştır:

(61)

- a. *Elbette* güvenlik güçleri bu noktada milletimizin ve yasaların kendilerine verdiği görevi yapacaktır.
- b. *Elbette* oyunlar spor alanındaki mükemmellik ve olağanüstü kişisel başarılar demektir.
- c. Oraya giden yurttaşlarımız kendi kültürlerini *elbette* yaşayacaklardır.

O halde *elbette*'nin nesnel kiplik bildirdiğini söyleyebiliriz. Bu belirteçle ilgi elde ettiğimiz diğer önemli bulgu da bu belirtecin ad tümceleriyle diğer belirteçlere göre (mutlaka ve kesinlikle) daha çok kullanılmasıdır:

(62)

- a. Yeşil sahalarda futbolcuların yaşadığı zor anlar *elbette* bununla sınırlı değil.
- b. Onu bir de şöyle tarif ediyorlar: "Tüy kadar hafif, beygir kadar kuvvetli!" *Elbette* sahnede.
- c. 'Marka kent' tartışmalı bir tabir *elbette*.

30 tümceden oluşan örneklemede *elbette* 11 ad tümcesinde gözlenirken, 16 eylem tümcesinde, 2 belirteç işlevli yantümcede ve bir sıfat işlevli yan tümcede görülmüştür. *Elbette* belirteci bir tümcede sıfat yan tümcesinde gözlenmiştir ve bu durumda tüm tümceyi değil yalnızca yan tümceyi etkilemiştir. Bunların dışında bu belirtecin kullanımıyla ilgili olarak dikkatimizi çeken bir diğer özellik ise tümce içindeki kullanım yeridir. Bilindiği gibi belirteçlerin tümce içindeki kullanımları değişkendir. *Elbette* için 14 tümcede tümce başı, 3 tümcede ise tümcecik başında kullanıldığı saptanmıştır. Yani toplamda 17 tümcede tümce/tümcecik başında yer almıştır. 4 tümcede ise tümce sonunda yer almıştır. Tümcenin neresinde yer alırsa alsın bu belirteç eylemi etkilemektedir. Örneğin (62a) tümcesinde sınırlı olmama durumu konuşucunun güven gösterdiği durumken, (61a) tümcesinde görevi yapmaları eylemidir. Belirteç yan tümcelerinde ise hem yantümceyi hem de ana eylemi etkilemektedir. Örneğin "*Elbette* bu değişimler, bedeli ödenerek gerçekleşiyor" tümcesinde *elbette* belirteci hem bedelin ödenmesi durumunu hem de gerçekleşme olayını etkilemektedir. Aşağıdaki tabloda ise eylem tümcelerinde hangi yapılarla kullanıldığı gösterilmektedir.

Tablo 11.

Elbette belirteci ile kullanılan biçimbirimler

-(y)AcAk	-(I)yor	-mAktA	-mAII	-I/Ar	-DI
6	3	1	2	2	2

Buna göre elbette belirteci eylem tümcelerinde çoğunlukla $\{-(y)AcAk\}$ ile kullanılmaktadır. Chafe'nin kuramına göre bu ek tümevarım bildirmektedir.

(63)

- a. *Elbette* güvenlik güçleri bu noktada milletimizin ve yasaların kendilerine verdiği görevi yapacaktır.
- b. *Elbette* muhalefetin, kamuoyunun eleştirileri, değerlendirmeleri olacaktır.

Tümevarım bir kanıttan yola çıkarak bir sonuca ulaşma bildirmektedir. (63a) tümcesinde konuşucu, sözgelimi, daha önce yaşanan benzer durumlarda yapılanlara dayanarak görevi yine yapacaklarına ilişkin çıkarsamasını yansıtmaktadır. Aynı durum (63b) örneği içinde geçerlidir. Yine $\{-mAlI\}$ eki de tümevarım bildirmektedir. Eylem tümcelerinde toplamda 18 tümceden 8 tanesi tümevarım bildirmektedir. Diğer yüksek frekanslı kullanılan ek ise $\{-(I)yor\}$ dur. Sargin'in (2010) tanıtısal kodlayan dilsel düzenekleri içinde $\{-mAktA\}$ yer almamaktadır. Fakat bu ek de tıpkı $\{-(I)yor\}$ gibi $[+sürme]$ görünüşü bildirdiği için ve pek çok durumda birbirlerinin yerine kullanıldığı için aynı grupta ele alabiliriz. $\{-(I)yor\}$ eki duyusal kanıt bildirir yani bilginin doğrudan tanık olunarak elde edildiğini gösterir.

(64)

- a. Zorlandığımız zamanlar oluyor *elbette*, ama sabırlı bir çalışmayla bu tıkanmaları aşıyoruz.
- b. Yeniden birlikte olmanız, zaten gördüğünüz bir filmi tekrar seyretmeye ve *elbette* sonunu biliyorsunuz.

Bu örnekler göstermektedir ki bu eylemler kişilerin kendisi tarafından deneyimlenmektedir ve bu yüzden yüksek bir güvenilirlik sergilemektedirler. Elbette belirtecinin kullanımı bunu daha da pekiştirmektedir. Yine benzer şekilde $\{-DI\}$ eki de duyusal kanıt bildirir.

Tüm buraya kadar incelediğimiz belirteçlerden farklı olarak, az da olsa elbette tündengelim bildiren $\{-A/İr\}$ eki ile kullanılmıştır.

(65)

a. Bu çerçevede yarınki maça da beraberlik için mi çıkacaksınız?" sorusu üzerine, "Bu çok optimist bir plan. *Elbette* öyle bir sonuç isteriz. Bizim ligdeki beraberliklerden bahsederseniz, çoğu maçı biz kazanmalıydık.

b. Şu anda Türkiye'nin bayrağı bizim de bayrağımızdır, devletin sembolüdür, *elbette* saygı duyarız, bu devletin vatandaşlarıyız biz de.

(65a) örneğini bağlamı ile vermenin daha açıklayıcı olacağı kanısındayız. Bu tümcede konuşucu diğer maçlardaki performanslarına bakarak neden böyle bir sonuç istediklerini belirtmektedir. Tümdengelim "çıkarım sonucunda kanıtla ilişkin bir varsayıma ulaşıldığını, yani sonuçtan nedenin çıkarılabileceğini gösteren" (Sargın, 2010:35) dilsel düzenekleri kapsar. (65b) tümcesinde ise neden zaten verilmiştir. Bayrağın hem kendi bayrakları olması hem de bu devletin vatandaşı olmaları bayrağa saygı duymalarının nedenidir.

Özetlemek gerekirse, *elbette* belirteci özellikle tümevarım ve duyusal kanıt belirten dilsel düzeneklerle uyumludur. Edilgen tümce içinde kullanımı oldukça azdır. Lyons'un kuramına göre gerçeklikle ilgilidirler, nesnel kiplik bildirir. Çoğunlukla tümce/tümcecik başında yer alır. Ad tümcelerinde kullanımları da oldukça yaygındır.

5.1.4. Tabii (ki)

Tamıtsallık bildiren bir diğer belirteç ise tabii (ki) belirteçidir. Arapça kökenli olan bu belirteç TDK Büyük Sözlüğünde "Elbette, doğallıkla, doğal olarak, işin gereği olarak" şeklinde tanımlanmıştır. *Türkçe'de Yakın ve Karşıt Anlamlılar Sözlüğü*nde bu belirteç *elbet* sözcüğünün yakın anlamı olarak verilmiştir.

Otuz tümceden oluşan dokümanımızda bu belirtecin en çok baskın kullanıldığı bir yapı saptanamamıştır. Çünkü tabii (ki) belli eklerle eşit kullanım alanı sergilemektedir. Aşağıdaki tablo eylemlere eklenen biçimbirimlerdir.

Örnekleminizde bu belirtecin 10 ad tümcesinde, 18 eylem tümcesinde, 1 ad yan tümcesinde ve 1 koşul bildiren yan tümcede kullanıldığı belirlenmiştir. Tabloda gösterilen {-DIr} biçimbirimi 2 ad tümcesinde saptanmıştır. Diğeri ise {-(y)AcAk} + {-DIr} yapısındadır.

Tablo 12.
Tabii (ki) belirteci ile kullanılan biçimbirimler

-(y)AcAk	-(y)Abil	-(I)yor	-(I/A)r	-DI	-DIr
4	4	4	3	3	3

Tablo 12’de de görüldüğü gibi {-(y)AcAk}, {-(I)yor} ve {-(y)Abil} biçimbirimleri ile tabii (ki) belirteci dörder kere birlikte kullanımları saptanmıştır. Bunlardan {-(y)AcAk} Sargin’in (2010) tablosuna göre tümevarım ya da tümdengelim anlatmaktadır.

(66)

- a. Sanki sebebi bulunsa askerler geri gelecek. *Tabii ki gelmeyecek*, ne saçma sorular bunlar?
- b. Canko, "Fakat her yiğidin yoğurt yiyişi farklı olabileceği gibi, sonuçta lider değişikliklerinin *tabii ki* bu vizyona bir yansıması *olacak*" dedi.

(66a) örneğinde ölen askerlerin tekrar hayata dönemeyecekleri bilinen bir gerçektir. Ölü oldukları bilinen gerçeğinden konuşucu bu sonuca varmaktadır ve yüksek güvenilirlik sergilemektedir. (66b) örneğinde ise daha önceki liderlerin vizyona değişiklik katmalarına dayanarak bu tümceyi üretmektedir. {-(y)AcAk} eki (66a) tümcesinde tümevarım bildirirken (66b) tümcesinde tümdengelim bildirmektedir. İlkinde ölenlerin geri gelemeyeceği kanıtı merkezi bir rol oynarken, ikincisinde bir genellemeden yola çıkılmış ve verilen bilginin doğru olduğu tahmin edilmektedir.

Bilmeye dayalı yargı bildiren *tabii (ki)* yükümlenmeli bir belirteçtir. Bu belirteçlerin tümcenin kipsel gönderimini kuvvetlendirdiğine değinilmişti. Örnekleminizde incelenen $\{-(y)AcAk\}$ yapısı ile kurulan tümcelerden ikisi tümevarım bildirirken, ikisi tümdengelim bildirmektedir. İster tümdengelim olsun, ister tümevarım olsun *tabii (ki)* yüksek güvenilirlik bildirdiği için bu anlamları güçlendirir.

Üç etken ve bir edilgen tümcede $\{-(y)Abil\}$ biçimbirimi *tabii (ki)* belirteci ile birlikte kullanılmıştır. Bu biçimbirim bilgiyi bilme biçimlerine göre tümdengelim bildirmektedir.

(67)

- a. Büyük bir Kremlin turundan sonra serinleme bahanesiyle Manege Meydanı'na ve sonrasında *tabii ki* yine ortadaki fiskiye havuzunun etrafındaki kalabalığa karışabilirsiniz.
- b. Herkes kafasında bir anoloji yapmıştır, ama kimse Türkiye konusuna girmek istemedi; biz ne yaparız, bu mu uyar, şu mu uyar hiç konuşulmadı. Dersler çıkarılabilir *tabii ki*, ama bir ülkenin problemi başka ülkenin problemine benzemiyor.

Moskova gezisiyle ilgili olan (67a) örneğinde konuşucu çoğunluğun yaptığına bakarak tahminde bulunmaktadır. Buna ilişkin güvenilirliği yüksektir. (67b) tümcesi ise edilgendir. Edilgen yapıların bilginin kaynağını örtüklediğine değinilmişti (bkz: s.66). Bu tümcede dersler çıkarılabilir, bu yapılabilir ama bu olasılık düşüktür anlamı verir. Çünkü edilgenlik bilginin güvenilirliğini düşürür.

Duyusal kanıt bildiren $\{-(I)yor\}$ ve $\{-DI\}$ gözlenebilen kanıtlar sunmaktadır. (68) numaralı tümcelerde bu gözlenebilir bilgilerin güvenilirliklerinin de yüksek olduklarını konuşucu *tabii (ki)* belirteci kullanarak sağlamaktadır. Tümcelerdeki tüm bilgiler doğrudan tanık olunan bilgileri içermektedir.

(68)

- a. *Tabii ki* Paris'te yaşayan biri Orta Asya'daki fotoğrafçıdan daha çok fotoğraf görüyor ve görsel anlamda daha yetişkin.
- b. Ekonomik büyüme hızlanıyor. Ve *tabii* faiz lobisi panikliyor, içten dıştan saldırıya geçiyor.
- c. Ancak atık kâğıt toplayıcılarına göre de şimdiki fiyat Aralık 2010'dan bile geri. Eren'in bu itiraza cevabı ise, "Fiyatlar *tabii ki* düştü. Ancak bu, dünyada fiyatların düşmesine paralel gerçekleşti.

Bu örneklerde {-I}yor} ve {-DI} biçimbirimleri hem tanıtısal kipliği hem de görünüşü kodlamaktadır. (68a) ve (68b) tümcelerinde +sürerlik görünüşü varken, (68c) tümcesinde +bitmişlik görünüşü vardır.

Son olarak *tabii (ki)* {-DIr} biçimbirimi ile birlikte kullanılabilen bir belirteçtir. O halde Lyons'un sınıflandırmasına göre nesnel kiplik bildirmektedir. Ayrıca yükümlenmeli bir belirteçtir çünkü konuşucular bu belirteçle önerme karşısında gösterdikleri güveni aktarmaktadırlar. {-DIr} ile bağdaşmasından yola çıkarak onun bilmeye dayalı yargı bildirdiği söylenebilir.

(69)

- a. Sanki onların yanında onlarda aynı duyguları yaşıyordum. Bu *tabii ki*, Elif Şafak'ın başarısıdır.
- b. Peki, bu ahlaki midir, *tabii ki* değildir, dahası hediye alan ile verenin başına işte açabilir.

Bu örneklerde konuşucu {-DIr} eki ile 'olayla ilgili bilinen gerçekleri belirtir' (Ruhi ve diğer., 1996). (69a) tümcesinde bu başarının Elif Şafak'a ait olduğu gözlenebilmektedir ya da başka bir deyişle bilinmektedir. Çok pahalı bir kolyenin hediye edilmesiyle ilgili olan (69b) tümcesi ise böyle bir hediye için bir beklenti karşılığında verilebileceğine inanan kişi tarafından üretilmiş ve bu kanıttan da yola çıkarak bunun ahlaki olmadığını savunmaktadır. Bunu yaparken hem {-DIr} ekini

kullanıp savını nesnelleştirmekte hem de tabii ki belirtecini kullanarak anlamı pekiştirmektedir.

Tüm bunların dışında, tabii (ki) 10 ad tümcesinde, ikisi koşul bildiren olmak üzere toplam 19 tümcede de eylem tümcelerinde gözlenmiştir.

(70)

a. Acaba Diva olmak böyle bir şey mi? *Tabii* Bülent Ersoy bu, baksanıza dün GÜNAYDIN'da İzzet Çapa'ya verdiği röportajda daha neler patlatmış.

b. “Club 27” odaklı yazılarda hep aynı ünlü adlarla karşılaşılıyor... Jimi Hendrix, Janis Joplin, Jim Morrison, Brian Jones, Kurt Cobain ve *tabii* son olarak Amy Winehouse...

Bu örneklere de bakarak tabii ki belirtecinin bilgiyi bilme biçimlerine göre {-Dir} ile işaretlenmemiş ad tümcelerinde daha çok tümdengelim bildirdiği söylenebilir. Bu tümcelerde konuşucu genellemelere bakarak, sözcenin doğru olduğunu varsaymaktadır.

Son olarak bu belirtecin kullanım yerleriyle ilgili verilerimize değinmek istiyoruz. Tabii (ki) 6 tümcede tümce/tümcecik sonunda, 15 tanesinde tümce/tümcecik başında ve 9 tanesinde tümce arasında herhangi bir yerde kullanılmıştır. Karşımıza yarı yarıya bir oran çıkmakta ve buna göre de bu belirteç genellikle tümce/tümcecik başında kullanılır demek olasıdır.

Kısaca, *tabii ki* belirteci Chafe'nin bilgiyi bilme kuramlarına göre tümevarım, tümdengelim ve duysal kanıt gösterme ile uyumludur. Toplam istatistiklere bakıldığında 3 eylem tümcesinde tümevarım, 9 eylem tümcesinde tümdengelim ve 7 eylem tümcesinde ise doğrudan kanıt ile birlikte kullanılmışlardır. Ad tümcelerinde ise {-Dir} ile işaretlenenler dışında genellikle tümdengelim bildirmektedir. O halde bu belirtecin çoğunlukla tümdengelim yolu ile elde edilen bilgilerle uyumlu olduğu söylenebilir. Ayrıca, edilgen tümcelerde sık rastlanmamakta ancak kullanıldığında ise güvenilirliği daha da düşürmektedir. Tümce içi yeri olarak ise genellikle başta yer aldığı söylenebilir.

5.1.5. Gerçekten

Yüksek güvenilirlik sergileyen belirteçlerden olan *gerçekten* Türkçe kökenli iki belirteçten biridir. Türk Dil Kurumu'nun *Büyük Sözlüğü*nde "gerçek olarak, hakikaten, sahi, sahiden, filhakika, filvaki" olarak tanımlanmıştır.

30 tümceden oluşan dokümanımızda bu belirteç 13 ad tümcesinde ve 3 sıfat yan tümcelerinde kullanılmıştır. Diğer 14 tümce ise eylem tümcesidir.

(71)

- a. Gençlerbirliği'nin kıymetlerinden biri, işte bu isimdir. Memleket futbolunun 'Xspor' kalıbına tıktıştırılmamış ender kulüp isimlerinden biri. Vilayet adı değil, semt adı değil. *Gerçekten* 'özel' isim.
- b. Hakikaten ortasından deniz geçen, Asya ve Avrupa'yı birbirinden denizle ayıran bu manzaraya tanıklık etmek kelimelerle ifade edilmez. *Gerçekten* inanılmazdı." dedi.
- c. Rosa Verde bir sembol mü, yoksa kahramanın hayatı boyunca gördüğü en güzel gözler mi veya *gerçekten* nadir bulunan bir gül mü?

(71a) örneği ad tümcesine örnektir. Burada konuşucu Gençlerbirliği adının özel olduğuna dair dinleyiciyi inandırmaya çalışmaktadır. Bunun öncesinde, bağlamda da görüldüğü üzere kanıt sunmaktadır. (71b) örneğinde ise inan- eyleminden türemiş bir sıfatla kullanılmış bir ad tümcesi var. {-DI} biçimbirimi bu tümceye hem duyusal kanıt anlamı katmaktadır; yani olay konuşucunun kendi tarafından deneyimlenmiştir, hem de inan- eyleminden dolayı inanç bildirmektedir. (71c) örneği ise sıfat yan tümcesine örnektir. Burada tartışılan Rosa Verde'nin bir gül olup olmadığı değil, nadir bulunup bulunmamasıdır. Soru tümcesi kurarak, konuşucu bu bilginin kesinliğini sorgulamaktadır.

Gerçekten belirtecinin 5 soru tümcesinde, 4 edilgen yapıyla ve sadece 1 tane olumsuz tümcede geçtiği saptanmıştır. Soru tümcelerinin hepsinde (71c) örneğindeki gibi bilginin kesinliği sorgulanmaktadır. Edilgen yapı kullanımının ise bilginin

kaynağını örtükleştirdiğini ve bu yüzden güvenilirliği düşürdüğüne daha önce değinmiştik.

Eylem tümcelerinde ise bu belirteç en sık {-DI} biçimbirimi ile birlikte kullanılmıştır. Tablo 8’de de görüldüğü üzere bu biçimbirim duyusal kanıt sunar.

(72)

- a. Ben dün gece *gerçekten*, Cem Yılmaz’ın hayalet halini gördüm rüyamda.
- b. Kuyucak ilçesinde aynı anda 5 bin kişiyi kitapla buluşturmak *gerçekten* güzel bir olay oldu.

(72a) örneğinde hem gör- eylemi hem de {-DI} biçimbirimi doğrudan tanık olunan bilgiyi gösterir. Konuşucu bu tümceyi kendisi deneyimlemiştir ve gerçekten belirtecini kullanarak inandırıcılığı arttırmaktadır. (72b) örneğinde de bir kampanya sonucu hem öğrencilerin hem de kahvede oturan kişilerin kitap okumasının güzel olması iki türlü yorumlanabilir. Birincisi konuşucu kampanyadaydı ve orada olanlara kendisi tanıklık etti ve insanları kitapla buluşturmanın güzel olduğunu kendisi gözlemledi. İkinci yorum ise, o gün orada olmasına rağmen bu tümce kişinin kendi yargısını bildirmektedir yani konuşucunun öznel yargısını bildirmektedir. Her iki okumanın da ortak noktası gerçekten belirtecinin verilen bilginin güvenilirliğinin yüksek olduğu anlamını katmasıdır.

Örnekleme iki eylem tümcesinde gerçekten belirtecinin {-(y)Abil} biçimbirimi ile birlikte kullanıldığı saptanmıştır. Bu biçimbirim tümdengelim bildirmektedir. Örneklerle bu belirtecin bu ekle uyumlu olup olmadığını inceleyelim:

(73)

- a. Bence de Aytaç Yalman ve Hilmi Özkök ifade vermeli. Ama bu ifade, diğer sanıkların yanında değil, gizli olmalı. Ancak o zaman *gerçekten* bildiklerini açıkça söyleyebilirler.
- b. Resimlerin hepsinde kız babasının elinden tutuyordu. Ve bir gün kapılar açıldı ve baba dokuz yıl sonra kızına *gerçekten* sarılabildi.

(73a) örneğinde, ifade verecek kişilerin sanıkların yanında değil, yalnız kaldıklarında bildiklerini söyleyeceği çıkarımında bulunan konuşucu ancak bu durumda açık olabilecekleri sonucuna varmaktadır. Gerçekten belirteci ise konuşucunun bu önermeye yönelik güvenilirliğinin yüksek olduğu anlamını katmaktadır. (73b) tümcesinde ise, {-y)Abil} biçimbirimi tündengelim bildirmez. Buradaki kullanımı devingen kiplik anlamındadır. *Gerçekten* burada inandırıcılık anlamında değil, hayal olmayan anlamında kullanılmıştır. Tek bir tümce üzerinden genellemeye gidilemeyeceği için bu belirteçle {-y)Abil} biçimbirimi arasındaki bağ üzerine daha çok çalışma yapılabilir. Ancak bizim konumuz bu olmadığı için burada daha fazla bilgi verilmeyecektir.

Bir tümcede gerçekten belirteci {-mİş} biçimbirimi ile birlikte kullanılmıştır. Bu biçimbirim bilgiyi bilme biçimlerine göre hem tümevarım hem de söylenti işlevine sahiptir.

(74) Ancak ilçeyi gelişmiş buldum. Belediye Başkanı *gerçekten* çok güzel çalışmış.

Bu tümcede (74) {-mİş} biçimbirimi söylenti anlamında değildir. Çünkü konuşucu bu tümceyi oraya gidip gördükten sonra söylemiştir. Belediye başkanının yaptıklarını kanıt göstererek bu sonuca varmıştır. Bu durumda tümevarım ile uyumludur. {-mİş} ekinin tek kullanılmasının yanı sıra {-DI} eki ile birlikte kullanıldığı iki örneğe rastlanmıştır.

(75) Koskoca dünya şampiyonu cumhurbaşkanı gerçekten aşırıydı!

(75) örneğinde konuşucu bu tümceyi bir tez çalışmasındaki bilgilerin çalınmasıyla ilgili üniversitenin yaptığı incelemenin sonucunu kanıt göstererek söylemiştir. {-mİş} burada söylenti işlevinde kullanılırken, {-DI} eki ise bu olayın bitmişliğini anlatır, aynı görünüş eki olarak kullanılmıştır. Gerçekten belirteci ise bu söylentinin doğru olduğunu bağlam içindeki kanıtlara dayanarak aktarmaktadır.

Verilerimize göre iki tümcede gerçekten belirteci {-I}yor} biçimbirimi ile birlikte kullanılmıştır. Bu biçimbirim de {-DI} gibi doğrudan tanık olarak elde edilen bilgiyi işaretler.

(76) Gençlik ve Spor Bakanı Suat Kılı, temel atma töreninde yaptığı konuşmada "Bugün *gerçekten* İstanbul'da bir gurur anına tanıklık ediyoruz. Zira bir butona basacağız ve inşallah 3 bin 500 gencimiz otel konforunda yeni yurt odalarına kavuşuyor olacak.

(76) tümcesinde konuşucu hem tanıklık et- eylemi yoluyla hem de eylemin çekimiyle doğrudan deneyimlediği bir olayı aktarmaktadır. Gerçekten belirteci bu ekle uyumludur, tümceye yüksek güvenilirlik anlamı katar.

Kısaca gerçekten belirteci çoğunlukla duyuusal kanıt işlevi ile uyumludur. Bunlardan en sık frekansa sahip olan {-DI} ve ayrıca {-I}yor} ekleri doğrudan tanık olunan durumları aktarır. Bu bağlamalarda *gerçekten* önermenin doğruluğuna yönelik güvenilirliği daha da arttırma işlevine sahiptir. Ayrıca tümevarım işlevi ile de uyumludur. Kanıttan yola çıkan konuşucu çıkardığı sonucun doğruluğuna ilişkin güvenini gerçekten belirteci kullanarak pekiştirir.

Tablo 13.

Gerçekten belirteci ile kullanılan biçimbirimler

{-DI}	{-(y)Abil}	{-(I)yor}	{-mIş}	{-mIştI}	{-(I/A)r}
6	2	2	1	2	1

rneklemimizde {-DIr} eki ile görülen hiçbir örneğe rastlanmamıştır. Daha önce de değindiğimiz gibi öznel kiplik belirteçleri bu biçimbirim ile bağdaşmazlar. Lyons'un kuramına göre bu belirteç öznel kiplik bildirmektedir. İnanmaya dayalı olduğu için sorgulanmazlar ya da inkâr edilmezler. O halde yükümlenmeli bir

belirteçtir ve inanmaya dayalı yargıları anlatırlar. Ancak bu belirtecin soru tümcelerindeki işlevi önermenin güvenilirliğini sorgulamaktır.

5.1.6. Herhalde

Herhalde sözcüğünün kökeni ile ilgili TDK Türkçe Sözlükte (2005: 879) bir bilgi yoktur. Bu durumda Türkçe kökenlidir. Ancak bu sözcük aslında Farsça kökenli *her* sözcüğü ile Arapça kökenli *hal* sözcüğünün bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bu iki sözcük ayrı yazılırsa “kesinlikle” anlamına gelirken birlikte yazıldığında ise “büyük bir ihtimalle” anlamına gelmektedir. Örneklemimizde ayrı yazılan her halde belirteci yoktur, bu yüzden bu anlama gelen şekli bu çalışmanın dışında tutulmuştur. Ayrıca, bu belirtecin *heralde* şeklinde yazılmış olabileceği de tespit edilmiştir. Ancak bu yazımı TDK kabul etmemektedir.

Önermenin doğruluğuna karşı güven gösteren mutlaka ve kesinlikle belirteçlerinden ilkinin olayla ilgili bilinen gerçekleri, ikincisinin ise inanç bildirdiğine değinmiştik. Ruhi ve diğerlerine göre mutlaka kullanılan tümcelerde konuşucu sözcüsünü bir bilgi halinde kabul eder ve bu yüzden nesnel kiplik bildirir. Aynı durumun herhalde için de geçerli olduğunu söyler. Öznel kiplik belirteçlerinin {-Dir} eki ile bağdaşmadığına değinmiştik. Oluşturduğumuz örnekte herhalde belirteci 9 tümcede {-Dir} ile birlikte kullanılmıştır.

(77)

- a. Kim olduklarını bilmiyorum. Kaddafi'nin adamları değildir *heralde*. İsyancılar olabilir.
- b. İlk milli maç arasında bu semineri *heralde* yapacaklardır.
- c. Şimdi *heralde* maliyeti iki katına çıkarmamak adına, kaliteyi yükseltme projesi rafa kaldırılacaktır.

Güvenirlilik derecesi bakımından herhalde belirteci “mutlaka”, “kesinlikle”, “elbette” belirteçlerinin altında yer alır. (77a) örneğinde konuşucu sözcüsünün doğruluğundan tam olarak emin değildir. Gelen adamların kim olduklarını

bilmemekte ve isyancı olabilecekleri konusunda varsayımda bulunmaktadır. Ancak Kaddafi'nin adamları olmadığını bilmektedir fakat bundan emin değildir. Yükümlenmeyi tam olarak üzerine almaktan kaçınmaktadır. Bu varsayımda bulunma durumu (77) teki tüm örnekler için geçerlidir. Bu tümcelerden özellikle (77b) örneğinden herhalde belirtecinin çıkarılması anlam değişikliğine neden olur. Böyle bir durumda bağlamı belirtilmeyen bu tümcede varsayım durumu ortadan kalkmakta, kesinlik anlamı oluşmaktadır. (77c) örneğinde ise edilgen yapı kullanılarak bilginin kaynağı örtükleştirilmiş ve *herhalden* de kullanımı bu varsayımın düşük olduğunu göstermektedir.

Örnekleme herhalde belirteci en sık {-y)AcAk} biçimbirimi ile birlikte gözlenmiştir. Bilgiyi bilme biçimlerine göre bu ek hem tümevarım hem de tümünden gelim bildirmektedir. Örnekleme yer alan 9 tümceden 8'i tümevarım bildirmektedir.

(78)

- a. “Bir şey olacak *herhalde*” diyorsun, “Eninde sonunda bir yerinden açılacak bu tuhaf hava... Herhalde.” Düşünüyorsun: “Bu böyle gitmeyecektir herhalde” diyorsun, “Gidememeli.”
- b. Çünkü çocuk demek baleye ara vermek demek. 40'larım da çocuk sahibi olabileceğim heralde.

Tümevarım bir kanıttan yola çıkarak bir sonuca varmak demektir. Konuşucu her zaman belirgin bir kanıt da göstermek zorunda değildir. (78a) tümcesinde *herhalden* birden fazla kullanımı söz konusudur. Burada konuşucu bir varsayım üzerinde durmaktadır. Bu varsayımı bir kanıta dayandırmamaktadır ancak (78b) tümcesinde konuşucu baleyi bırakmak istememesi durumundan yola çıkarak 40 yaşlarında çocuk sahibi olabileceği sonucuna ulaşmaktadır.

Pek çok durumda konuşucular kip belirleyicilerini doğruluk değerini taahhüt için değil, başka nedenlerden dolayı kullanırlar. Bu yüzden çıkarımlar dil dışı ipuçlarına bağlıdır. Örneğin kinayeli bir ‘Çok zeki olmalı’ tümcesi konuşucunun gerçeği

onayladığı anlamına gelmez (Aijmer ve diğer., 2008:). {-(y)AcAk} ile kurulan bir yapıda da benzer bir durum vardır.

(79)

-Emaneti ne zaman getirecen bilader?

-Yarın getireceğiz *heralde* napcan?

Bu tümcede artık bir olasılık söz konusu değildir. ‘Herhalde ve belki belirteçleri e, yani ve karşıtsal vurgu ile kullanıldığında, söylem içi dünyadaki koşulların getirdiği zorunluluklar sonucu, mutlaka belirtecinin kiplik gücüne yaklaşırlar’(Ruhi ve diğer., 1996:313). Yani bu tümcede de emaneti yarın getirileceğine dair konuşucu bir güven sergilemektedir.

{-(y)AcAk}biçimbiriminden sonra herhalde belirtecinin birlikte görüldüğü en yüksek kullanım frekansı {-mİş} eki ileidir. Bu ek Chafe’ye göre tümevarım ya da söylenti bildirmektedir.

(80)

a. Bu söylediklerinin diğer kişilerce de gündeme getirilmesi gerektiğini belirten Çalimbay, şunları söyledi: "*Herhalde* Mecliste gündeme gelmiş, demek ki artık bu kamuoyunun da dikkatini çekiyor.

b. "Meclis Başkanı sizi aradı mı?" sorusuna ise İnce, "Az önce *herhalde* Sayın Hamzaçebi ile görüşmüşler, ayrıntıları bilmiyorum. Benle görüşmedi" diye cevap verdi.

c. Her nedense, Komisyon Başkanı Nabi Avcı, idare amirlerini göreve çağırılmamıştır. *Herhalde* her bir AKP milletvekilinin bir “çevik kuvvet amiri” kadar cerbezeli olduğunu bildiği için çağırılmamıştır.

Bu örneklerden (80a) ve (80c) tümcelerinde bilginin başkasından duyulduğu anlamı yoktur. Bu tümcelerde bir kanıttan yola çıkarak bir varsayımda bulunma durumu söz konusudur. Kısaca tümevarım yöntemiyle varılan bir sonuçtur. (80c) örneği ise bilgiye konuşucunun kendisinin doğrudan tanık olmadığı, söylenti yoluyla elde

edildiği görülmektedir. Ruhi ve diğerlerine göre (1996:313) {-mIş} eki *mutlaka*, *belki* ve *herhalde* belirteçleriyle kullanıldıklarında, yargı anlamından ziyade çıkarsama anlamında kullanılır. Bu durumda (80a) ve (80c) tümceleri birer olasılık bildirmektedir. Ayrıca (80c) örneğinde {-mIş} biçimbirimi {-DIr} ile birlikte kullanılmıştır. {-mIştIr} eki bu belirteçle kullanıldığında yine Ruhi ve diğerlerine göre (1996:314) çıkarsama anlamı vermektedir 'çünkü bu belirteç zayıf güven belirtir ve {-DIr} eki sayesinde güven derecesi artırılabilir'. Bu sözceyi söyleyen kişi bu yapıyı kullanarak varsayımına olan güvenini arttırmaya çalışmaktadır.

Herhalde belirtecinin kullanımını kısaca özetlemek gerekirse, Tablo da görüldüğü gibi daha çok etken tümcelerde yer almıştır. Bu belirteç tümevarımla uyumludur.

Tablo 14.

Herhalde belirteci ile kullanılan biçimbirimler

{-DIr}	{-AcAk}	{-mIş}	{-DI}	{-(I)yor}	{-(A/I)r}
9	9	5	4	3	2

Tablo incelendiğinde, nispeten düşük güvenilirlik sergileyen herhalde belirteci Chafe'nin bilgiyi bilme biçimlerine göre duyuşal kanıt bildiren {-(I)yor} ve {-DI} ile birlikte çok sık görülmüştür.

(81)

a. Saçlarını pembeye boyatan Nicki Minaj, bu sefer de vücudunu maviye boyadı. Vogue dergisi için objektif karşısına geçen ünlü şarkıcı için, 'Şirinler'e özendi *heralde*' diye yorum yapıldı.

b. İkili arasında hiçbir problem olmadığını belirten Okcan, ikilinin dün akşam saatlerinde mobilya dükkânında birlikte yemek yediğini kaydederek, "İkilinin arasında bir problem yok. Biraz *heralde* ruhsal dengesi bozuldu. Birkaç haftadır normal değildi" dedi.

c. Park halindeki TIR'ın sürücüsü Musa Demirci, 'Ben arıza nedeniyle park halinde bekliyordum. Arkadan gelen TIR bana direkt çarptı. *Heralde* sürücüsü uyuyordu' diye konuştu.

ç. 13. haftadan sonra kendisini iyi hissettiğini Kasımpaşa maçında hocası Ertuğrul Sağlam'a oynamak istediğini söylediğini belirten tecrübeli futbolcu, *Heralde* hava şartlarından dolayı riske etmek istemediler, son maçımız kaldı.

(81)'deki hiçbir tümce doğrudan tanık olunan bir durum bildirmemektedir. O halde bu ekle kullanımlarda {-DI} eki kiplik bildirmemektedir. Bu durum görünüşle açıklanabilir. Erguvanlı-Taylan'a göre (1997) {-DI} ekinin iki temel anlamı vardır. Birincisi bitmişlik görünüşüdür, tıpkı yapbozu bitiren çocuğun "oldu" demesi gibi. Burada çocuk geçmişten değil, o anda kendi yaptığı işin gerçekleşmiş olduğunu belirtir. İkincisi ise önermenin konuşma anı itibariyle gerçekleşmiş olması gerekir. Buradan da olayın geçmişte kaldığı sonucu çıkarılabilir. Bununla ilgili olarak Erguvanlı-Taylan şu örnekleri verir:

(82)

- a. O İsmail Dümbüllü'ye benzedi. (Sahneye çıkacak oyuncuya makyajı yapıldıktan sonra)
- b. Artık bu işten bıktım.

(82) örneklerdeki tümceler konuşma anını da kapsamaktadır. "Sözlüksel anlamları bir durumu içeren beğenmek, benzemek, bıkmak, vb. gibi eylemlerle kullanıldığında -DI biçimi, eylemin ifade ettiği duruma geçişin başlangıç noktasını göstermektedir" (Erguvanlı-Taylan, 1997: 6). Yani bu anlamda görünüş bildirmektedir. Erguvanlı-Taylan'ın bu tartışmasına göre (81a) ve (81b) örneklerindeki *özenmek* ve *bozulmak* eylemleri anlamsal olarak birer durum içerdikleri için, bu özenme ve ruhsal durum bozulması durumlarına geçişin başlangıcını bildirmektedir. Yani {-DI} biçim birimi bu tümcelerde kiplik anlamında kullanılmamıştır. Herhalde belirteci ise bu durumlara geçişten konuşucunun tam emin olmadığını gösteren tek kiplik belirticisidir. (81c) ise {-DI} eki ile olayın geçmişte olduğunu {-yor} eki ile bitmemişlik görünüşü gösterir. Burada gerçekten

sürücünün gerçekten uyuyup uyumadığı bilinmemektedir. (81ç) tümcesinde ise bitmişlik görünüşü söz konusudur. İstememe durumu geçmişten değil, sözcenin söylendiği anı da kapsayacak şekilde halen geçerli olduğu anlamı verir. Bu durumda herhalde belirtecinin kiplik bildiren {-DI} ile değil, görünüş bildiren {-DI} ile uyumlu olduğu söylenebilir. O halde burada tanıtısallığı kodlayan düzenek {-DI} değil, herhalde belirtecidir.

Son olarak bu belirtecin olumlu ve olumsuz tümcelerdeki kullanımına değinmek istiyoruz. 30 örnekten oluşan dokümanımızda *herhalde* 10 tümcede olumsuz yapılarla birlikte kullanılmıştır.

(83)

a. Pek güzel şeyler bekliyoruz, kötü bir şey bekleyen yoktur *heralde*. Daha olumlu daha tahammüllü, bereketli, biraz daha insanların birbirine bir şeyler katabileceği bir yıl olsun istiyorum.

b. Erdoğan kütüphane ve arşivin önemli bir kısmını satın almış. *Herhalde* bunları Cer Modern'e göndermez. BKM'nin olduğu handa bir kat daha kiralayıp bir 'araştırma enstitüsü' kurar.

Olumsuz tümcelerde kullanımında genellikle *herhalde* önermeye yönelik hem bir beklenti hem de bir varsayım anlamı katmaktadır. Örneğin (83a) tümcesinde yeni yılda çoğu insanın umutla ve güzel beklentilerle girmeleri genellemesine bakarak kimsenin kötü bir şey beklemediğini varsaymaktadır. (83b) örneğinde ise Yılmaz Erdoğan'ın satın aldığı arşivleri Cer Modern'e göndermeyeceği yönünde bir beklenti söz konusudur.

Özetle, nesnel kiplik belirten herhalde belirteci düşük güvenilirlik derecesine sahiptir. Ancak karşıtsal vurgu ile kullanıldığında yüksek güvenilirlik sergiler. Bilgiyi bilme biçimi ayrımlarına göre ise genellikle tümevarım ile uyumludur. Chafe'nin bilgiyi bilme içimlerinin Türkçedeki yansımasını gösteren tabloda {-DI} ve {-(I)yor} gibi duyusal kanıt gösteren eklerle bir arada kullanıldığını gösteren örnekler olsa da, bu ekler herhalde bağlacının kullanıldığı bağlamlarda kip değil zaman ya da görünüş

bildirmektedir. Buradan yola çıkarak bu belirtecin duyusal kanıt ile uyumlu olmadığı sonucuna varılabilir.

5.1.7. Belki

Arapça *bel* + Farsça *ki* biçimbirimlerinin birleşmesiyle oluşan *belki* belirteci *TDK Büyük Sözlükte* “olabilir ki, muhtemelen” şeklinde tanımlanmıştır. 30 tümceden oluşan dokümanımızda bu belirteç 19 tümcede tümce ya da tümcecik başı konumunda yer alırken, sadece 1 tümcede sonda yer aldığı gözlenmiştir. 10 tümcede ise tümce ortasında kullanılmıştır. 11 tümcede *de* ile birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir.

(84)

- a. Sancılı... *Belki de* yazmayı tarif eden en güzel sıfatlardan biri bu.
- b. Bursaspor’un Medical Park Antalyaspor’u yenmesiyle Samsunspor’un kurtulma şansının son haftaya kalması, Beşiktaş’ın *belki de* bu sezon en iyi mücadele verdiği ve çok gol pozisyonuna girdiği maçı kaybetmesi 90 dakikanın en önemli gerçeğiydi.
- c. Fikir şöyle gelişmiş; Özpetek’in yalnız bir erkek arkadaşı varmış ve *belki de* yalnızlıktan zaman zaman evinde hayaletler gördüğünü söylemiş.

Bir parçacık olan *dA* biçimbirimi Göksel ve Kerslake’e göre “söylem bağlayıcısıdır” (2005:109). Onlara göre bu parçacığın ekleme, karşıt fikir belirtme, devam etme/ konu değiştirme ve sıralama işlevleri vardır. (84a) ve (84b) örneklerinde devam etme işlevi gösterirken, (84c)’de ekleme işlevinde kullanılmıştır. Ayrıca (84c) örneğinde *dA* parçacığının çıkarılması anlamı daraltmaktadır.

* ... belki yalnızlıktan zaman zaman evinde hayaletler gördüğünü söylemiş.

da biçimbiriminin *belki* ile kullanımında kattığı anlam ve bu parçacığın kurduğu anlamsal bağlar daha ayrıntılı bir inceleme gerektirmektedir. Tezimizin içeriği parçacık kullanımlarını kapsamadığı için, bu konuya burada yer verilmeyecektir.

Belki belirtecinin iki tümcede {-Dİr} eki ile uyumlu olduğu görülmüştür.

(85) Evet, Türkiye'de böyle hayatlar yaşanıyor *belki*.

Bu örnekte konuşucu üzerinde durulan kötü hayatlarla ilgili olarak bu sözceyi üretmektedir. {-Dİr} eki tümceyi nesnelleştirerek onu bir tür bilgi halinde kabul etmektedir. Bu tümceyi bağlam içinde inceleyecek olursak, konuşucu “Ama bu toplumun kötü örnekler değil, iyi örnekler ihtiyacı var” diyerek düşüncesini belirtir. Yani söylediği tümcenin (85) gerçek olduğunu kabul eder. Bize göre, *belkinin* kullanımı böyle hayatların yaşanıyor olması, konuşucunun çok önem vermediği bir konu olduğu anlamını sezdirmektedir. Yine bu tümceyle ilgili olarak, eylem çekimine bakıldığında, {-yor} biçimbirimini görmekteyiz. Eğer {-yor} eki duyusal kanıt bildiriyorsa (bkz Tablo 8), yani doğrudan tanık olarak elde edilen bilgi ise, bu tümcelerin yüksek güvenilirlik bildirmesi gerekirdi. Doğrudan tanık olduğumuz olaylar/durumlar için düşük güvenilirlik bildiren *belkinin* birlikte kullanılmasının nedenini yine bölüm 4.5'te {-Dİ} eki içinde tartışıldığı üzere, bu ekin bu tümcelerde kiplik değil görünüş anlamında kullanılmasıyla açıklanabilir. O halde belki belirteci bilgiyi bilme biçimlerine göre duyusal kanıt ile uyumlu değildir.

(86) Bu bana *belki* 10., 20. defa sorulmuş bir sorudur.

(86) numaralı örnekte ise önem verip önem vermeme durumu belirgin değildir. Burada {-Dİr} biçimbirimi önermenin güven derecesini arttırmaktadır. Bu belirtecin bu ekle uyum göstermesi Lyons'un kuramına göre onun nesnel kiplik bildirdiği söylenebilir.

Dokümanımızdaki eylem tümcelerinde bu belirteç en sık tüm dengelim bildiren {-Abil} eki ile birlikte kullanılmıştır. Alanyazına bakıldığında Taylan ve Özsoy'a göre (1993: 5) {-(y)Abil} ekinin geniş zaman eki ile birlikte kullanıldığı durumlarda

eğer özne birinci kişiye, *belki* belirtecinin kullanımı bu tümcelere çıkarsama anlamı katmaz. Olayın gerçekleşme olasılığının derecelerini belirtir.

(87)

a. *Belki* seneye bir tiyatro oyununda oynamayı deneyebilirim.

b. *Belki* orada yanlış yapmış olabilirim ancak saniyelik kararlarda bazen beynin düşündüğünü ayaklar uygulayamayabiliyor.

İlk tümcede (87a) konuşucu hazırladığı bir çocuk oyunundan bahseder ve diziden dolayı ona zaman ayıramadığına değinir. Bu gerçekten yola çıkarak seneye tiyatro oyununda oynama bilgisinin doğru olduğunu tahmin etmektedir. Bu tümce Taylan ve Özsoy'un savı ile tutarlıdır. Konuşucu böyle bir olasılıktan söz etmektedir. İkinci tümcede ise futbolcu arkadaşına attığı pası arkasına değil de önüne vermesi gerektiğini söyler ve bu yargıdan yola çıkarak yanlış yaptığını kabul etmektedir. (87a) örneğinde belki bu bilgiye yönelik olasılığın düşük olduğu anlamını katarken (87b) örneğinde bizce yine (85) numaralı örnekteki önemsizleştirme vardır. Konuşucunun yaptığı yanlış daha önemsiz göstermek istediği sezilmektedir çünkü tümcenin devamında konuşucu kendini savunma durumuna geçmiştir. Bu durumda Taylan ve Özsoy'un savı tutarlı değildir. Burada söz edilen durum yanlış yapma olasılığının derecesi değildir. Çünkü zaten daha öncesinde bunu dolaylı olarak kabul etmektedir.

{-(A/I)r} biçimbirimi ile belki üç tümcede bir arada kullanılmıştır; {-(y)Abil} biçimbirimi ile eşit kullanım sergiler. Bu biçimbirim Sargın'ın (2010) tanıtımsallık işlevine göre tüm dengelim bildirmektedir. Yani çıkarım sonucunda konuşucunun bir varsayıma ulaşmasıdır. Taylan ve Özsoy'a göre (1993:6) geniş zaman eki özneye yönelik isteklilik gösterir.

(88) – Toplantıya kim gidecek?

– Ben giderim. / Herhalde ben giderim. / Belki ben giderim. (Taylan ve Özsoy, 1993:6)

Bu örnekte “*herhalde* öznenin istekli olmasına karşın, bu isteğin çok kuvvetli olmadığını ifade eder. *Belki* belirteci ise, istek düzeyinin daha düşük olup, konuşmacı açısından bir seçenek olduğunu belirtir” (Taylan ve Özsoy, 1993:6). O halde *herhalde*, *belkiye* göre daha yüksek bir istek düzeyi sergiler. Şimdi bu savı doküman örnekleri üzerinde inceleyelim:

(89)

- a. Bahçeye çıktığımızda, “Burası benim gördüğüm en güzel yer, *belki* çocuklarım burada okur” dedi.
- b. Haberi, editörlerimizden Harun Çümen, "Belki köşenizde yorumlamayı istersiniz." diyerek mesaj bana attı.

(89a) tümcesinde konuşucu gördüğü yeri çok beğenmekte ve çocuklarının burada okumasını istediğini belirtmektedir. (88) örneğinde *belki* gerçekten daha az isteklilik anlamı katsa da bu durum (89a) tümcesi için geçerli değildir. Bu sözceyi üreten kişi çocuklarının burada okumalarını istediğini belirtmektedir. Bu durumun nedeni birinci kişi ekiyle kullanılmamış olması olabilir. Örneğimizde bunu karşılaştırabileceğimiz birinci kişi ekiyle kullanılan bir örnek yoktur. (89b) tümcesinde sözceyi söyleyen kişi, alıcının yorumlama isteği üzerinde bir olasılık olduğunu düşünür. Bunu yaparken alıcının daha önceki yazdıklarını göz önünde bulundurup bu sonuca varmıştır. Buradaki durum Chafe'nin bilgiyi bilme durumlarıyla uyumludur. O halde geniş zaman ve *belki* kullanımı için, kullanıldığı bağlama bağlı olarak hem isteklilik belirttiğini (89a) hem de tanıtıcılık (89b) bildirdiği söylenebilir.

30 tümceden oluşan dokümanımızda *belki* belirteci 2 tümcede {-AcAk} ile 2 tümcede de {-AcAktI} ile birlikte kullanılmıştır.

(90)

- a. Libya'dan aldığımız ham petrol karşılığında *belki* oraya mamul malzeme vereceğiz, elektrikle alakalı bir enerji yapılanmasına gireceğiz. Bunları konuşuyoruz.

b. "10 yıl önce iki senaryom vardı, çekmeye niyetlendim. Bazı sebeplerden olmadı. Şimdi bakınca benim için hayırlısı buymuş. O gün çekseydim hayal kırıklığı olabilirdi. İyi ki çekmemişim, yoksa bu Mommo olmayacaktı. *Belki* ben olmayacaktım."

(90a) tümcesinde konuşucu bu tümceden öncesinde de yapılanlardan yola çıkarak verdiği bilginin doğruluğunu tahmin etmektedir. Bu durumda tüm dengelim bildirmektedir. Gelecekle ilgili elde olan verilere göre tahminde bulunmaktadır. (90b) ise tümevarım bildirmektedir. Kendisinin olmayacağına ilişkin nedenleri (kanıtları) göstermiştir. {-AcAk} biçimbirimi Chafe'nin bilgiyi bilme biçimlerine göre hem tüm dengelim, hem de tümevarım bildirmektedir. Belki belirteci bu biçimbirimle kullanıldığında tüm dengelim bildirirken {-AcAk} + {-DI} yapısında tümevarım bildirdiği söylenebilir. Elbette böyle bir genelleme için daha çok sayıda tümce incelenmelidir.

Belki belirteci örneklemede 5 defa ad tümcelerinde kullanılmıştır.

(91)

- a. Belki biraz arayış dönemiymi benim için.
- b. Belki de bu Suriye'nin kanlı bir iç savaşı önlemek için son şans.

Bu örneklerde de yine belki belirteci ad cıl eyleme etki etmektedir. (91a) tümcesinde konuşucu için söz ettiği zaman diliminin arayış dönemi olup olmaması emin olunamayan durum iken; (91b) tümcesinde de son şans olup olmamasıdır.

Örneklemedeki 2 tümcede *belki* ad yan tümcesinde, 6 sıfat işlevli yan tümcelerde ve 5 belirteç işlevli yan tümcelerde gözlenmiştir. Bu durumlarda kullanılan *belki* belirteci önermenin tamamını değil, yalnızca yan tümcenin olasılığı ile ilgilidir.

(92)

- a. İstanbul'da kariyerinin *belki* de son salon dünya şampiyonluğunu kazandığını söyleyen Isinbayeva için Türkiye'deki yarışma bu jestle 'unutulmazlar' arasına girdi.
- b. Çok duygusal bir yapım var. Belki de bundan dolayı dramatik filmler çok hoşuma gidiyor.
- c. Ama ligin belki de en çok gol kaçırılan maçı olma gerçeğinin nedeni futbolcuların gol vuruşu eksikliği ve telaşlarıydı.

Ad işlevli yan tümcelemeye örnek olan (92a) tümcesinde *belki* tüm önermeyi değil sadece son şampiyonluğu kazanmış olma olasılığını etkiler. (92b) örneğinde sözceyi üreten kişi kendisi ile ilgili bir değerlendirmede bulunmaktadır. Kurduğu bağlantıdan emin olmamasını belki belirtecini kullanarak ifade etmektedir. Dramatik filmlerden hoşlanmasının nedeni başka bir şey de olabilir. Görüldüğü gibi belki belirteci *hoşaga git-* eylemini değil yalnızca belirteç işlevli yan tümceye etki etmektedir. Sıfat işlevli yan tümcelemeye örnek olan (92c) tümcesinde ise olasılık [ligin en çok gol kaçırılan] kısmı ile ilgilidir. Lig daha bitmediği için bu durumdan emin olunamamaktadır. Burada olasılık [futbolcuların gol vuruşu eksikliği ve telaşları] kısmında değildir. Bu kullanımlarla ilgili olarak şöyle bir genellemeye varılabilir: yan tümcelerde belki belirteci etkilediği öbeğin başında kullanılır. Başka bir deyişle yan tümcenin solunda yer alır.

Özetleyecek olursak belki belirteci tümcenin/tümceciğin başında yer almakla beraber tümcede herhangi bir yerde kullanılabilir. Düşük olasılık bildiren bu belirteç eylem tümcelerinde genellikle {-Abil} biçimbirimi ile uyumludur.

Tablo 15.

Belki belirteci ile kullanılan biçimbirimler

{-Abil}	{-(A/I)r}	{-yor}	{-DI}	{-AcAk}	{-AcAktI}
3	3	2	1	2	2

Tablo 15’te de görüldüğü gibi bu belirteç farklı eklerle birlikte kullanıldığı gözlenmiştir ve çok değişkeni vardır. Kişi çekim ekleri, zaman ve kip ekleri değiştiğinde bu belirtecin de kattığı anlam değişmektedir. Buna göre belki kullanıldığı bağlama göre yapılan eylemin ya da var olan durumu önemsizleştirme işlevine (83 ve 85b örneklerindeki gibi), önermenin doğruluğundan emin olunmadığı işlevine ve istek belirtme işlevine sahiptir. Ayrıca Chafe’nin bilgiyi bilme kuramına öre tündengelim ve tümevarım yollarıyla uyumludur. Lyons’un kuramına göre ise nesnel kiplik belirtir yani inkâr edilebilir, sorgulanabilir ya da reddedilebilir.

5.1.8. Galiba

TDK Büyük Sözlükte “görünüşe göre, sanılır ki, anlaşıldığı gibi” şeklinde tanımlanan galiba belirteci Arapça kökenlidir. Galiba belirteci “kesinlikle” ya da “mutlaka” belirteçlerine göre daha az güvenilirlik sergiler. Öncelikle bu belirtecin kullanım yerine değinmek istiyoruz. Dokümanımızda 30 tümceden 11 tanesinde tümce/ yan tümce başında, 13 tanesinde ise tümce/ yan tümce sonunda kullanılmıştır. 6 tümcede ise tümce içinde farklı konumlarda kullanıldığı gözlenmiştir.

(93)

- a. *Galiba* iki uç gözlem de pek gerçekçi değil.
- b. Devletin özür dileme şekli de bu oluyor *galiba*.
- c. Dilbilgisi kurallarını bilmeden, onlar üzerine düşünmeden yazılabildiğini görmek, *galiba* çok sayıda insanı heyecanlandırdı ve duygular kağıda –bu durumda, ekrana– akmaya başladı.

(93a) tümcesinde galiba belirteci tümce başında yer alırken (93b) örneğinde sonda yer almaktadır. Bu örneklerde olasılık tümcenin tamamını kapsamaktadır. İlk örnekte galiba belirtecini tümce sonuna koymak ya da ikinci tümcede başa koymak anlamda bir değişime neden olmamaktadır. Yalnızca odak yer değiştirmektedir. (93c) örneğinde ise bu belirteç tümce ortasında kullanılmış ve olasılık sadece tümcenin

sağında kalan öğeleri etkilemektedir. Başka bir deyişle çok sayıda insanı heyecanlandırması emin olunmayan durumdur. Örneğin *galibanın* yerini değiştirmek anlamda da küçük değişikliklere neden olmaktadır. Aynı tümceyi “Dilbilgisi kurallarını bilmeden, onlar üzerine düşünmeden yazılabildiğini görmek, çok sayıda insanı heyecanlandırdı ve *galiba* duygular kâğıda –bu durumda, ekrana– akmaya başladı” şeklinde söylediğimizde ise bu sefer duyguların kâğıda/ekrana akmaya başlaması emin olunmayan durumu anlatır.

Oluşturduğumuz dokümandan elde edilen verilere göre bu belirteç 9 ad tümcesi 21 eylem tümcesinde görülmüştür. Eylem tümcelerinde ise en çok (8 tümcede) {- (I)yor} eki ile birlikte görülmüştür.

(94)

- a. Kim doğru söylüyor bilinmez ama *galiba* en doğruyu, başta da belirttiğim gibi bizim atasözümüz söylüyor: Evladın var mı derdin var...
- b. Ben kilomdan oldukça memnunum, ekran beni beş kilo fazla gösteriyor *galiba*. Hep aynı kilodayım. Ne kilo aldım ne de verdim.
- c. Eğitim meselesi, daha önceki yazılarımda da vurguladığım üzere, sadece bizde değil, dünyanın her yerinde önemli ve ihtilafı. Onu önemseme derecesi, *galiba*, yaş ilerledikçe artıyor.

Bilgiyi bilme biçimlerinin Türkçedeki yansımalarına göre {- (I)yor} biçim birimi doğrudan tanık olarak elde edilen bilgiyi yansıtır. Bu tür bir bilme biçimi yüksek güvenilirlik gösterirken *galiba* gibi düşük güvenilirlik bildiren bir belirteç bir arada kullanılmıştır. Bu durumda {- (I)yor} eki kiplik değil görünüş bildirmektedir. Bu ek (94a) örneğinde atasözümüzün sürerlik özelliğinden dolayı kullanılmıştır. Burada *galiba* belirteci bu atasözünün en doğruyu söyleyip söylememesinden tam olarak emin olunmadığını gösterirken, konuşucu yine de kendi yaşantıları ve özlemleri sonucu bir akıl yürütmeye bu yargıya varmıştır. *Galiba* bu bağlamda tanıtsallık bildirmektedir. Daha önce de değindiğimiz üzere, akıl yürütmenin, kanıt göstermeden daha sonraki bir düzlemde yer alması, onun tanıtsallık içinde yer alabileceği anlamına gelmektedir. Yani burada tanıtsallık anlamını tek başına *galiba*

vermektedir. Benzer bir biçimde televizyonun fazla kilolu gösteriyor olması (94b) ve eğitimin önemsenme derecesinin yaş ilerledikçe artması (94c) hep süreklilik bildiren olaylardır. {-I}yor} biçim birimi bu tümcelerde kiplik bildirmemektedir. O halde bu ekin kiplik değil, görünüş bildiren {-I}yor} eki ile uyumlu olduğunu söylemek yerinde olabilir.

Bir diğer galiba ile sık kullanılan biçim birim ise {-DI}'dır. Örnekteki 6 tümcede bu ekle beraber kullanıldığı saptanmıştır.

(95)

- a. 'Bu kadar kötü bir şehri, böyle kötü tesisleri görün de halinize şükredin demek istedin *galiba*' dediler" diye konuştu.
- b. *Galiba* hayatı bir bilgiyi ağzınızdan kaçırdınız?

{-DI} biçim birimi bilgiyi bilme biçimlerine göre doğrudan tanık olduğumuz bilgiyi gösterir. Buradaki durum da yine {-I}yor} ekindeki tartıştığımız duruma benzemektedir. Bu örneklerde {-DI} biçim birimi kiplik anlamında kullanılmamıştır. (95a) örneğinde *demek istemek* eyleminin {-DI} eki ile birlikte kullanımı bitmişlik görünüşü sergiler. Burada yine tanıtısallığı işaretleyen dilsel düzenek *galiba* belirtecinin kendisidir. Aynı durum (95b) örneği içinde geçerlidir.

Dokümanda {-mİş} biçim birimi 4 kere *galiba* belirteci ile birlikte kullanılmıştır. Chafe'nin bilgiyi bilme kuramının Türkçedeki yansımalarına göre {-mİş} hem tümevarım hem de söylenti yoluyla elde edilen bilgileri kodlar (Sargın, 2010). Örneğimizdeki dört tümce içinde söylentiyi kodlama durumu yoktur; hepsi tümevarım yoluyla elde edilen bilgidir.

(96)

- a. Yani düşünün bunca yıldır bu kaçınıcı Sibel Can'ın rejim haberi artık takip edemiyorum. *Galiba* milyonları aşmıştır.
- b. Medya Kralı'ndan bir diyalog: OKAN BAYÜLGEN: "Üzerin hep tüy olmuş... Sevgilin var mı? Sana bir ayı sarılmış *galiba*..." DOĞA RUTKAY: Hangisi acaba?..

İki tümcede de verilen bilgiler kanıttan yola çıkarak varılan bir sonucu yansıtmaktadır. (96a) örneğinde konuşucu Sibel Can'ın bu zamana kadar çıkan rejim haberlerinden yola çıkarak milyonları aştığı sonucuna varmıştır. Ancak milyonları aşması konusunda emin olmadığı için ya da abartı (mübalağa) yaptığını belirtmek için *galiba* kullanmayı tercih etmiştir. Aynı durum (96b) örneği içinde geçerlidir. Okan Bayülgen, Doğa Rutkay'ın üstünün tüy olması durumundan yola çıkarak ona bir ayının sarıldığı sonucuna varmıştır. Galiba belirtecinin bu tümcedeki işlevi için konuşucunun abartı yaptığını belirtmek olasıdır.

{-mİş} biçimbirimi ile kullanılan diğer iki tümceyi de incelemek istiyoruz. (96) numaralı örneklerde konuşucunun verdiği bilgiyi abarttığı işlevi vardı. Ancak galiba belirtecinin bu biçimbirimle kullanımı her zaman abartma gösterdiği anlamına gelmez.

(97)

- a. *Galiba* YouTube'da görmüştüm. Bir muhabir elinde mikrofonla yoldan geçen kişilere şu soruyu yöneltiyordu: (...)
- b. Kırklareli Valisi Mustafa Yaman, geçen ekim ayından bu yana çimlendirme çalışmaları süren Lüleburgaz 8 Kasım Stadyumu'nda çimlerin bazı alanlarda tutmadığını görünce "*Galiba* müteahhit bizi aldatmış" dedi.

(97a) örneğinde izlediği videonun kaynağını hatırlayamama durumu söz konusudur. Kullanılan eylem gör- yüksek güvenilirlik sergilemektedir. Bu eylem duyusal kanıtları kodlamaktadır. {-mİş} bu tümceye hikâyeleme anlamı katmaktadır. Galiba ise bu bilgiden emin olamama durumunu yansıtmaktadır. Yani bu tümcede tanıtısallığı kodlayan tek düzenek galiba belirtecidir. (97b) örneğinde ise {-mİş} eki tümevarım kodlamaktadır. Konuşucu bir kanıta dayanarak müteahhitin kendilerini kandırdığı sonucuna varmaktadır. Galiba belirteci bu örnekte {-mİş} biçimbirimi ile uyumludur.

Tablo 16.
Galiba belirteci ile kullanılan biçimbirimler

{-(I)yor}	{-DI}	{-miş}	{-(y)AcAk}	{-(y)Abil}
8	6	4	2	1 (olumsuz ve edilgen)

Tabloda da görüldüğü üzere iki tümcede {-(y)AcAk} ile galiba belirtecini birlikte kullanıldığı saptanmıştır. Dokümanımızdaki örnekler tümevarım ile uyumludur.

(98) *Galiba* Mehmet'in yazgısı 1990'lı yılların sonunda Sarı-Kırmızılılarda oynayan Burak Akdiş'e benzeyecek. Yakaladığı fırsatları değerlendiremediği için takımdan kopacak. Bir diğer sıkıntı da agresiflik.

(98) örneğinde konuşucu var olan durumu kanıt gösterip bir sonuca ulaşmaktadır. Bu tümcede de galiba tümevarım ile uyumludur. Konuşucu önermenin doğruluğu ile ilgili tam emin değildir.

Örneğimizdeki tümcelerın hiçbirinde galiba belirteci geniş zaman eki {-(A/I)r} ile birlikte kullanılmamıştır. Bunun nedeni “geniş zaman ekinin ‘özneye yönelik’ isteklilik belirtmesidir” (Taylan ve Özsoy, 1993: 6). Bir önceki bölümde belki belirtecini incelerken verilen örneğe (88) tekrar baktığımızda galiba belirteciyle beraber kullanılmadığını görürüz.

- (88) – Toplantıya kim gidecek?
– Ben giderim. / Herhalde ben giderim. / Belki ben giderim. /*Galiba ben giderim.

Bununla ilgili olarak Taylan ve Özsoy şöyle bir açıklama yapar:

‘Herhalde’ ve ‘belki tarafsız bir olasılık ifade eden belirteçler olmasına karşın, ‘galiba’ belirteci öznel bir olasılık ifade eder. Başka bir deyişle, konuşmacı ‘galiba’ belirteci ile tamamiyle kendi yargısı sonucu bir olasılık gördüğünü yansıtmakta, dış etkenlerden kaynaklanabilecek bir olasılığı ise ‘herhalde’ ve ‘belki’ ile ifade etmektedir. (1993:6)

Örnekleminizde bir tümce dışında (96a) {-DİR} ekine rastlanmamıştır. Daha öncede değindiğimiz gibi öznel kiplik belirteçleri bu biçimbirim ile bağdaşmamaktadır. Lyons’un kuramına göre *galiba* belirtecinin öznel kiplik belirttiğini söylemek olasıdır. Bu durumda Ruhi ve diğerlerinin (1996:313) savunduğu gibi *galiba* belirteci yükümlemesiz bir belirteçtir. İnanmaya dayalı yargıları anlatır.

Kısaca *galiba* çoğunlukla bilgiyi bilme biçimlerine göre tümevarım ile uyumludur. Bu tümcelere düşük güvenilirlik anlamı katmaktadır. Öznel kiplik belirtir ve olasılık kişinin kendi yargısından kaynaklanır. Genellikle tümce/ yan tümce başlarında ve sonlarında görülür.

5.1.9. Asla

*Türkçe’de Yakın ve Karşıt Anlamlılar Sözlüğü*nde kesinlikle belirtecinin yakın anlamı olarak karşımıza çıkan *asla* belirteci Arapça kökenlidir. *TDK Büyük Sözlüğü*nde “hiçbir zaman, hiçbir biçimde, sakın, zinhar” şeklinde tanımlanmıştır.

Bu belirteç her zaman olumsuz yapılarla kullanılır. Dokümanımızdaki bütün örnekler olumsuz yapıdadır. Araştırmamızda iki tümcede bu belirteç {-DİR} biçimbirimi ile birlikte kullanılmıştır. Bu iki tümcede ad tümcesidir. Fakat inanmaya mı yoksa bilgiye mi dayalı olduğu sorusuna cevap ararken Ruhi ve diğerlerinin yöntemini kullanacağız. Örneklemden bir tümceyi incelersek:

(99) Türkiye macera heveslisi *asla* değildir, olmamıştır.

- Elbette değildir. / Kesinlikle değildir.

- Tabii ki değildir.

*Mutlaka değildir.

?Gerçekten (de) değildir.

‘İzmir çok güzel’ önermesine yanıt olarak *kesinlikle* kullanılabilirken, *mutlaka* kullanılmayacağına değinmiştik (bkz: s.82). Ancak bu örnekte (99) asla belirteci yerine elbette ya da kesinlikle değildir demek de yanlış durmamaktadır. Bir de eylem tümcelerini inceleyelim.

(100) - Peki para kazanmak için sinemada istemediğin işlerde yer alır mısın?

- Hayır, asla (almam).

*Mutlaka (almam).

Kesinlikle (almam).

Bu örnekteki görüşmenin asıl cevabında konuşucu almam dememektedir. Zaten asla olumsuz tümcelerde kullanıldığı için bu anlam kendiliğinden oluşmaktadır. Ancak mutlaka belirteci eylemle kullanılsa dahi aynı anlamı vermezken, kesinlikle belirteci vermektedir.

Buradaki durumun nedeni daha önce bölüm 4.1 ve 4.2’de de tartışıldığı üzere mutlaka belirtecinin olumsuz tümcelerde kullanılmaması ve kesinlikle belirtecinin olumsuz tümcelerde nesnel kiplik bildirmesidir. O halde asla belirteci de yükümlenmeli bilmeye dayalı bir belirteçtir. Ayrıca bilmeye dayalı yargıların {-Dir} biçimbirimi ile bağdaşabildiğini daha önce söylemiştik. (99) örneğinde de görüldüğü gibi bu belirteç {-Dir} ile birlikte kullanılabilir.

Asla belirtecinin tümce içi kullanım yerlerine bakıldığında 4 tümcede tümce başı konumunda yer almıştır. Bu konumda tümcenin tamamına etki etmektedir.

(101)

a. Bu topraklar bizim. *Asla* bir karışından dahi vazgeçemeyiz.

b. Ben, Coca Cola gibi formülü tutturdum ve insanlar bunu çok sevdi. *Asla* tarzımı değiştirmem, sevilen bir şeyden vazgeçmek saçmalık!

Bu konumda örneklerde de görüldüğü gibi (101) tümcenin tamamından ziyade yine eyleme etki etmektedir. *Asla* belirteci 16 eylem tümcesinde, 8 sıfat yan tümcesinde, 5 ad tümcesinde ve 1 belirteç yan tümcesinde kullanılmıştır. Kullanım yeri olarak 19 tümcede ister eylem tümcesi olsun ister sıfat yan tümceleri olsun eylem öncesinde kullanılmıştır. Yan tümcelerde kullanıldığında yalnızca yantümce eylemini etkilemektedir.

(102)

a. Daum, kadın olması halinde bıyıklarımı *asla* feda etmeyeceğini vurgulayarak, “Onlar benim için bir sembol ve yaşadığım sürece de böyle olacak” diye konuştu.

b. Adaletsizliği önlemeye gücümüzün yetmediği zamanlar olabilir ama adaletsizliğe itiraz etmekten aciz olduğumuz bir zaman *asla* olmamalıdır.

(102a) tümcesi sıfat yan tümcesine bir örnektir. Bu tümcede *asla* belirteci ana eylem olan *vurgula-* eylemini değil yan tümcede geçen *feda et-* eylemine etki etmektedir. (102b) örneği ise doğrudan ana eylem önünde kullanılmıştır. Bu durumda Corcu'nun (2003b:71) yükümlenmeli bilgisel belirteçlerin tüm önermeden çok eylemle yakın ilişkide olması teorisiyle de uyumludur.

Eylem tümcelerinde *asla* en çok $\{-(y)AcAk\}$ biçimbirimi ile kullanılmıştır. Sargın'a göre bu ek hem tümevarımı hem de tüm dengelimi işaretleyebilmektedir.

(103)

a. Nigora 24 yaşında ve *asla* çocuk sahibi olamayacak.

b. Takım arkadaşı Riera ile ettiği kavgayla gündeme gelen Galatasaray'ın yıldızı Melo, camiadan özür diledi. (...) “Böyle bir olay bir daha *asla* olmayacak”.

c. Türkiye, en az benzerlerinde ne yapıldıysa onu yapmak durumundadır. Suriye'den gelen kardeşlerimize kapıyı *asla* kapatmayacağız.

İlk örnek incelendiğinde (103a) konuşucu Nigora adlı kişinin çocuk sahibi olamayacağına ilişkin öncesinde bir ülkedeki kısırlaştırma politikalarından söz edilmektedir. Nigora bunlardan biridir ve yazar onun çocuk sahibi olamayacağına ilişkin kanıt göstermiştir ve *asla* bu anlamı daha da pekiştirmektedir. Bu örnekte *asla* belirteci tümevarım ile uyumludur. (103b) örneği ise Melo böyle bir olayın gerçekleşmeyeceğine dair dinleyenleri ikna etmeye çalışmaktadır. Bununla ilgili olarak direk kanıt göstermese de, bu durum kişinin kendi deneyimi sonucunda ortaya çıkmıştır. Konuşucu bunlara dayanarak bu sözceyi üretir. Bu durumda da tümevarımla uyumludur. Son tümce (103c) dokümanımızda $\{-(y)AcAk\}$ biçimbiriminin tümdengelim bildirdiği tek örnektir. Konuşucu bu önermeyi bir genellemeden yola çıkarak yapmıştır. Buna dayanarak da verdiği bilginin doğru olduğunu varsaymaktadır.

$\{-(y)Abil\}$ ve $\{-(A/I)r\}$ ise *asla* belirteci ile birlikte kullanılan frekansı ikinci yüksek biçimbirimlerdir. Bu biçimbirimler Chafe'nin bilgiyi bilme kuramının Türkçedeki yansımalarına göre tümdengelim bildirmektedir.

(104) Alaskalı baştan kara kuşları hızlı bir şekilde camı yerinden kaldırmayı öğrenirken Kansas'ta yaşayan kuşlar bu sorunu *asla* çözemedi.

(104) tümcesi $\{-(y)Abil\}$ biçimbiriminin kullanıldığı bir eylemle beraber görüldüğü bir örnektir. Konuşucu burada kuşlar üzerine yapılan bir deneyden bahsetmektedir. Deney sonuçlarına dayanarak bu önermeyi sunmaktadır. Başka bir deyişle üzerinde test yaptığı kuşların davranışlarını genelleyerek bütün Kansas'ta yaşayan kuşlar için önermede bulunmuştur. Bunu yaparken kanıt göstermiştir, *asla* belirtecinin kullanımı ise önermenin güvenilirliğini güçlendirmektedir. Burada görüldüğü üzere $\{-(y)Abil\}$ biçimbirimi bu örnekte tümdengelim değil, tümevarım bildirmektedir. Bunun için diğer örneklere de bakmak yerinde olacaktır. Örneğin “Futbolda ne olacağını *asla* bilemezsiniz. 3 maç kazanırsak ilk 4'e girip gelecek yıl Şampiyonlar

Ligi'ne katılma hakkına da sahip olabiliriz” tñmcesinde konuşucu yaptığı bir çıkarım üzerine varsayımda bulunmaktadır. Bu da tñmdengelim bildirmektedir. Dokümandaki diğer örnek de ise {- (y)Abil} tanıtsallık anlamında değil, devingen kiplik anlamında kullanılmıştır ve tñmceye “hiçbir zaman anlamı katmaktadır”. (104) tñmcesinde de sezilen bir devingenlik söz konusudur ama ayrıca belirgin bir akıl yürütme durumu da söz konusudur. Bu tñmcenin yorumu için tanıtsallığı tek başına kodlayan asla belirtecidir denilebilir. Fakat {- (y)Abil}biçimbiriminin başka tñmevarım bildiren yapılarda kullanılıp kullanılmadığını belirlemek için daha büyük dokümanlarla çalışılması gerekmektedir. Burada konumuz bu olmadığı için bu duruma değinilmeyecektir.

(105) . şüphesiz Müslümanlar asla seyir *etmez*, ama bu meselenin zm silahla olmaz.

(105) rneđi ise {- (A/I)r} biçimbiriminin olumsuz şekliyle kurulmuş bir tñmcedir. Bu örnekte aslında iki belirteç kullanılmıştır: “şüphesiz” ve “asla”. Daha önce de değindiğimiz gibi konuşucu önermeleri yaparken her zaman kanıt türüne ilişkin işaret vermek zorunda değildir. Bu nerme konuşucunun kendi gözlemi, deneyimi, ya da araştırması sonucu üretilmiş olabilir. Fakat burada konuşucu kendi çıkarımı sonucunda bu varsayıma ulaşmıştır; tñmevarımdır. İki ykmlemeli belirtecin kullanılması, konuşucunun bunun doğruluğuna yönelik inancının yüksek olduğunu göstermektedir. Ya da başka bir yorumlamayla, konuşucu önce şüphesiz diyerek inancına değinmiş ve buradan da bir varsayıma ulaşmıştır.

Duyusal kanıtı kodlayan {-DI} biçimbirimi örneklem de iki kere asla belirteci ile kullanılmıştır.

(106) Türkan Sabancı, "Rahmetli Sakıp Bey çok çalışırdı ama *asla* dostlarını ihmal etmedi. Bu salon bunu gösteriyor" dedi.

Burada da görüldüğü üzere Türkan Sabancı önermesini doğrudan tanık olduğu gözlemlerine dayanarak sunmaktadır ve asla belirteci de dostlarını ihmal etmemesi

eyleminin güvenilirliğini arttırmaktadır. O halde asla belirteci bilgiyi bilme biçimlerinden duyusal kanıt ile uyumludur.

Son olarak asla belirteci üç tümcede Palmer’ın kiplik ayırımına göre yükümlülük kipliği bildiren yapılarda saptanmıştır. İki tane buyurum ve bir {-mAll} biçimbirimi ile birlikte kullanılmıştır.

(107)

- a. Sınırdan yaşayan bu sinir harbine rağmen bölgede görev yapan askerlerimize “Doğrudan hedef alınmadıkça *asla* ateş etmeyin” emri verilmiş.
- b. Adaletsizliği önlemeye gücümüzün yetmediği zamanlar olabilir ama adaletsizliğe itiraz etmekten aciz olduğumuz bir zaman *asla* olmamalıdır.

(107a) tümcesinde direk bir emir söz konusudur ve yasaklama anlamı vardır. (107b) tümcesi ise güçlü bir tavsiye anlamı vermektedir. O halde asla belirteci yükümlülük bildiren kipliklerde yasaklama ve öneri anlamı katar ve bu anlamları pekiştirir.

Özetlemek gerekirse, asla belirteci genellikle eylem öncesi kullanılmakta, yan tuncelerde kullanıldığında ise yalnızca yan tuncmeyi etkilemektedir. Aşağıdaki tabloda eylem çekim ekleri ile kullanım sıklıkları gösterilmiştir.

Tablo 17.

Asla belirteci ile kullanılan biçimbirimler

{-(y)AcAk}	{-(I/A)r}	{-(y)Abil}	{-DI}	Buyurum	{-mAll}
5	3	3	2	2	1

Bu belirteç Chafe’nin bilme kuramlarından en çok tümevarım ve tündengelim ile uyumludur. Bu tür kullanımlarda güvenilirliği arttırmaktadır. Bunun yanı sıra doğrudan kanıt ile de uyumludur. Ancak yükümlülük kipliği bildiren yapılarla kullanıldığında ise tanıtıllık bildirmemektedir. Bu durumlarda yükümlülük anlamını güçlendirmektedir.

5.1.10. Resmen

Tanıtıcılık bildirdiğini düşündüğümüz ve bunu doğrulamak için doküman oluşturduğumuz bir diğer belirteç ise *resmendir*. *TDK Büyük Türkçe Sözlüğü*nde iki tanımı bulunmaktadır. Birincisi “Devlet adına, devletçe, resmî olarak”, ikincisi ise “Kanuna, yöneme uygun olarak, yöntemince” şeklindedir. Ancak günlük dilde, şarkılarda hatta yazılı metinlerde kullanılan bir üçüncü anlamı olduğunu düşünmekteyiz. Bu anlam “düpedüz, kelimenin tam anlamıyla, göz göre göre” şeklinde tanımlanabilir.

Yaptığımız örneklemin sonuçlarına göre 30 tümceden 20 tanesi TDK sözlüğü tanımlarına uyarken, 10 tanesi tanıtıcılık anlamında kullanılmıştır.

(108)

- a. Sarı-Kırmızılılar, Şükrü Saracoğlu Stadı’nda şampiyonluklarını *resmen* ilan ederek, ezeli rakipleri Fenerbahçe’ye unutamayacakları bir hüsrana yaşatmak için yanıp tutuşuyor.
- b. Romney’in Cumhuriyetçi parti başkan adaylığını *resmen* kazanabilmesi için toplam 1.144 delege kazanması gerekiyor.

(108a) örneği *TDK Büyük Türkçe Sözlüğü*ndeki birinci tanımla uyumludur, şampiyonluklarını resmi olarak ilan etmek için yanıp tutuşuyorlar anlamını vermektedir. İkinci örnek ise (108b) ikinci tanımla uyumludur. Başkan adaylığını kazanmanın yöntemi 1.144 delege kazanmaktır. Buna benzer örnekler çoğaltılabilir ancak biz burada konumuz tanıtıcılık bildiren resmen belirteci olduğu için burada bu örneklere daha fazla değinilmeyecektir. Yine de TDK sözlüğündeki tanımlarda da tanıtıcılık anlamı sezilmektedir. Konuşucu bu belirteci kullanarak verdiği bilginin doğruluğunu vurgulamaktadır.

Sözlük tanımına uymadığını tespit ettiğimiz 10 örneğin hepsini burada tartışmayı yerinde bulmaktayız. Bu örneklerin 4 tanesi {-DI} biçim birimi ile birlikte kullanılmıştır.

(109)

- a. Bu kez Galatasaray - Fenerbahçe maçının skorunu tutturdum. Hatta fazlasını yapıp *resmen* kâhinliğe soyundum.
- b. Bizim çabalarımız hastaneye yatmasıydı. Kanseri olduğu belliydi. Ağabeyim hapishane doktorunun Türk düşmanı olduğu söyledi. Ama bu işin sonuna kadar gideceğiz. Doktor ağabeyimi *resmen* öldürdü.
- c. Türkiye'ye varır varmaz, Papa'yımışım gibi *resmen* toprağı öptüm.
- ç. Her şey domino taşları gibi bağlantılı. Rabbim *resmen* yüzüme güldü.

Bu örneklerin hiçbirinde 'devlet adına' ya da 'yöntemince' anlamı bulunmamaktadır. İlk tümcede kâhinliğe soyunmak devlet adına yapılabilecek bir şey değildir ve buradaki anlamı da yöntemine uygun olarak yapıldığı da değildir. Konuşucu burada dinleyiciyi ikna etme çabasıdadır ve önermesinin güvenilirliğini arttırmaktadır. Aynı durum diğer üç örnekte de görülmektedir. Bu tümceler {-DI}biçimbirimi ile çekimlenmiş eylemlerle üretilmiştir. Tablo X'e göre bu biçimbirim duyusal kanıt bildirmektedir. Kâhinliğe soyunan (109a), toprağı öpen (109c) de konuşucunun kendisidir. Bu örneklerde *resmen* belirteci bu biçimbirimle uyumludur. (109ç) örneği ise soyut bir durumdan bahsetmektedir. Buradaki durumun konuşucunun inancıyla ilgilidir. Ama *resmen* belirtecinin verdiği anlam buna olan inancının yüksek olduğudur. (109b) ise {-DI}eki duyusal bir kanıt bildirmemektedir. Buradaki kullanımı bitmişlik görünüşüdür. Bu örnekte tanıtısallığı tek kodlayan *resmen* belirtecidir. Bağlama bakıldığında konuşucunun bu olaya şahit olmadığı, ancak olayın bu şekilde olduğuna dair inancını anlatmaktadır.

Dokümandaki üç örnekte *resmen* belirteci {-(I)yor}biçimbirimi ile birlikte kullanılmıştır. Bu biçimbirim de Chafe'nin bilgiyi bilme kuramına göre doğrudan kanıt bildirmektedir.

(110)

- a. Çocuk oyuncular Deniz Ali Akbaş ve Ezgi Gör ise büyükleriyle performans konusunda *resmen* yarışıyorlar.

- b. Hayda, çoluk çocuk rıhtımda toplanıyoruz, az sonra zıpkınlı avcılar ellerinde bir orduya yetecek kadar balıkla kıyıya çıkıyorlar. Ama o da ne, adamcağızlar *resmen* utanıyorlar, böyle avcılık mı olur ve başları eğik, doğru kıyıda bir lokantaya giriyorlar ve sabah sabah bu rezil durumdan kurtulmak için birer tek söylüyorlar.
- c. Yapımcılar, genç oyuncunun *resmen* peşinden koşuyor.

(110) numaralı örneklerde de *resmen* belirteci tıpkı (109) örneklerinde olduğu gibi sözlükte geçen anlamlarının dışında bir anlam sergilemektedir. (110a) tümcesinde oyuncuların yarışması devlet adına yapılmamaktadır ya da yöntemine uygun yapıldığı ile ilgili bir anlam katmamaktadır. Konuşucu burada önermesinin doğruluğuna dair dinleyiciyi temin etmeye çalışmaktadır. (110b) tümcesinin eylemi olan utan- sözcüğü ile (110c) tümcesinin eylemi olan peşinden koş- sözcüğü *resmen* belirtecinin sözlük anlamıyla örtüşmemektedir. Buradaki tümcelerin hepsinde doğrudan kanıt söz konusudur ve bu belirtecin kullanımı bu anlamı güçlendirmektedir. Bunun yanı sıra {-(I)yor} biçimbirimi bu tümcelerde +sürerlik görünüşünü de işaretlemektedir. Bu eylemler devam etmekte olan olayları anlatmaktadır.

Elde edilen verilerin yalnızca bir tanesinde bu belirteç {-mİştI} biçimbirimi ile birlikte kullanılmıştır.

- (111) Antalya'daki jüridaşım Ece Uslu'nun yüzünde tüm bu gerçeği kitap gibi okudum. *Resmen* sağlığı bozulmuştu.

Bu tümcede (111) konuşucu başka biri ile ilgili olarak bir çıkarımda bulunmaktadır. {-mİş} biçimbirimi tümevarım kodlamaktadır (bkz: Tablo 8). Tümevarım kanıttan yola çıkarak bir sonuca ulaşma biçimindeki bir akıl yürütmedir. {-DI} ise bitmişlik görünüşünü sergilemektedir. Konuşucu önermesinin doğruluğuna olan inancını kodlamak için de *resmen* belirtecini kullanmıştır.

Örnekleme iki tümcede bu belirteç *gibi* benzetme edatı ile birlikte kullanılmıştır.

(112)

- a. Son derece canlı, diri, komik biri Meral Okay. Her şeye, herkese yetişiyor. *Resmen* muhtar gibi, herkesi tanıyor.
- b. Sekiz yıllık memur M. mektubuna son derece samimi bir itirafla başlıyor ve kendi deyişiyile neden “*resmen* bir HAYVAN gibi” sağa sola göstericilere saldırdığını vurucu biçimde resmediyordu.

Bu örneklerde de yine resmen belirtecinin tanıtımsallık kodladığını görmekteyiz. (112a) tümcesinde Meral Okay muhtar değildir ancak herkesi tanıması özelliğinden dolayı muhtara benzetilmekte ve bu yönü konuşucu tarafından vurgulanmaktadır. Yaptığı benzetmenin yerinde olduğunu da kanıt sunarak açıklamaktadır. (112b) örneğinde de benzer bir durum vardır. Sözü edilen kişi hayvan değildir ancak göstericilere saldırma şeklinden dolayı hayvana benzetilmiştir. Resmen belirteci yine bu benzetmenin kanıtı dayanarak yapıldığını kodlamaktadır.

Oran olarak bakıldığında dokümandaki örneklerin üçte birinde resmen belirteci tanıtımsallık bildirmektedir. Bununla ilgili olarak Türk Dil Kurumu sözlük tanımına bir üçüncüsünü ekleyebilir.

Tüm bunların dışında, bu belirteç tanıtımsallık anlamında hiçbir tümcede {-Dir} biçimbirimi ile kullanılmamıştır. Öznel kiplik belirteçlerinin {-Dir} ekiyle bağdaşmadığına değinilmiştir. O halde bu belirteç öznel kiplik bildirmektedir. Tanıtımsallık anlamıyla kullanıldığında inanmaya dayalı yükümlenmeli bir belirteçtir.

Yabancılara Türkçe öğretiminde resmen belirtecinin böyle bir anlamının da olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu belirtecin sözlü dilde bu anlamıyla ne kadar sık kullanıldığına yönelik daha derin çalışmalar yapılmalıdır.

5.1.11 Kuşkusuz/Şüphesiz

Büyük Türkçe Sözlük tanımlarına bakıldığında Türkçe kökenli olan kuşkusuz sözcüğü belirteç olarak “Elbette, şüphesiz” şeklinde tanımlanmıştır. Şüphesiz sözcüğü ise Arapça kökenli olup, sözlükte sadece “kuşkusuz” olarak tanımlanmıştır. Bu iki belirteç aynı anlamı kapsadığı için bu bölümde birlikte ele alınacaktır. Bundan dolayı dokümanımızda yer alan örneklerin 15 tanesi kuşkusuz, 15 tanesi de şüphesiz belirtecinden meydana gelmektedir. Bu sözcükler aynı zamanda sıfat olarak da kullanılabilir. Örneklemlerde sıfat şeklinde kullanımına rastlanmamıştır, bu yüzden burada yalnızca belirteç biçiminde kullanıldıkları örnekler incelenecektir.

Bu belirteçlerle ilgili olarak ilk dikkat çeken özellik onların büyük bir çoğunlukla adıl eylemlerle ya da ad yan tümcelerinde kullanılmasıdır. Bu ad tümcelerinin 10 tanesinde bu belirteçler belirtili ad tamlamaları ile birlikte kullanılmıştır.

(113)

- a. Süper Final’e 3’te 3 yaparak giren, mücadelesiyle ‘inanmışlar ordusu’ görünümü veren Fenerbahçe için Beşiktaş maçının adamı Volkan Demirel’i *kuşkusuz*.
- b. Kuzey Kore'nin en önemli sporu ise *kuşkusuz* tekvando.
- c. Yaklaşık 113 kelimedenden oluşan bu şiirin anahtar sözcüğü *şüphesiz* eriktir.

Bu örneklerde kuşkusuz/şüphesiz belirteçleri tamlama yapıları içinde yer almıştır. Hepsinde de tümcede tanıtıcılığı tek başına kodlayan bu belirteçlerdir. Konuşucular bu belirteçleri kullanarak önermelerine yönelik güvenilirliği arttırmaya çalışmaktadırlar. (113a) örneğinde belirteç tümce sonunda yer alırken (113b) ve (113c) örneklerinde adıl yüklem önünde yer almıştır. Bu belirteçler bir anlam değişikliğine neden olmadan tümce içinde yer değiştirebilirler. Kullanım yeri konuşucunun odaklamak isteği bilgiye göre yer değiştirmektedir.

Bu belirteçler ayrıca karşılaştırma ve üstünlük derecesi anlatan yapılarda da kullanıldığı saptanmıştır.

(114)

a. 36 maçta tam 115 kez rakip fileleri havalandıran Real Madrid’de, bu başarının *kuşkusuz* en büyük mimarı olan Mourinho, duygularını şu sözlerle ifade etti: (...)

b. Türk çağdaş ve modern sanatını, global krizi sert biçimde yaşayan Batı dünyasına pazarlayabilmek *kuşkusuz* daha zor bir durum.

Örneklelerimizde bu şekilde sıfatların derecelendirilmesi yapısıyla kullanılan 6 örnek bulunmaktadır. (114a) tümcesindeki ‘kuşkusuz en büyük mimar’ ve (114b) tümcesindeki ‘kuşkusuz daha zor bir durum’ ifadeleri bu belirteçlerin bu yapılarla da kullanıldığını ortaya koymaktadır. Yabancılara Türkçe öğretiminde bu gerçeğin yönlendirici olabileceğini düşünmekteyiz.

Daha önce de değindiğimiz gibi öznel kiplik belirteçleri {-Dİr} biçimbirimi ile bağdaşamamaktadır. Bu belirteçlerle ilgili verilerimize göre dört örnekte {-Dİr} biçimbirimi ile kullanım söz konusudur.

(115)

a. "Dünyanın ilgisini çekebilecek eserlerin en başında *şüphesiz* Göbeklitepe gelmektedir.

b. “Bu tiyatrocular da zaten yan gelip yatıyorlardı” diyebilenler varken ödeyeceğimiz fatura *kuşkusuz* büyük olacaktır.

Bu örneklerde {-Dİr} biçimbirimi önermelere belirtme edimi getirerek tümcelere nesnellik anlamı kazandırmıştır (Ruhi ve diğer., 1996: 311). O halde bu belirteçler birer nesnel kiplik belirteçleridir. Nesnel ve öznel kiplik ayrımı bilgiye ve inanca bağlı kiplikle koşutluk gösterdiği için (Ruhi ve diğer., 1996: 312), bu belirteçler bilmeye dayalı yargılar bildirirler. Yükümlenmelidirler çünkü güven belirtirler.

Bu belirteçler aynı zamanda *hiç* sözcüğüyle beraber de kullanılabilirler. Bu durumlarda konuşucu daha da çok güvenilirlik sergilemektedirler.

(116)

- a. Başbakan Erdoğan, anayasa yargısının, *hiç kuşkusuz* demokratik sistemin ayrılmaz bir parçası olduğunu dile getirerek (...)
- b. Vinters, Sovyet liderinin babasının da 54 yaşında öldüğüne dikkati çekerek, baba-oğulun, damar sertleşmesine meyilli olabileceklerini, inmeler için bir diğer risk faktörünün stres olduğunu, sosyalist devrimcinin *hiç şüphesiz* çok fazla stres altında bulunduğunu belirtti.

Bu örneklerde (116) “hiç” belirteci şüphesiz/kuşkusuz belirteçlerinin anlamını daha da pekiştirmekte ve yüksek güvenilirlik sergilemektedir.

Bu belirteçlerle ilgili olarak son değinmek istediğimiz nokta Farsça kökenli *ki* bağlacı ile birlikte kullanımlarıdır. Oluşturulan dokümanda *kuşkusuz* belirtecinin *ki* ile birlikte kullanıldığı *hiç* örnek yoktur, fakat *şüphesiz* belirteciyle kullanılan üç örnek vardır.

(117)

- a. Ancak, bu rekabetlerin en köklüsü, en renklisi, en kıyasıya olanı *şüphesiz ki* Eskişehirspor ve Bursaspor arasında olanı.
- b. Bölücü terör örgütü silahı bıraktığı anda *şüphesiz ki*, güvenlik güçlerimiz de hemen operasyonu keser.

Bu örnekler de *ki* bağlacı iki tümceyi bağlamaktadır. Ancak örnekte de *şüphesiz* belirtecinin böyle bir kullanımı varken, *kuşkusuz* belirtecinin yoktur. Dillerde her açıdan birbirinin yerini tutan eş anlamlı sözcüklerin varlığını pek çok dilbilimci onaylamamaktadır. İki ya da daha çok sayıda göstergenin aynı anlama gelme, ayrı gösterenlerin gösterileni belirtme durumunda eş anlamlılıktan bahsedilir (Günay, 2007: 277). Göndergeyi farklı gösterenlerle belirtip, anlamın bire bir örtüştüğünü görebileceğimiz durumlarda; eş anlamlı sayılan sözcüklerden birinin genellikle

yabancı kökenli bir sözcük olduğunu görürüz. Buna örnek olarak Aksan “boyunbağı/kravat, deprem/zelzele/yer sarsıntısı, değer/kıymet” (2007:191) sözcüklerini göstermiştir. Bu örneklerden biri de kuşkusuz ve şüphesiz sözcükleridir. Ancak anlamı aynı olsa da, kullanım olarak bir farklılık söz konusu olabilir ve bu belirteçler için bu fark ki ile kullanımı olabilir. Bununla ilgili olarak daha çok örnekten oluşan bir bütüncü çalışması yapılabilir. Çalışmamızın konusu eş anlamlılık olmadığı için bu konuya burada yer verilmeyecektir.

Chafe'nin bilgiyi bilme kuramına göre bu belirteçlerin hangisiyle daha sık kullanıldığına yönelik bir genelleme yapılamamaktadır. Çünkü bu belirteçler yalnızca 5 tümcede eylemleri nitelemiştir. Bu belirteçler çoğunlukla adıl eylemlerle ya da ad yan tümcelerinde kullanılmaktadır.

Özetle kuşkusuz/şüphesiz belirteçleri ad tümcelerinde oldukça sık görülür. Yükümlenmeli bilgiye dayalı yargılar bildirirler. Lyons'un kuramına göre ise nesnel kiplik bildirirler. Kullanıldıkları tümcede tanıtısallığı genellikle tek başlarına kodlarlar. Tanıtısallığın bilginin güvenilirlik derecesini de kapsadığını söylemiştik. Bu belirteçler de yüksek güvenilirlik derecesine sahiptirler ve tanıtısallığı bu bakımdan kodlamaktadırlar.

5.1.12. Muhtemelen

Tanıtısallığı işaretleyen belirteçlerden biri de *muhtemelendir*. TDK Büyük Sözlükte Arapça kökenli olan bu belirteç “Umulur ki, beklenir ki, görünüşe bakılarak” şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanıma göre olgu durumun gerçekleşmesi istenmektedir. Tanıtısallık bağlamında ise görsel kanıtlar söz konusudur.

Dokümanımızdaki veriler incelendiğinde bu belirtecin en çok adların önünde yer aldığı ortaya çıkmıştır. Tümce başı, yan tümce başı ve tümce sonu olma durumları dışında olasılık yalnızca kullanılan ad/ ad öbeğini kapsar.

(118)

- a. Bu veriler bize, sineklerin ve *muhtemelen* diğer hayvanların ve insanların beynindeki bir sistemin, NPF oranını kontrol edebildiğini düşündürüyor" diyen Dr.Shohat-Ophir, "NPF oranı azaldığında, bu sistem devreye giriyor ve beyindeki kimyasalın oranını yükseltecek bir davranış sergiliyor" görüşünü ifade etti.
- b. Kuraklık yaklaşık dört kilometre uzunluğunda iyi korunmuş bir deniz duvarını ortaya çıkarınca, Aydınğün ve ekibi antik limana bağlı *muhtemelen* dördüncü yüzyıldan kalma iskeleler, binalar ve bir rıhtım keşfetti.

Bu tümcede de görüldüğü gibi (118a)olasılık diğer hayvanların ve insanların beynini kapsamaktadır. Bu örnekte muhtemelen belirtecinin yerini değiştirmek anlamda da değişime neden olacaktır. Örneğin "(...) sineklerin, diğer hayvanların ve *muhtemelen* insanların beynindeki bir sistemin (...)" şeklinde söylendiğinde bu kez olasılık yalnızca insanların beynini kapsamaktadır. Bu durum bize muhtemelen belirtecinin kullanım doğasıyla ilgili çok önemli bir bilgi vermektedir. (118b) tümcesinde de benzer bir durum söz konusudur. Bu tümcede olasılık dördüncü yüzyıldan kalmasıyla ilgilidir. Yer değiştirildiğinde, örneğin "(...)Aydınğün ve ekibi *muhtemelen* antik limana bağlı dördüncü yüzyıldan kalma iskeleler (...)" biçiminde söylendiğinde olasılık bu defa onun antik limana bağlı olması ile ilgilidir.

Kullanım yeri olarak bu belirteç 7 tümcede tümce başı konumunda kullanılmış ve olasılık önermenin tamamını etkilemektedir.

(119)

- a. *Muhtemelen* alt hesaplamalarda kullanılacak bir yöntem değişikliği yapacaktır AB.
- b. Sarımsakçı, "Bu binaların en ciddi talibi benim. *Muhtemelen* birkaç aya kalmaz projelerimi sunar, devralırım" diye konuştu.

Bu örneklerde muhtemelen belirteci yüklemle beraber nesneyi de kapsamına almaktadır. Örneğin (119a) tümcesinde hem yöntemin değişikliğinin ne yönde

olacağı hem de bu değişikliğin yapılması muhtemelen belirteci ile olasılık kapsamının içinde yer alır. (119b) örneğinde de benzer bir durum söz konusudur. Hem süreç, hem projenin sunulması hem de devralma durumları olasılık içerisindedir.

Eylem tümcelerine bakıldığında bu belirtecin en çok {-y)AcAk} biçimbirimi ile kullanıldığı saptanmıştır.

(120)

- a. Yeni devlet başkanı da öncekinden despotluk bakımından altta kalmayacaktır. İçeride ve dışarıdaki hâkim güçlerden emirler alacaktır *muhtemelen*.
- b. Yunanistan'da seçimler *muhtemelen* Mayıs ayında gerçekleşecek.

Bu tümcelerde konuşucular var olan kanıtlara bakarak bir varsayıma ulaşmaktadır. Bu da Chafe'nin bilgiyi bilme biçimlerine göre tümevarım bildirmektedir. Gösterilen kanıt belirgin değildir, belirgin olmak zorunda da değildir. (120a) tümcesinde dikkati çeken bir diğer durum da {-DIr} biçimbiriminin de eklenmesidir. Dokümanda toplam dört örnekte bu belirtecin {-DIr} biçimbirimi ile birlikte kullanıldığı tümceler yer almaktadır. O halde bu belirteç nesnel kiplik bildirmektedir. Nesnel kiplik belirteçlerinin de bilmeye dayalı olduğunu daha önce de belirtilmişti.

Bunların dışında bu belirteç {-I)yor} ve {-DI} biçimbirimleri ile de kullanılmıştır. Ancak bu tümcelerde bu biçimbirimler Tanıtsallığı işaretlememektedir.

(121)

- a. Muhtemelen yerler ıslaktı, ayağı kaydı.
- b. Facebook'ta sizden daha fazla arkadaşına sahip olan arkadaşlarınız muhtemelen listelerindeki bütün kişilerle tanışmıyor.

Bu örneklerde {-(I)yor} ve {-DI} biçimbirimleri tanıtısalılığı kodlamamaktadırlar. (121a) tümcesinde bitmişlik görünüşü, (121b) tümcesinde ise sürerlilik görünüşü söz konusudur. Her iki tümcede de tanıtısalılığı tek başına muhtemelen belirteci işaretlemektedir. Konuşucular önermelerinin büyük bir olasılıkla doğru olduğunu düşünmektedirler. Bu belirteç diğerlerinden farklı olarak (kesinlikle, mutlaka, belki) ne yükümlenmeli ne de yükümlenmesiz ulamları içinde yer alır. Bir olasılık vardır ancak olasılık ne *kesinlikle* kadar güçlüdür ne de *belki* kadar zayıftır. Bu özelliğinden dolayı arada olması uygun görülmektedir.

Tablo 18.

Muhtemelen belirteci ile kullanılan biçimbirimler

{-(y)AcAk}	{-DI}	{-(I)yor}	{-(y)Abil}	{-(I/A)r}	{-(I/A)rdI}	{-mIş}
5	2	2	1	1	1	1

Özetle bu belirteç en çok {-(y)AcAk} biçimbirimi ile birlikte kullanılmıştır. Bu tümcelerde konuşucular henüz gerçekleşmemiş bir olayla ilgili olarak tümevarım yöntemiyle bir varsayıma ulaşmaktadırlar. Bilmeye dayalıdır. {-DIr} biçimbirimi ile birlikte kullanılabilirler.

5.1.13. Bölüm Özeti

Bu bölümde tanıtısalılığı kodlayan *mutlaka*, *kesinlikle*, *elbette*, *tabii (ki)*, *asla*, *resmen*, *galiba*, *herhalde*, *belki*, *muhtemelen*, *kuşkusuz/şüphesiz* ve *gerçekten* belirteçleri incelenmiştir. Bu belirteçler incelenirken eylem tümcelerinde hangi biçimbirimlerle sık kullanıldığına değinilmiştir. Chafe'nin bilgiyi bilme kuramını Türkçe üzerine yansımalarını inceleyen Sargın'ın tablosu (2010:37) model alınmış ve biçimbirimlerin incelenen belirteçlerle uyumlarına bakılmıştır. Bunun yanı sıra Lyons'un kiplik ayırımına göre öznellik-nesnellik boyutlarına da değinilmiştir. Ayrıca bu belirteçlerin inanca/bilgiye dayalı olma özellikleri ile

yükümlenmeli/yükümlenmesiz olma özellikleri de incelenmiştir. Tüm bu verilerin sonucunda karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Şekil 12.

Bazı belirteçlerin kiplik değerlerinin süreklilik çizelgesinin genişletilmiş sürümü

	Yükümlenme	Yükümlenmeme
Bilmeye dayalı yargı	MUTLAKA ELBETTE TABİİ (Kİ) ASLA KUŞKUSUZ/ŞÜPHESİZ	HERHALDE MUHTEMELEN BELKİ
İnanmaya dayalı yargı	KESİNLİKLE GERÇEKTEN RESMEN	GALİBA

İnancı ya da bir bilgiyi kanıt olarak gösterme tanıtsallık kavramının içinde yer alır. İster yükümlenmeli olsun, ister yükümlenmemeli olsun, bu belirteçler kullanıldıkları sözcelere derin yapıda tanıtsallık anlamını katar. Biz anadil konuşucuları olarak konuşurken bu belirteçleri kendiliğinden kullanırız. Ancak yabancı dil öğretiminde bunların anlamlarının net olarak tanımlanması ve kullanımlarının açıkça belirlenmesi gerekmektedir. Bilmeye dayalı ve inanmaya dayalı ayrımının Lyons'un nesnel ve öznel kiplik terimleriyle karşıtlık gösterdiğine değinmiştik. Bilgiye dayalı olanlar nesnel kiplik bildirmekte, inanmaya dayalı olanlar ise öznel kiplik bildirmektedir. Nesnel kiplikler sorgulanabilirler, doğrudan kabul edilebilirler ya da inkâr edilebilirler. Öznel kiplikler ise zaten konuşucunun inancını yansıttıkları için sorgulanmazlar.

Chafe'nin belirlediği ve Sargın'ın Türkçe dilsel düzenekler üzerine uyguladığı kurama göre bu belirteçlerin işlevleri tablo şeklinde gösterilebilir. Bu tabloda en sık kullanılan işlevler göz önünde bulundurulmuştur. Bu tablonun verileri yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders materyali oluştururken göz önünde bulundurulacaktır.

Tablo 19.
Tanıtsallığı kodlayabilen belirteçler ve işlevleri çizelgesi

Tanıtsallığı kodlayabilen belirteçler	İşlev
Mutlaka	Tümevarım (sadece olumlu tümcelerde)
Kesinlikle	Duyusal kanıt
Elbette	Tümevarım, Duyusal kanıt,
Tabii (ki)	Tümevarım, Tümdengelim, Duyusal kanıt
Gerçekten	Duyusal kanıt
Herhalde	Tümevarım
Belki	Tümevarım, Tümdengelim
Galiba	Tümevarım
Asla	Tümevarım, Tümdengelim
Resmen	Duyusal kanıt
Kuşkusuz/Şüphesiz	-
Muhtemelen	Tümevarım

Bu tablo en çok kullanılan işlevleri göstermektedir (bu belirteçlerin yüklendiği diğer işlevler için ilgili belirtecin tartışıldığı bölümlere bakınız). Kanıt gösterme, akıl yürütme ve çıkarsamada bulunma ve konuşucunun gösterdiği olasılıklar tanıtsallığın tanımı içinde yer alır. Bu belirteçlerin kullanıldığı tümcelerde bazen bu durumların ikisi birden de yer alabilir. Örneğin “Geçen yıl bahar şenlikleri iptal olmuştu. Belki bu yıl da yapılmayabilir” sözcesinde konuşucu hem kanıt göstermekte (geçen yılki durum) hem akıl yürütme sonucunda bir çıkarsama yapmıştır. Ayrıca gösterdiği olasılık düşüktür.

Bunların dışında Özkan (2011) Türkçede belirteçlerle eylemlerin eş dizimlilikleri üzerine bir bütüncü çalışması yapmış ve bunların sıklıklarına da değinmiştir. 12 milyon sözcükten oluşan Bütüncüde yer alan belirteçler incelendiğinde, çalışmamızda yer alan tanıtsallık bildiren belirteçlerin yalnızca 5 tanesinin bu çalışmada yer aldığı saptanmıştır. Bu belirteçler ve kullanım sıklıkları şöyledir:

Mutlaka: 497

Asla: 377

Kesinlikle: 206

Resmen: 153

Muhtemelen: 4

Bu çalışmadaki ilginç olan nokta belki, galiba, herhalde, tabii (ki) gibi sık kullanıldığını düşündüğümüz belirteçlerin yer almamasıdır. Bu konuyla ilgili olarak, sadece tanıtsallık işaretleyen belirteçlerin sıklıklarının incelendiği araştırmalara da gereksinim vardır. Bu çalışmanın amacı sıklık olmadığı için burada yer verilmemiştir.

5.2. TANITSALLIK BİLDİREN SIFATLAR

Tanıtsallığın yalnızca biçimbirimlerle işaretlenmediğine daha önce değinmiştik. Tanıtsallık belirteçlerle olduğu gibi sıfatlarla da işaretlenebilir. Konuşucuların tanıtsallığı işaret etmek için farklı seçimlerde bulunurlar. Bunları belirteçle ya da sıfatla iletebilirler. Nuyts'a göre bu seçim dört işlevsel etmene bağlıdır:

- (i) paylaşılan-öznellik derecesi (degree of intersubjectivity),
- (ii) edimselliğe (performativity) karşı betimleyicilik (descriptivity),
- (iii) bilgi yapısı ve
- (iv) söylem stratejileri (Nuyts, 2001; Aijmer ve diğer., 2008 s. 71'deki alıntı).

Nuyts belirteçlerin "özel olmak zorundalar" önerisini reddeder. Bu öznellik ya da kişiler arası öznellik durumunun bağlama bağlı olduğunu söyler. Pek çok bağlamda

belirteçler bu ayırım anlamında bağımsızdırlar. Fakat sıfatlar tam tersine yüklem olarak kullanıldıklarında sistematik olarak “ek bir tanıtısalık anlamı” içerir ve bu yüzden genel anlamda kişiler arası öznellik bildirirler (Nuyts, 2001; Aijmer ve diğer., 2008 s. 71’deki alıntı). Bunu açıklamak gerekirse, alan yazında bazı dilbilimciler kipsel belirteçlerin öznel olduğunu ileri sürmüşler ve Nuyts bu iddialara çalışmalarındaki bulgulara dayanarak karşı çıkmıştır. Belirteçler ile sıfatlar arasındaki kullanım seçimini ise dört etmene bağlamıştır. Burada ilgi çekici olan durum bu sıfatların eylem olarak kullanıldığında tanıtısalık anlamını içermeleridir. Nuyts belirteçlerin paylaşılan-öznellik bildirmediğini ancak sıfatların bunu yapabildiğini söyler.

Sıfatlar ve belirteçler arasındaki diğer fark ise edimseliktir. Sıfatlar betimleyici kullanıma izin verirlerken, belirteçler vermezler. Başka bir deyişle sıfat yapıları başka birinin olgu durumuyla ilgili değerlendirmesini ya da konuşma zamanı dışındaki başka bir zaman diliminde konuşucunun kendisi tarafından gerçekleştirilen bir olgu durumunu işaret edebilir. Kipsel belirteçler ise sadece konuşucunun ‘burada ve şimdi’ türünden değerlendirmesini anlatabilmektedir (Nuyts, 2001; Aijmer ve diğer., 2008 s. 72’deki alıntı). Edimsel terimini biraz daha açmak gerekirse Vardar “Konuşucunun sözüyle sözün içerdiği eylemin aynı anda gerçekleşmesi durumunda, oluşturulan sözceyi, kullanılan eylemi nitelendirmek için kullanır” (2007:89). Vardar ayrıca bir örnek vererek terimi daha anlaşılır duruma getirmektedir “Toplantıyı açıyorum diyen bir başkan bu sözü söylediği sırada, sözün belirttiği eylemi de gerçekleştirir” (2007:89). Kısaca, belirteçler edimseldir ve betimleyici olarak kullanılamazlar. Nuyts tüm bu gerçeklerin neden belirteçlerin soru ve koşul tümcelerinde yer alamadığını açıkladığını vurgular.

Sıfatlarla belirteçlerin seçimindeki bir diğer işlevsel etmen de bilgi yapısıdır. Buna göre belirteçler asla odak (focal) olamazlar. Belirteçlerin sorgulanamaması ve karşılaştırılamaması, bilgisel odak olamamalarından kaynaklanır (Nuyts, 2001; Aijmer ve diğer., 2008 s. 72’deki alıntı).

Dördüncüsü için ise Nuyts söylem stratejisi olarak konuşucuların hangisini seçtiğine yönelik bütüncü çalışmasında bir kanıt bulamadığını kabul eder (Nuyts, 2001; Aijmer ve diğer., 2008 s. 72'deki alıntı). Aijmer ve diğerleri (2008:72)de yaptıkları çalışmanın sonucunun Nuyts'unkileri doğruladığını söyler.

Bir önceki bölümde tanıtıcılık bildiren belirteçler incelenmişti. Bu belirteçler belirlenirken, alan yazında incelenmiş belirteçler ele alınıp, *Türkçe'de Yakın ve Karşıt Anlamlılar Sözlüğü*nden bakılarak çoğaltılmıştı. Sıfatlar için de aynı yöntem izlenmiştir.

Bir başka kiplik belirticisi grubu da belki, muhtemelen, açıkça, kesinlikle gibi kiplik belirteçleridir. Bu belirteçlere karşılık gelen muhtemel, olası, kesin gibi sıfatlar da kiplik işlevi görmektedir (Fairclough, 1992; Sargın, 2010 s. 44'teki alıntı).

Bu bölümde farklı gazetelerden rasgele toplanmış otuzar tümceden oluşan örneklem oluşturulmuş ve her bir sıfat için ayrıntılı incelemeler yapılmıştır. Bu sıfatların yukarıda da değinildiği üzere özellikle yüklem olarak kullanıldığı tümceler tanıtıcılık anlamında incelemeye alınacaktır. Bu bölümde incelenecek sıfatlar şöyledir: kesin, emin, mümkün/olası, muhtemel ve olanaksız/imkânsız.

5.2.1. Kesin

Türk Dil Kurumunun *Türkçe Büyük Sözlüğü*nde kesin sözcüğü “Şüphe ve duraksamaya yer bırakmayan veya geri dönülmeyen, değişmez, mutlak, kati, maktu” şeklinde tanımlanmıştır.

30 tümceden oluşan doküman verilerine göre bu sıfat 10 tümcede yüklem görevinde kullanılmıştır. Sıfatlar yüklem olduklarında çoğu zaman bir yan tümceyle birlikte kullanılırlar. Bu on bir tümcenin sekiz tanesinde yan tümceleme söz konusudur. İki tümce de ise doğrudan bir ad *kesin* yüklemi ile birlikte kullanılmıştır.

(122) Bir uyarılma yapacağım: “İnsanlar söylemleri-ideolojileri konuşmazlar, söylemler-ideolojiler insanları konuşurlar.” Söylemlerle, mitlerle eleştirel, çözümleyici bir ilişkiye girmemiş kişi ya da gruplar için *kesin*, en azından.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde faydalı olacağı düşüncesiyle, hangi biçimbirimle kullanıldıklarını incelemeyi yerinde buluyoruz. Bu sekiz yantümcenin dördü {-Dİk} diğer dördü de {-Acak} yantümceleme biçimbirimleri ile birlikte kullanılmıştır.

(123)

a. Bu tiyatrolara salon verilir, para verilir, olanak verilir, desteklenir. (...) Her üç kategoride de sanatın desteklendiği *kesin* ancak özgürlüğün ya da özerkliğin sınırları ilk iki kategori için her zaman tartışmalıdır.

b. Ancak ‘Alvin ve Sincaplar’ serisinin üçüncü ayağı “Alvin ve Sincaplar: Eğlence Adası”nda (“Alvin and the Chipmunks”, 2011) bir şeylerin tutmadığı *kesin*.

Bu örneklerde (123) yan tümceler {-Dİk} biçimbirimi ile yapılmıştır. Bu biçimbirim “(i) konuşma anına göre geçmişte veya (ii) ana eylemle eş zamanlı veya ana eylemden önce olan bir olayın aktarılmasında kullanılır” (Özsoy,1999:55). Bu örneklerin (123) her ikisi de Özsoy’un tanımladığı ikinci işlevde kullanılmıştır. Her ikisinde de konuşma anından önce var olan ve konuşma anında da devam eden bir olaydan söz edilmektedir. Tanıtsallık açısından bakıldığında iki tümce de eylemi yapan örtüktür. Öznenin konuşucunun kendisi olduğu “dilbilgisel olarak açıkça anlatılan tümcelerde öznellik söz konusudur. Ancak bu öznel durum temel dilbilgisel düzlemde örtükleştirildiğinde ise verilen bilginin doğrudan konuşucuya/yazara ait olmadığı izlenimi yarattığı için kiplik nesnel olmaktadır” (Fairclough, 1992; Sargın, 2010 s. 45’teki alıntı). O halde bu tümcelerde kesin sıfatının nesnel kiplik bildirdiği söylenebilir.

(124)

- a. Eğer tahkimden de bir şey çıkmazsa UEFA'nın ceza vereceği *kesin*.
- b. Biz yaparız ya da yapamayız hiç önemli değil, ama bunca tartışmadan olumlu birkaç sonuç çıkacağı *kesin*.

Bu tümceler (124) kesin sıfatının {-AcAk} biçimbirimi ile yapıldığı yan tümceleme örnekleridir. Yan tümcelerde “-(y)AcAk takısı (i) ana eyleme veya (ii) konuşma anına göre gelecekte olan bir olayın aktarılmasında kullanılır” (Özsoy,1999:56). Bu tümcelerdeki eylem henüz gerçekleşmemiştir. Konuşucu geleceğe ilişkin bir varsayımının gerçekleşeceğine yönelik yüksek bir güven sergiler. Bu tümcelerde bir akıl yürütme söz konusudur. {-AcAk} biçimbirimi burada da yine eylem köklerine eklendiği zaman olduğu gibi tanıtısallığı kodlamaktadır. (124a) tümcesinde konuşucu UEFA'nın daha önceki tutumlarına bakarak ceza keseceğini öngörmektedir. Buradaki akıl yürütme tümevarımdır.

İki örnekte kesin sıfatı {-Dİr} biçimbirimi ile birlikte kullanılmıştır. Belirteçler için bu biçimbirimin öznel kiplik belirticileri ile birlikte kullanılmadığı belirtilmiştir.

(125)

- a. Sabancı, "Bir Avrupa Birliği aday ülkesi ve ABD'nin önemli müttefiklerinden olan Türkiye'nin önümüzdeki çeyrek yüzyılda küresel ilişkilerde giderek büyüyen bir rol oynayacağı *kesindir*." dedi.
- b. Toplantıda sanatın ne kadar güçlenebileceği ve ne kadar özgür olacağını masaya yatırıldığını belirten Arınç, özelleştirme konusunda "Kararımız *kesindir*" dedi.

Kesinlikle belirteci öznel kiplik bildirmektedir. Ancak sıfat hali olan kesin nesnel kiplik bildirmektedir.

Bir örnekte ise kesin sözcüğü sıfat işlevinde değil, belirteç işlevinde kullanılmıştır.

(126) Onlar '*Kesin* seçtirmeyeceğiz, bunu bil!' dedi.

Bu örnekte konuşucu kesin sıfatının belirteç hali olan *kesinlikle* yerine *kesin* sözcüğünü seçmiştir. Tek örnek üzerinden bunun nedenlerini tartışmak elbette olası değildir ancak bu ikisi arasındaki seçim nedenleri ayrı bir çalışmanın konusu olabilir. Belki *kesinlikle* belirteci inanca dayalı bir kiplik bildiriyorken, *kesin* belirteci bilgiye dayalı bir kiplik bildirebilir. Bu ikisi arasındaki farkı ortaya koymak için ayrı bir veriye gereksinim vardır ve çalışmamızın konusundan bizi ayırmaması için burada tartışılmayacaktır.

Bunların dışında kesin sıfatı kalıplaşmış öbeklerde de kullanılabilir. Örneğin dört tümcede “kesin gözüyle bakmak” deyimini tespit edilmiştir.

(127)

- a. Trabzonspor yönetimi, Real Madrid'den ayrılmasına *kesin* gözüyle bakılan, ismi Galatasaray'la da anılan Hamit Altıntop'u kardeşi vasıtasıyla ikna etmeye çalışıyor.
- b. Halkın öfkesinin seçimlerde tüm adayları şaşırtacağına *kesin* gözüyle bakılıyor.

(127a) tümcesinde Hamit Altıntop henüz Real Madrid takımından ayrılmamıştır. Ama bu tümcede konuşucu önceden bu varsayımda bulunmakta ve bunun kesin olacağını düşünmektedir. (127b) tümcesinde de yine aynı şekilde olay henüz gerçekleşmemiştir ancak konuşucu adayların şaşırtacağını öngörmektedir. Burada kesin sıfatı yerine kesin gözüyle bakmak deyimini tercih etmek arasında bir fark vardır. Konuşucu deyimleşmiş şeklini kullanarak kendi düşüncesini çoğunluğun düşüncesiymiş gibi aktarmakta, önermeyi biraz daha nesnelleştirmektedir. Ayrıca burada önermenin sorumluluğunu da üstlenmemektedir. Örneğin (127b) tümcesini “Halkın öfkesinin seçimlerde tüm adayları şaşırtacağı *kesin*” şeklinde anlatılması bilginin doğruluğuna yönelik konuşucunun sorumluluğu deyimleşmiş haline göre daha çok üstlendiğini göstermektedir. Bizce deyimleşmiş hali ile sıfat halinin tercihi arasındaki fark sorumluluğu üstlenme seçeneği ile açıklanabilir. Nuyts'un tanımını göz

önünde bulundurursak, bu deyimın paylaşılan-özneliği işaretlediği söylenebilir. “Yazarın/konuşucunun bilgiyi öznel tutumunu örtükleştirerek nesnel bir gerçekmiş gibi sunması, paylaşılan-öznelik diye adlandırılan ve kişinin bilginin doğruluğuna ilişkin sorumluluğu tek başına yüklenmeyip, etkileşim içerisinde olduğu, aynı kanıt ve sonuçlara sahip kişi ya da kişilerle paylaşması”dır (Nuyts, 2001; Sargın, 2010 s. 50’deki alıntı).

Tüm bunların yanı sıra, kesin sözcüğünün adları nitelediği, eylem olarak kullanılmadığı tümcelere değinmek istiyoruz. Kesin sıfatı “karar, sebep/neden, sonuç, delil” gibi adları nitelemiştir. Bu adlar olgu durumunun kalıcı doğasıyla ilgilidir, değişmezler. Bu durum İngilizcedeki ‘definitely’ belirteci üzerine yapılmış bir araştırmanın sonuçlarına benzemektedir. Bu belirteç “olgu durumunun kalıcı doğasına dayalı bir kesinlik bildirir. Bu yüzden bir şeye kesin karar verilmesi, kesin kanıtlanması gibi durumların doğası bu belirteci kullanmaya yönlendirir” (Aijmer ve diğer., 2008:119). Türkçede de, *kesin* sıfatı için bu şekilde bir anlam söz konusu olabilir.

Bu verilerin ışığında kesin sıfatının kesinlikle belirteciye göre daha yüksek güvenilirlik sergilediğini söylemek olasıdır. Bu sıfat çıkarsama bildirip, Chafe’nin bilgiyi bilme biçimlerine göre tümevarımdır. Bilgiye dayanan yükümlenmeli bir sıfattır.

5.2.2. Emin

Türk Dil Kurumunun *Türkçe Büyük Sözlüğünde* üç tane sıfat anlamı vardır: (1) Güvenli. (2) Sakıncasız, emniyetli, tehlikesiz. (3) Şüphesi olmayan. Bu tanımlarda ikinci anlam aslında birinci anlamı kapsamaktadır. Güvenli ve emniyetli tanımlamaları birbirine çok benzemektedir. TDK 1. anlam için “*Bebesini emin ellere mi bırakmıştı acaba?*” örneğini verir. Burada emin ellerde şeklinde deyimleşmiş kullanımını göz önünde bulundurursak dokümanımızda bir tane bu anlamda kullanılan tümce örneği vardır.

(128) Seçim sonrası tüm delgelere hitaben yaptığı konuşmada: Desteklerinden dolayı teşekkür ettikten sonra artık ETU'nun Mali ve İdari Konularının Türkiye'nin denetiminde ve emin ellerde olacağını söylemesi tüm federasyonların alkışlarıyla karşılandı.

Burada konuşucu söz konusu olgu durumundan dolayı korkularını gidermeye ve güven vermeye çalışmaktadır. Konuşucu bir temele dayanarak yaptığı izlenimi vermektedir. Tanıtsallıkta kanıtın önemli bir rolü olduğunu söylemiştik. Ancak sunduğu kanıtların açıkça tümce içinde verilmesi zorunlu değildir.

Yine sözlük tanımları üzerinden gidildiğinde bir örneklemede ikinci tanıma uyan bir tümce bulunmaktadır.

(129) Biz Fatih Belediyesi olarak, şehrimizi hem deprem güvenliği konusunda *emin*, hem estetik, hem sağlıklı, hem de tarihi ve kültürel değerlerini koruyarak, yarınlar hazırlıyoruz.

Bu tümcede konuşucu deprem durumunda binaların tehlikesiz, emniyetli olduğunu vurgulamaktadır. Dokümanımızın verdiği sonuçlara göre en sık kullanılan anlamı üçüncü anlamıdır. Sözlüklerdeki anlam sıralaması sıklık sıralamasına göre yapılması gerektiğini göz önüne alırsak, TDK üçüncü anlamı birinci sıraya almalı, birinci ve ikinci anlamlar arasındaki ayırımı daha net vermelidir.

28 tümcede *emin* sıfatı sözlük tanımındaki üçüncü anlamda kullanılmıştır. Bu tümcelerin 9 tanesinde *emin* sıfatı olmak eylemi ile birlikte kullanılmış, diğer 19 tümcede ise üzerine kişi eki alarak kullanılmıştır. Öncelikle üzerine kişi eki alan kullanımlara değinmek istiyoruz. Bu 19 tümceden 7 tanesinde *emin*+kişi eki kullanımı söylem belirticisi olarak tümce başında yer almıştır.

(130)

a. *Eminim* yirmincisinde Kral TV Müzik Ödülleri tadından yenmeyecek.

b. *Eminim* salondakiler daha fazla zevk almıştır; biz ekran başında yönetmenin deneysel çalışmalarına kurban gittik.

c. *Eminim* David, o sözleriyle bu tür bir hissi yansıtıyordu.

Bu örneklerden *eminim* sözcüğünü çıkarmak tümcede dilbilgisel olarak bir bozukluğa neden olmaz, ancak anlamsal olarak bir daralma söz konusudur. Bu tümcelerde *emin*+*kişi* eki kullanımı tanıtısallığı işaretlemektedir. Bu tümceleri incelerken, belirteçleri incelediğimiz yöntemi kullandık. (130a) tümcesinde eylem {- (y)Acak} biçimbiriminde çekimlenmiştir. Chafe'nin bilgiyi bilme yöntemlerine göre bu ek tümevarım ve tümünden gelim bildirmektedir. Bu tümcenin bağlamı incelendiğinde konuşucu/yazar bu sene yapılan müzik ödüllerinin ne kadar güzel olduğundan söz etmekte ve bunu kanıt olarak gösterip seneye gerçekleştirilecek olanın çok daha iyi olacağı sonucuna varmaktadır. O halde tümevarım bildirmektedir. Bu sözü geçen 7 yapıdan dördü {- (y)Acak} biçimbirimi ile birlikte kullanılmıştır ve hepside tümevarım yöntemiyle yapılmış bir akıl yürütme bildirmektedir. (130b) tümcesinde ise {-mİş} biçimbirimi kullanılmıştır. Bu biçimbirim de hem söylentiye hem de tümevarımı işaretleyebilmektedir. Bu tümcedeki bağlama bakıldığında ise, burada söylenti anlamı yoktur. Konuşucu burada programın aslında güzel olduğunu bildirmekte ve yönetmeni eleştirmektedir. Bu kanıttan yola çıkarak salonda bulunanların daha çok eğlendiği sonucuna varmaktadır; tümevarımdır. Dokümanda {-mİş} biçimbirimi ile kullanılan bir örnek daha vardır, o da tümevarım bildirmektedir. Son örnek ise {-yor}+{-DI} biçimbirimleriyle çekimlenmiştir. Burada bu eklerin hiçbiri tanıtısallığı işaretlememektedir. {-yor} sürerlilik görünüşünü işaretlerken, {-DI} eki de geçmiş zamanı işaret etmektedir. Bu tümcede tanıtısallığı tek başına *eminim* kodlamaktadır.

Bu yapıya uygun elde ettiğimiz bir örneğe de ayrıca değinmek istiyoruz.

(131) Bizi bütün sezon boyunca desteklediler. Bu iki maçta hepsine ihtiyacımız var. Umuyorum ve *eminim*, bu maçta da bizi desteklemek için Türk Telekom Arena'da yerlerini alacaklardır.

Bu tümce de yine (130) örnekleri gibi söylem belirticisi olarak kullanılmış emin sıfatına bir örnektir. Buradaki ilginç nokta *emin* ve *ummak* sözcüklerinin birlikte kullanımındır. Konuşucu bu bağlam (131) içinde kanıtını sunmuştur. Taraftarlarının daha önceki maçlarda onları desteklemesi kanıtından yola çıkarak Türk Telekom Arena'da da destekleyecekleri sonucuna varmaktadır. Tümevarımdır. Ancak umuyorum ile birlikte kullanılması, bu sözcüğün umut etmek anlamını da kapsayabileceği düşüncesini uyandırmaktadır. Bu şekilde kullanılan bir örnek daha vardır.

(132) Bu düzenlemenin yasalaşmadan, tasarıdan çıkarılacağından *eminiz*. Umarım yanılmayız...

(132) örneğinde emin sıfatı yüklem olarak kullanılmıştır. Fakat hemen arkasından gelen tümce yine ummak eylemi kullanılmıştır. Ayrıca bazı televizyon programlarında sorulan “Emin misiniz?” sorusuna “Eminim” şeklinde yanıtlayan yarışmacıların cevapları her zaman doğru olmamaktadır. Bu durumda konuşucu aynı zamanda bunun doğru olmasını umut ettiği bilgisini de iletmektedir. O halde *emin* “kanıtlara dayanarak çıkarılan bilginin doğru olması isteği” anlamını taşımaktadır.

19 tümceden 7 tanesinde *emin*+kişi eki kullanımı söylem belirticisi olarak kullanılmakta olduğunu tartıştık. Diğer 12 tümcede ise yüklem olarak kullanılmıştır.

(133)

- a. Tüm kamuoyunun da bunu istediğine *eminiz*.
- b. Pilotlar, bu jetlerin verilen görevleri yerine getireceğinden *emin*.
- c. Şengül, Atakan ve Ata Cumhur Önal ailesi kendilerini cumhuriyetçi olarak nitelerken, anayasayı halkın yapmayacağı konusundan emindiler.

Bu tümcelerde *emin* sıfatı yüklem olarak kullanılmıştı. (133a) tümcesinde {-DİK} ile yapılan bir yan tümceleme vardır. Bu yan tümceye {(y)A} yönelme eki eklenmiştir. (133b) tümcesi ise {(y)AcAk} ile yapılmış bir yan tümceleme söz konusudur. Bu tümcede de {-DAn} ayrılma durum eki eklenmiştir. (133c) örneği ise doğrudan ad ile yapılmış bir tümcedir. Ancak adın önündeki yapı ile {(y)AcAk} ile yapılmıştır. Bu

toplamda 12 tümcenin beşinde {- (y)A} durum eki, yedisinde ise {-DAn} durum eki ile birlikte kullanılmıştır. Bununla ilgili olarak verilerimize göre {-DAn} durum eki ile kullanılan yan tümce eklerinin hepsi {- (y)AcAk} yantümce eki ile birlikte saptanmıştır. Ancak {- (y)A} durum eki her iki yan tümceleme eki ile birlikte kullanılabilir. Bu bilgilerin yabancı dil olarak Türkçe eğitiminde faydalı olacağını düşünmekteyiz.

Bu sıfatın bilgiye mi yoksa inanca mı dayalı olduğu sorusuna aslında (131) ve (132) numaralı örnekler cevap vermekteler. *Ummak* eylemi, doğası gereği inanca dayalıdır. Bunun yanı sıra dokmanımızdaki bir örnek doğrudan *inanmak* eylemi ile kullanılan aynı bağlamda yer almıştır.

(134) Bizler temiziz. Susuzluğumuza da inanıyoruz. Adil bir yargılamanın da bunu ortaya çıkaracağından *eminiz*.

Bu rnek göstermektedir ki konuşucular suçsuz olduklarına ve adil bir yargılamanın bunu ortaya çıkaracağına inanmaktadırlar. Öyleyse, biz de emin sıfatının yükümlenmeli inanca dayalı bir sıfat olduğunu söyleyebiliriz.

Dokümandaki diğer 9 örnek *emin+olmak* yapısında kullanılmıştır.

(135)

- a. En pahalı laptop en iyisidir diye bir kural yok ama ekstra eklenen özelliklerin fiyatı arttırdığından *emin* olabilirsiniz.
- b. Tüm kirlerin temizlendiğinden *emin* olduktan sonra filtreyi durulayın ve iyice kurutun. Klimanın içine yerleştirin.
- c. Eğer önümüzdeki günlerde sürpriz bir isim çıkmaz ise *emin* olun yarış bu iki kişi arasında, üstelik de kıran kırana geçer.

Bu örneklerde *emin* sıfatı olmak eylemi ile birlikte kullanılmıştır. (135a) rneğinde eyleme {- (y)Abil} biçimbirimi eklenmiştir. Bu ek tümdengelim bildirmektedir.

(135b) örneğinde ise {-Diktan sonra} belirteç tümcesi kurmuştur. (135c) ise söylem belirticisi olarak kullanılmıştır.

Özetle, emin sıfatı yükümlenmeli inanca dayalı bir sıfattır. Dokümanımızda {-Dir} biçimbirimi ile kullanıldığı bir örnek yoktur. Öznel kiplik bildirir. Söylem belirticisi olarak kullanılabilirler. Eylemlerle birlikte kullanımlarında çoğunlukla tümevarım ile uyumludurlar.

5.2.3. Muhtemel / Olası

Arapça kökenli olan *muhtemel* sözcüğü TDK Büyük Sözlükte “Gerçekleşmesi de gerçekleşmemesi de ihtimal dâhilinde olan, beklenen, beklenir, umulur, olası, olası, mümkün” şeklinde tanımlanmıştır. Tanıma bakıldığında diğer tanıtıcılık bildiren *olası* ve *mümkün* gibi sıfatlarında yer aldığı görülmektedir. Türkçe kökenli olan *olası* sözcüğü ise yine aynı sözlükte “1. Görünüşe göre olacağı sanılan, muhtemel. 2. Mümkün” şeklinde tanımlanmıştır. Yine bu tanımda da *muhtemel* sıfatı, *olası* sıfatını tanımlamak için kullanılmıştır. Bu bölümde “muhtemel” ve “olası” sıfatları birlikte incelenecektir. *Mümkün* ise bu bölümde ele alınmayacaktır. Bir sonraki bölümde ayrıca incelenecek olan *mümkün* sıfatı kullanım olarak *muhtemel* ve *olası* sıfatlarından farklıdır.

Olası sıfatı 30 tümceden oluşan dokümanımızda yalnızca iki örnekte yüklem olarak kullanılmıştır.

(136)

- a. Ancak Twitter 'ın davalara karışmaktan tamamen kurtulması çok da *olası* değil.
- b. Taylor 18. yüzyıl metninde "hayvani şiddet" gibi tanımlamaların bulunduğu, bunların Shakespeare zamanında kullanılıyor olmasının çok *olası* olmadığını söyledi.

(136) tümcelerinde olası sıfatı {-mA} adlaştırma biçimbirimi ile birlikte kullanılmıştır. (136b) tümcesi bir aktarmadır ve birinci ağızdaki halinin "...olması çok *olası* değil" şeklinde olduğunu varsayılmaktadır. Bu iki tümcenin bir diğer ortak noktası da ikinin de olumsuz olmasıdır ve çok sözcüğü ile pekiştirilmiş olmasıdır. Her iki tümcenin de bağlamına bakıldığında da tümcelerde bir akıl yürütme söz konusudur. (136a) tümcesinin devamında konuşucu "ABD mahkemeleri daha önce eposta hizmeti veren şirketlerden kayıtlarındaki epostaları mahkemeye teslim etmelerini talep etmişti" diyerek bunu kanıt olarak göstermiştir. (136a) tümcesinde ise kanıt aynı tümcededir. Shakespeare zamanında hayvani şiddet gibi tanımlamaların bulunmadığını, bunun 18. yüzyıl metinlerinde görüldüğünü ileri sürmektedir. Her iki tümcede de akıl yürütme tündengelimidir.

Bu iki tümceyle ilgili bir diğer ortak nokta da ikisinin olumsuz yapıda olmasıdır. (136a) tümcesinde davalardan kurtulma ihtimali vardır ancak bu ihtimal çok yüksek değildir. Yine aynı şekilde (136b) tümcesinde de tanımlamaların Shakespeare zamanına ait olma ihtimali vardır fakat bu ihtimal düşüktür. O halde olası sıfatı olumsuz yapılarda kullanıldığında tümcenin tamamını değil yalnızca sözü edilen olgu durumunun olasılığı olumsuzlanmaktadır.

Dokümandaki bir örnekleme olası sözcüğü belirteç görevinde kullanılmıştır.

(137) Bazı araştırmacılar emzirme süresinin kısa olmasını mesela aile yapısına ve büyüklüğüne bağlıyorlar. Diğerleri ise biyolojik nedenleri daha *olası* görüyorlar.

TDK'ye göre *olasının* belirteç işlevi yoktur. Belki buradaki durum görmek eyleminden kaynaklanabilir. Bu öbek deyimleşme süreci içinde olabilir.

Olası sıfatı için en yaygın kullanım adları nitelemesidir. Dokümandaki örneklere bakıldığında olası "savaş, kriz, sorunlar, tepkiler, saldırılar, eylemler" gibi adlarla kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu adların çoğunluğu olması istenmeyen durumlardır. Özellikle bunlardan *saldırı* sözcüğü dört tümcede tespit edilmiştir. Bu yüzden olası

sıfatı çoğunlukla “henüz gerçekleşmemiş ancak eldeki kanıtlara göre az da olsa gerçekleşme ihtimali olan ama (bulunmak zorunda olmamakla beraber) gerçekleşmesi istenmeyen” anlamını taşır tıpkı (138) örneklerindeki gibi.

(138)

a. "Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, 1 Mayıs etkinliklerinde görev yapacak gazetecilerin karşısına çıkacak *olası* sorunlara karşı İstanbul Valiliği ile birlikte İletişim Masası oluşturdu.

b. Ermeniler ile yapılacak *olası* savaşta kesin zafer kazanacaklarını söyleyen Nagı, "Bu yürüyüşler, anma törenleri, bütün dünyaya mesajdır.

Ancak bu tek anlamı değildir. (138b) tümcesinde istendiği hissi verilmektedir. Olası ile ilgili yukarıdaki anlam bir genellemedir. Dokümandaki tek karşıt örnek (138b) tümcesidir. Ayrıca olası “katkı, işbirliği, galibiyet” gibi olması istenen durumlarla ve olası “faktörler, durum” gibi tarafsız adlarla da beraber kullanılır. Olumlu ve olumsuz durumlar için istendiği ya da istenmediği anlamını taşır ama bu anlam zorunlu bir anlam değildir.

Örneklemlerin iki tanesinde yüklem olarak kullanılan bu sıfat {-Dir} biçim birimi ile kullanılmamıştır. O halde inanca dayalıdır denilebilir ancak (130b) tümcesini “...olması çok *olası* değil” şeklinde yan tümceden çıkarılabilir. Ancak bu doğrudan kullanımında “...olması çok *olası* değildir” demek de yanlış durmamaktadır.

Kanıtlara dayanarak bir çıkarımda bulunulan durumlarda kullanılan bu sıfat yükümlenmesizdir. Konuşucu önermesine yönelik bir olasılıktan söz eder. Adları nitelediği işlevlerde durumun gerçekleşmesinin ya da gerçekleşmemesinin istenmesi bağlama bakılarak anlaşılabilir.

Muhtemel sıfatı da 30 tümce içinde yalnızca dört tanesinde eylem olarak kullanılmıştır.

(139)

- a. Açıklamada, volkanda artan yoğunlukta ciddi patlamalar olabileceği, kızgın taşların uzak mesafelere savrulabileceği, büyük miktarda kül sağanağı olabileceği, yanardağdan lav akmasının *muhtemel* olduğu kaydedildi.
- b. Blok değil çarşaf listeler üzerinden yapılacak kongrelerde Tekin'in isminin silinmesi çok *muhtemeldi*.
- c. Ama 'Operasyonun amacı Yıldırım'ın kellesiyse sürprizler de *muhtemeldir*.
- d. Bu intoleransın aynı ortamda bulunan birden çok kişide aynı anda görülmesi pek muhtemel değildir. Toplu halde kusma şikâyetini açıklamaz.

Bu örneklerin hepsinde muhtemel sıfatı eylem olarak kullanılmıştır. Yantümcede söz edilen eylemler bazı kanıtlara dayanarak beklenmektedir/beklenmekteydi. (139c) ve (139d) örneklerinde {-Dİr} biçimbirimi ile birlikte kullanıldığı görünmektedir. Özellikle son örnek tıpla ilgilidir. Bu bağlamda bu bilgi nesneldir. O halde *muhtemel* sıfatı için nesneldir denilebilir.

Göndergeyi farklı gösterenlerle belirtip, anlamın bire bir örtüştüğünü görebileceğimiz durumlarda; eşanlımlı sayılan sözcüklerden birinin genellikle yabancı kökenli bir sözcük olduğunu görürüz. Buna örnek olarak Aksan "boyunbağı/kravat, deprem/zelzele/yer sarsıntısı, değer/kıymet" (2007:191) sözcüklerini göstermiştir. Muhtemel ve olası sözcükleri de bu duruma örnek olarak verilebilir.

Muhtemel sıfatı örnekleme bir tümce de *ki* ile birlikte kullanılıp söylem belirticisi olarak görev yapmaktadır.

(140) *Muhtemel ki* Türkçe konuşma pratiğine uzak düşmüşlüğünden, bir ihtimal de metni daha 'ağır bir yorumla' ele aldığından, 'Enobarbus'ta da köylü' olarak da başka bir oyundan çıkıp gelmişçesine dramatik bir oyun sergiliyor.

Bir tiyatro oyuncusunun performansı ile ilgili olan bu haberde, oyuncunun neden böyle bir oyun sergilediğiyle ilgili konuşucu varsayımlarda bulunmaktadır. Önermesine yönelik güvenilirliğini *muhtemel ki* ile işaretlemektedir.

Bunların dışında bu sıfat 5 tümcede belirteç işlevinde kullanılmıştır. Bu işlevde kullanılan yapıların hepsi *muhtemel+görmek* eylemi şeklindedir.

(141)

a. Türkiye hızla değişen Ortadoğu'da çıkarlarını ileri götürmek için farklı ülkelerle çalışmayı tercih edebilir, fakat bunun AB entegrasyonuna alternatif olması *muhtemel* görünmüyor.

b. Bu da pek *muhtemel* görünmüyor.

Bu örneklerde *muhtemel* sıfatının *görmek* eylemiyle birleşerek deyimleştiği görülmektedir. Bu durumlarda konuşucu kendisini örtükleştirerek, bilgiyi nesnelleştirmeye çalışmaktadır. Bu kullanımla ilgili ilginç bir nokta da bu yapıların hep olumsuz yapıda kullanılmasıdır. Örneklerde 'muhtemel görünüyor' şeklinde bir kullanım yoktur. Hatta bir tümce hariç (139d), *muhtemel* sözcüğü diğer kullanımlarda da olumsuz yapıda kullanılmamıştır. (139d) örneğinde *pek* sözcüğü kullanılarak bir olasılığın varlığı kabul edilmiş ancak bu olasılığın çok olmadığı anlamı verilmiştir.

Bu doküman çalışması göstermektedir ki *olası* ve *muhtemel* sıfatlarının yüklem olarak kullanımı yaygın değildir. Bu en azından yazılı basın metinlerinde böyledir. *Muhtemel görünmek* deyimini, *muhtemel* sıfatının yüklem olarak kullanımından daha çoktur. Yabancılara Türkçe öğretirken bu durum göz önüne alınmalı, dilde sık kullanılmayan yapılar yapay bağlamlar içinde verilmeye çalışılmamalıdır.

Kısaca *muhtemel/olası* sıfatları tüm dengelim yöntemiyle uyumludur. Bilmeye dayalı yükümlenmesiz sıfatlardır.

5.2.4. Mümkün

Mümkün sıfatı Büyük Türkçe Sözlükte “1. Olabilir. 2. Muhtemel, olası” şeklinde tanımlanmıştır. Arapça kökenlidir. Muhtemel ve olası sıfatları tartışılırken bu sözcüklerin hep birbirlerini tanımlarken kullanıldığına değinmiştik. Ancak mümkün kullanım olarak diğer ikisinden farklıdır. Mümkün sıfatı, *muhtemel* ve *olasının* tersine, adları niteleme işlevinde kullanılmamaktadır.

18 tümcede mümkün sıfatı doğrudan tümce eylemi olarak kullanılmıştır. Ad yan tümceleri {-mAk} ve {-mA} biçimbirimleri ile yapılmıştır.

(142)

- a. Oyunla zekâyı artırmak *mümkün* mü?
- b. Çocuklarda ilk defa kullanıldığında, aşırı doz içildiğinde bu alerjiyi görebilmek *mümkün*.
- c. . Burada bulunan sektördeki insanlar da bilirler ki böyle bir şeyin olması *mümkün* değil.

Bu örneklerden (142a) tümcesi soru örneğidir. Örnekleme bu şekilde toplam iki soru vardır. Soruyu soran kişi oyun oynama ile zekâyı artırma arasında bir bağlantı olup olmadığı yönünde bir olasılığı sormaktadır. (142b) ise olumlu tümceye örnektir. Mümkün sıfatının olumlu tümcede yüklem olarak kullanıldığı 7 tümce vardır. Bu tümcede tıpla ilgili bir durum söz konusudur. İçilen ilacın aşırı doz içilmesi alerjiye neden olabilmektedir. Alerjiye neden olmak zorunda değildir ancak böyle bir olasılık vardır. Biz de bunun farkındayız, normaldir anlamını içermektedir. Son örnek ise olumsuz tümceye örnektir. 9 tümcede mümkün sıfatının yüklem olarak olumsuz kullanılmıştır. Ancak olumsuz kullanımda anlamı olumlu tümceye göre daha farklıdır. (142a) tümcesi bir olasılıktan söz ederken, (142c) tümcesi olasılığın hiç olmadığını işaretlemekte ve kesine yakın bir anlam taşımaktadır. Bu tümcenin bağlamında konuşucu uçağının pis olması yönündeki iddiaları yalanlamaktadır. Bu tümceye bir de kanıt sunmaktadır: “Havacılık kurallarına uymayan bir uçağı uçurmazlar”. Olumsuz yapılara birkaç örnek daha vermeyi yerinde buluyoruz.

(143)

- a. İkisinden biri kenara çekilmedikçe, sokaktan geçmek *mümkün* değildir.
- b. Sinem Kobal'a olan saygım ve duygularımdan dolayı şuan başka biriyle ilişki yaşamam *mümkün* değildir.
- c. Çünkü normal şartlarda bu bahsettiğiniz şeyin olması hukuken *mümkün* olamaz.

(143a) örneğinde çok dar bir sokakta karşılaşan iki arabanın aynı anda geçmesinin olasılık dâhilinde olmadığı vurgulanmakta, hatta geçemeyeceklerinin kesin olduğu anlatılmaktadır. (143b) tümcesinde konuşucu belli kanıtlar göstererek, başka biriyle ilişki yaşamasının olası olmadığını belirtmektedir ve yüksek güvenilirlik sergilemektedir. Bir kanıttan yola çıkarak bir sonuca vardığı için, kullandığı yöntem tümevarımdır. İlk iki örneğin diğer ortak noktası da {-DİR} biçimbirimi ile birlikte kullanılmasıdır. Dokümanda toplam 5 tümcede mümkün sözcüğü {-DİR} biçimbirimiyle kullanılmıştır. Bunlardan dördü olumsuz biri olumlu tümcedir. Daha öncede tartışıldığı üzere bu biçimbirim bilgiyi nesnelleştirmekteydi. Son tümce (143c) ise hukukla ilgilidir. O halde bu sıfatın bilmeye dayalı olduğu söylenebilir.

(144)

- a. Bugün, Avrupa denildiğinde, Avrupa Birliği denildiğinde, yarım asır önce yaşanmış kanlı savaş ve çatışmalar değil, dünyanın ve tarihin en güçlü birlikteliği akla geliyor. Ortadoğu'da bunu başarmak elbette *mümkün*. Kafkasya'da bunu başarmak elbette *mümkün*. Afrika'da bunu başarmak *mümkün*. Ama en çok da Balkanlar'da bunu başarmak *mümkün*.
- b. Çünkü bir kişiye duygularımızla olmasa bile, en azından davranışlarımızla saygı göstermemiz her zaman için *mümkündür*...
- c. Bugün Hürriyet'i kağıda basılı halinin dışında iPhone, iPad veya digger tablet cihazlar gibi farklı araçlarla okumak da *mümkün*.

(144a) tümcesinde arka arkaya kullanılan mümkün yapıları görülmektedir. Konuşucu Avrupa Birliği denildiğinde oluşan izlenimin diğer alanlarda da gerçekleştirilebileceğini öngörmektedir. Bunu başarmanın olasılık dâhilinde

olduğunu söylemektedir. Ancak bunun için belirli koşulların yerine getirilmesi gerekmektedir. (144b) örneğinde de saygı duymanın olası olduğunu ancak yine bunun için kişinin kendi çabası ön koşuldur. (144c) tümcesinde ise biraz daha farklı bir anlam vardır. Hürriyet gazetesini okuyabilmek için farklı araçlar söz konusudur, bunları seçmek konuşucuya bırakılmıştır. Bu tümcede koşul söz konusu değildir.

Bu da göstermektedir ki olumsuz yapılarda *mümkün* sözcüğü bilmeye dayalı yükümlenmeli bir sıfatken, olumlu yapılarda yükümlenmeli ile yükümlenmesiz arasında yer almaktadır. Olumlu yapıda konuşucu olayın gerçekleşme olasılığından emindir ancak gerçekleşmesine yönelik sorumluluğu üstlenmemektedir. Çünkü olayın gerçekleşmesi bir koşula ya da seçime bağlıdır.

Dokümandaki 9 örnek mümkün+olmak yapısıyla kullanılmıştır. Bunların beş tanesinde olmak tümce eylemi olarak kullanılmıştır.

(145)

- a. Besinlere karşı gelişmiş olan alerjinin tanısı, kanda şüphe edilen besine karşı gelişmiş olan IGE tipi antikorların tespit edilmesiyle *mümkün oluyor*.
- b. Kan hücreleri çok kolay bozulduğu için bu denli eski örneklerde normalde kan örneği bulmak *mümkün olmuyordu*.

Her iki örnekte de eylem sürerlik görünüşü {-(I)yor} ile çekimlenmiştir. (145b) örneğinde zaman bildiren {-DI} biçimbirimi de eklenmiştir. (145a) tümcesi olumludur ve anlamsal olarak mümkün sıfatının eylem olarak kullanıldığı anlamdan farklı değildir. Aynı şekilde (145b) tümcesi de olumsuz yapıda kullanım olarak mümkün değil yapısının anlamları aynıdır.

Olmak eylemi ile kullanımda üç tane mümkün olduğunca şeklinde kullanılmıştır. {-DIğINcA} biçimbirimi karşılaştırma zarf-fiili yapar (Benhür, 1993; Koşucu, 2007 s. 8'deki alıntı). “Eski Osmanlıcada daha geniş anlatımda bir *-digince* zarf filleri vardır ki bunu bugün *-diği nispette* takı öbeğiyle karşılayabiliyoruz. Bu hem

karşılaştırma, hem vakitleme zarf fiili olarak kullanılmaktadır” (Banguoğlu, 2007:439).

(146)

- a. "Hastalarda ciddi elektrolit bozukluğu yaratan ve hayatı tehdit eden Crush sendromunun *mümkün olduğunca* kontrol altında tutulması ve hatta engellenmesi yoluyla bu ameliyatların başarıyla yapılması *mümkün olacaktır*.
- b. Toplantıda konuşan Ruhi Su Dostlar Korosu Şefi Berkay Akyıldız ise koronun bu yılki hedefinin, "Ruhi Su ismini, Ruhi Su'nun halk müziğine bakışını ve çoksesli halk müziği alanında yapmaya çalıştıklarını genç nesle ve üniversite öğrencilerine *mümkün olduğunca* duyurmak" olduğunu söyledi.
- c. Bu nedenle ileriki nesillerin çölyak hastalığına yakalanma ihtimalini düşürmek için ilk 6 ay anne sütü vermek, unlu gıdalara *mümkün olduğunca* 6 aydan önce başlamamak, 6 ay sonrasında ise anne sütü yeterli değilse ona en yakın olan keçi sütüyle bebeği beslemek gerekiyor.

Bu tümcelerde *mümkün olduğunca* yapısı elden gelenin en iyisini yapmak anlamını katar. Yabancılara Türkçe öğretirken, bu öbek bir kalıp olarak öğretilir. Bu kalıbın yanı sıra bir tane örneğimizde *mümkün kılmak* yapısı vardır.

(147) Duyana gerçekleşmesi imkânsız bir hayal gibi gelebilir ancak bunu *mümkün kılan* yepyeni bir teknoloji var.

Daha önce de değindiğimiz gibi mümkün sıfatı adları nitelememektedir. (147) tümcesinde ise sıfat işlevli yan tümcelemede kullanılmıştır. Buradaki anlam sözü edilen olgu durumu olasılık dâhiline sokan ya da olası hale getiren anlamını vermektedir.

Mümkün sıfatının kullanımı ile ilgili olarak Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yararlı olacağını düşündüğümüz bir nokta daha var. Bu sıfat toplamda 23 ad yan tümcelemede kullanılmıştır. Bu yan tümcelerde kullanılan yapıların 13 tanesi {-mAk} mümkün, 10 tanesi de {-mA} mümkün şeklindedir.

Özetlemek gerekirse, mümkün sıfatı olumlu ve olumsuz tümcelerde farklı bir anlam sunar. Olumlu tümcelerde bir olasılık vardır fakat bunun gerçekleşmesi bir koşula ya da seçime bağlıdır. Olumsuz tümceler de ise kesine benzer bir anlam vermektedir. Sözü edilen olgu durumunun gerçekleşmesinin olasılığı yoktur anlamını verir. Bu yapılar da yükümlenmeli bilmeye dayalı bir sıfattır. Olumlu yapılar da ise bilmeye dayalıdır ancak yükümlenmeli ve yükümlenmesiz arasında yer aldığı kanısındayız.

5.2.5. Olanaksız / İmkânsız

Tanıtsallığı işaretleyen bir diğer sıfat da olanaksızdır. *TDK Büyük Sözlüğü*nde “Olanığı olmayan, olma ihtimali bulunmayan, gayrimümkün, imkânsız” şeklinde tanımlanmıştır. Tanım içinde yine tanıtsallığı işaretleyen bir diğer sıfatı da görmekteyiz. İmkânsız ise tek bir sözcükle tanımlanmıştır: “Olanaksız”. İmkân sözcüğü Arapça kökenli olup üzerine Türkçe {-sız} biçimbirimini almıştır.

Olanaksız sıfatı örneklemimizde ad niteleme işlevinde hiç kullanılmamıştır. 20 tümcede doğrudan tümce eylemi olarak kullanılmıştır.

(148)

- a. Halk başvursa da pasaportun sağlanması neredeyse *olanaksız*.
- b. Bilgi Teknolojileri Kurumu Başkanı Tayfun Acarer, önümüzdeki 3 yıl içinde 70 bin civarında elemana ihtiyaç olacağını belirterek, "Bu kadar elemanın üniversitelerde yetiştirilmesi *olanaksız*."
- c. "Şu an yaşadığım mutluluğu anlatmam *olanaksız*. Beklediğimden daha iyi bir performans sergiledim.

(148a) tümcesinin bağlamına bakıldığında bir ülkenin yurt dışı çıkışlarıyla ilgili uygulaması eleştirilmektedir. Halkın pasaport alabilme ihtimalinin bulunmadığını anlatmaktadır. Ancak bu tümcede kullanılan neredeyse, bu anlamı biraz daha yumuşatmıştır. Dokümanımızda bu şekilde yumuşatılan toplam üç örnek vardır.

(148b) tümcesinde ise bir akıl yürütme söz konusudur. Elde olan kanıtlar göz önüne

alınarak, yani tümevarım yöntemiyle bir varsayımda bulunulmuştur ve güvenilirliği yüksektir. Son tümce ise biraz daha farklıdır. Sporcu o kadar mutludur ki, mutluluğunu anlatabilme ihtimali yoktur.

Eylem olarak kullanıldığı tümcelerden biri koşul tümcesidir.

(149) Alevler çoğalmışsa ve binadan çıkış *olanaksız*sa, yatak altlarına, dolaplara saklanmayın, pencereden dışarıdakilerle iletişim kurmaya çalışın.

Bu örnek yangın esnasında eğer binadan çıkma ihtimalinin kalmadığı durumlarda yapılması ve yapılmaması gerekenleri anlatmaktadır. Bu da göstermektedir ki olanaksız sıfatı eylem olarak koşul tümcelerinde de kullanılabilir.

Olanaksız sıfatı 3 yan tümcenin ana yüklemi olarak kullanılmıştır. Bu durumlarda olanaksız+olmak yapısı kullanılmıştır.

(150) N.P.V.'nin sözcülerinden Elisa van Hök- Burgerhart, gönderdiği bir e-postada, seyyar ötenazi ekibinden bir doktorun ölmek isteyen bir hastayı ve ihtiyaçlarını birkaç gün içinde anlamasının *olanaksız* olduğunu söylüyor.

Bu yan tümceleme hep aktarma tümcelerinde kullanılmıştır. Bu tümcenin birinci kişiden söylendiği şekli "...hastayı ve ihtiyaçlarını birkaç gün içinde anlamam olanaksız"dır. Olanaksız sıfatı çoğunlukla ana tümce ya da yan tümcelerde eylem olarak görev yapmaktadır.

Bu sıfatla ilgili bulgularımızda, 3 tümcede *olanaksız kılmak* şeklinde, 1 tümcede de *olanaksız görünmek* şeklinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

(151)

a. Safari'nin çerezleri engellemesi, bu uygulamayı Apple'ın tarayıcısı üzerinde *olanaksız* kıldı.

b. Sonuçta Efsa'ya karşı sempati duymamız, onun duygularını anlamamız bekleniyor fakat Efsa ilişkilerini solipsizm içinde yaşayan bir kadın. Onu anlamak ve tarafını tutmak *olanaksız görünüyor*.

Kılmak sözcüğünün sözlük tanımına bakıldığında “etmek, yapmak” şeklinde tanımlandığı görülmektedir. (151a) tümcesinde kılmak eylemi yardımcı bir eylemdir ve bir adla ya da sıfatla beraber kullanılmayı gerektirir. “Salt kılış ve oluş bildiren *etmek* ve *olmak* fiilleri ve *eylemek yapmak kılmak* gibi anlamdaşları yalnız kullanışları dışında yardımcı fiil olarak birçok isim tabanları ile belirsiz nesne kalıbına kaynaşarak bileşik fiiller meydana getirirler” (Banguoğlu, 2007: 314). Belki de olanaksız sıfatı kılmak eylemi ile birlikte bileşik eylem oluşturma sürecinde olabilir. Anlam olarak hala ihtimallerin olmadığı iletisini verir. (151b) örneği ise görünmek eylemi ile birlikte kullanılmıştır. *Büyük Sözlük*teki ikinci tanım “İzlenim uyandırmak” buradaki kullanımla uyumaktadır. Bu kullanımda tek başına olanaksız sıfatını yüklem olarak kullanmak arasında küçük bir fark vardır. Bu tümcede olasılık tamamen yok değildir ancak öyle bir izlenim uyandırmaktadır.

İmkânsız sıfatı 14 tümcede doğrudan tümce yüklemi olarak 6 örnekte de yantümce eylemi olarak kullanılmıştır.

(152)

a. Vatandaşlarımızın su taşkınına karşı yapacakları bir şey yok. Su çekildiğinde ise Devrez Çayı'ndan gelen kum nedeniyle tarlalarımızı bu yıl tekrar pirinç ekimine hazır hale getirmemiz *imkânsız*.

b. Kendisi mutfağın tartışmasız patronu. Ama bu durumu bir havayolu ortamına uyarlamak neredeyse *imkânsız*.

c. Rusya'da asgari ücretin normal yaşam standardını karşılamasının *imkânsız* olduğunu göstermek isteyen 28 yaşındaki memur Dmitri Jertovski, bir ay içinde 5,5 kg verdi.

(152a) örneğinde elde olan kanıtla göre konuşucu bir çıkarıma ulaşmış ve buna yönelik yüksek güvenilirlik sergilemektedir. Aynı durum (152b) tümcesinde de

vardır ancak bu tümcede *neredeys*e sözcüğü anlamı biraz daha yumuşatmıştır; tıpkı *olanaksız* da olduğu gibi. (152c) tümcesinde ise *imkânsız* sözcüğü yan tümcenin eylemi olarak kullanılmıştır. Genel olarak bu tümcelerde *imkânsız* ve *olanaksız* sözcükleri birbirlerinin yerlerine kullanılabilir.

İmkânsız sıfatı *olanaksız*dan farklı olarak adları niteleme işlevine sahiptir. Dokümandaki 5 örnekte *imkânsız* sıfatı adları nitelemiştir.

(153)

- a. Başrollerinde Billy Crystal, Mandy Patinkin, Wallace Shawn, Robin Wright ve Cary Elwes'in yer aldığı filmde, *imkânsız* bir aşkın öyküsü, büyükbaba tarafından torununa anlatılıyor.
- b. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı İstanbul Emlak Dairesi Başkanı Ali Seydi Karaoğlu, master planı hazırlanmadan parsel ve ada bazında yapılacak dönüşümün ilerde telafisi *imkânsız* riskler taşıyacağına dikkat çekti.

(153a) örneğinde '*imkânsız* bir aşkın öyküsü' yerine '*olanaksız* bir aşkın öyküsü' demek doğru durmamaktadır. (153b) tümcesinde de aynı durum vardır. '*...ilerde telafisi imkânsız riskler*' yerine '*...ilerde telafisi olanaksız riskler*' denilememektedir.

İki sıfat arasındaki bir diğer fark da *olanaksız* sıfatı olumsuzlanamaz. *Olanaksız* sıfatının olumsuz tümcede kullanılabilmesi için yan tümcenin olumsuzlanması gerekmektedir. Ancak *imkânsız* sıfatının kendisi olumsuzlanabilir.

(154)

- a. Tabii Namık Kemal'in mezarını ziyaret edince yanındaki Süleyman Paşa ve kır atının mezarını görmemek *olanaksız*. Hele ziyaret vakti de güneşin masmavi gökyüzünü en güzel süslediği vakit olan gurub vakti olunca Süleyman Paşa'nın bir roman kahramanı olarak bir yazıncının usuna düşmemesi de *olanaksız*.
- b. Yerli uçak, çok zor bir hedef ama *imkânsız* değil.
- c. Olimpiyatlara gitmek istiyoruz. Zor olduğunu biliyoruz ama *imkânsız* değil.

(154a) örneğinde olanaksız sıfatı olumsuzlanırken ‘görmemek’ ve ‘düşmemesi’ şeklinde yan tümceler olumsuzlanmıştır. Ancak diğer iki örnekte doğrudan imkânsız sıfatı olumsuzlanmıştır. Olumsuz yapıda anlam olarak *imkânsız* değişmektedir. Olumlu tümcede olasılık yok anlamına gelirken, olumsuz tümcede anlam olarak daha çok mümkün sıfatına benzemektedir.

Son olarak imkânsız sıfatı, *imkânsız hale gelmek/getirmek* şeklinde dört tümcede geçtiği belirlenmiştir.

(155)

- a. Kutlamaların merkezi sayılan Amsterdam'ı yüzbinlerce kişi tercih ettiği için şehre arabayla gitmek *imkânsız* hale geliyor.
- b. “Sigara İçenlerin Hakları” örgütünün aktivisti Audrey Silk, bu yasanın sigara içmeyi *imkânsız* hale getireceğini ve devletin, bireylerin evine kadar girmesinin rahatsız edici olduğunu savundu.

Bu tümcelerde olgu durumunun değişimi ön plana çıkarılmıştır. (155a) tümcesinde normal şartlarda arabayla gitmek mümkündür ancak değişen koşullar bu durumu değiştirmiştir ve bu odaklanmak istenmiştir. Aynı durum ikinci tümce içinde geçerlidir. Sigara içmek mümkünken, yasa ile değişen olgu durumu odaklanmıştır.

Son olarak imkansız sıfatı {-Dır} biçimbirimi ile birlikte kullanılabilir.

(156)

- a. Dolayısıyla söz konusu haberlerdeki iddialar; mesnetsiz, abartılı ve teknik olarak *imkânsızdır*.
- b. Zincir karı EPDK teyidi ile yüzde 9-10 aralığında ise hem bayi hem dağıtıcı olmaya hem de indirim yapan zihniyet içinde olmaya inanmak *imkansızdır*.

O halde bu sıfatlar için nesnel denilebilir. Bu tümcelerde hep bir akıl yürütme vardır. Bu akıl yürütme genellikle tümevarımdır, ancak tümdengelim ile de uyumlu

olan örnekler mevcuttur. Nesnel kiplikle bilmeye dayalı kiplik arasında bir paralellik olduğunu da göz önüne alırsak, bu sıfatların bilmeye dayalı yükümlenmeli oldukları söylenebilir.

Özetle olanaksız ve imkânsız sıfatları yan tümce eylemi olarak ve ana tümce eylemi olarak birbirlerinin yerine kullanılabilir. Aralarındaki en önemli fark olumsuzlanabilme özelliğidir. *Olanaksız* yan tümceleme ile olumsuz duruma getirilirken, *imkânsız* doğrudan değil olumsuzluk sözcüğü ile olumsuzlanabilir. Ancak bu durumda anlamı değişerek mümkün sıfatına benzer, yükümlenmeliliği düşer. Bir diğer fark da *imkânsız* adları niteleme işlevine sahipken, *olanaksızın* böyle bir işlevi yoktur. Bilmeye dayalı olan bu sıfatlar yan tümceleme yapılarında {-mAk} ve {-mA} ile kullanılırlar.

5.2.6. Bölüm Özeti

Bu bölümde tanıtısallığı işaretleyen *kesin*, *emin*, *mümkün*, *muhtemel/olası* ve *olanaksız/imkânsız* sıfatlarına yer verildi. Tanıtısallığın işaretlemesi için sıfatların eylem olarak kullanılması gerekmektedir. Bu bağlamda kesin ve muhtemel/olası sıfatları yüklem olarak çok sık kullanılmamaktadır. Ancak yüklem olarak kullanıldıklarında kesin sıfatı {-Dik} ve {-AcAk} ile kurulan yan tümcelerle uyumluyken, muhtemel/olası sıfatları {-mAk} ve {-mA} ile uyumludur. Aşağıdaki tabloda bu biçimbirimlerin hangi sıfatlarla kullanıldıkları gösterilmektedir.

Tablo 20.
Tanıtsallık belirten sıfatların yan tümcelerde kullanıldıkları
biçimbirimler

{-DIk} ve {-AcAk} yan tümceleri	{-mAk} ve {-mA} yan tümceleri
Kesin Emin	Muhtemel/olası (<i>yüklem kullanımı çok yaygın değildir</i>) Mümkün Olanaksız/imkânsız

Buna göre *emin* sıfatı çoğunlukla özne+nesne+yüklemden oluşan tam tümce başında kullanılmıştır. Tümce sonu kullanımlarında ise eyleme ya da ada {-DIk} ya da {-AcAk}tümleç yan tümceleme biçimbirimleri eklenmiş sonrasında da {-DAn} ya da {-(y)A} ad durum ekleri eklenmiştir. Örneğin “(...)çıkartılacağından *eminiz*” tümcesinde eylem+ {-AcAk}+ {-DAn} yapısı kullanılmıştır. O halde *emin* sıfatının yüklem olarak kullanılması durumunda yukarıda sözü edilen ad durum ekleri zorunludur ve bu bilgi yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde önemlidir. Mümkün, muhtemel/olası ve olanaksız/ imkânsız sıfatları ise eğer yan tümceleme {-mA} ile yapıldıysa yan tümceden sonra tamlanan eki kullanımını gerektirmektedir. Kesin sıfatı ise kullanılan ad durum eki {-(s)I} biçimbirimidir. Örneğin “(...)sanatın desteklediği *kesin*”.

Bu sıfatlardan muhtemel/olası sıfatları yüklem olarak tek başlarına çok sık kullanılmamaktadır. Ancak eylem görevinde kullanıldıklarında *görünmek* eylemiyle beraber kullanılmaktadır. Benzer bir durum yine mümkün için de geçerlidir. Mümkün sıfatı da *olmak* eylemiyle birlikte daha sık kullanılmaktadır.

Son olarak, bu sıfatların bilmeye ya da inanmaya dayalı yargılarda kullanımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Şekil 14.**Bazı sıfatların kiplik değerlerinin süreklilik çizelgesi**

	Yükümlenme	Yükümlenmeme
Bilmeye dayalı yargı	KESİN OLANAKSIZ/İMKÂNSIZ MÜMKÜN DEĞİL	MUHTEMEL/OLASI MÜMKÜN
İnanmaya dayalı yargı	EMİN	

Tabloya göre yalnızca emin sıfatı inanmaya dayalıdır. Diğerleri bilmeye dayalı yargıları belirtirken kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra bu sıfatların kullanıldığı önermelerde bir akıl yürütme söz konusudur. En sık tümevarım ve tümdengelim yöntemleriyle varılan yargıları işaretlerler. Aşağıdaki tablo hangi sıfatın en çok hangi bilgiyi bilme yöntemiyle uyumlu olduğunu göstermektedir.

Tablo 21.**Tanıtsallığı kodlayabilen sıfatlar ve işlevleri çizelgesi**

Tanıtsallığı kodlayabilen belirteçler	İşlev
Kesin	Tümevarım
Emin	Tümevarım
Muhtemel/olası	Tümdengelim
Mümkün	Tümevarım
Olanaksız/imkânsız	Tümevarım ve tümdengelim

Bu tablo Tanıtıcılığı işaretleyen sıfatların en çok kullanılan işlevlerini göstermektedir (bu sıfatların yüklendiği diğer işlevler için ilgili sıfatın tartışıldığı bölümlere bakınız). Bu tabloya göre duyusal kanıt (doğrudan tanık olma) işlevi ile bu sıfatların uyumlu olmadığı görülmektedir. Örneğin kesinlikle belirteci en çok duyusal kanıt ile uyumluyken, sıfat hali olan kesin duyusal kanıt ile birlikte kullanılmamıştır.

SONUÇ

Türkçede yazılı basın dilinde Tanıtsallığı işaretleyen sıfatlar ve belirteçler Chafe'nin bilgiyi bilme yolları, Ruhi ve diğerlerinin yükümlenme kavramının Türkçede yansımaları ve Lyons'un nesnel-öznel kiplik ayırımı çerçevesinde incelenmiştir. Birinci bölümde araştırmanın temelini oluşturan sorunlara ve sınırlılıklara yer verilmiştir.

İkinci bölümde kip ve kiplik kavramları açıklanarak bunların zaman ve görünüş ile olan ilişkileri incelenerek işe koyulmuştur. Kipliğin kavramsal bir alanken, kip onun çekimlenmiş ifadesi olduğu tespit edilmiştir. Başka bir deyişle kip, kipliği işaret etmek için kullanılan bir yığın ayırıcı biçimdir. Daha sonra alan yazındaki kiplik ayırımlarına değinilmiş ve bunlardan Tanıtsallığın ne olduğu açıklanmıştır. Tanıtsallık bu çalışmada bilginin kaynağını kodlayan ve akıl yürütme sonucu elde edilen çıkarımların doğruluğu ile ilgili konuşucunun gösterdiği olasılıkları işaretleyen ulamlar olarak tanımlanmıştır.

Üçüncü bölümde tanıtsallık kipinin, bilgisel kiplikle çoğu zaman alan yazında birbirlerinin yerine kullanıldığına değinilmiş ve bu iki alan arasında fark ortaya konmuştur. Tanıtsallığın mantıksal olarak bilgisel kiplikten önce geldiği savına dayanılarak bu belirteçlerin ve sıfatların tanıtsallığı işaretlediği sonucuna varılmıştır. Çünkü konuşucuların bir olgu durumunun olabirliğini düşünmeden önce (bir tür) kanıt gereksinimleri vardır (Nuyts, 2006:20). İster belirgin bir şekilde olsun ister örtük olsun, ister akıl yürütme yoluyla elde edilmiş olsun kanıt göstermek tanıtsallığın alanındadır.

Daha sonra tanıtsallığı işaretleyen belirteçler ve sıfatlar tespit edilmiştir. Mutlaka, kesinlikle, elbette, tabii (ki), gerçekten, asla, resmen, galiba, herhalde, belki, şüphesiz/kuşkusuz ve muhtemelen belirteçleri ile kesin, emin, mümkün/olası, muhtemel ve olanaksız/imkânsız sıfatlarının tanıtsallığı işaretlediği belirlenmiştir. Bu sözcükler Chafe'nin bilgiyi bilme yollarına göre en çok tümdengelim ve tümevarımla uyumludurlar. Tümdengelim çıkarım sonucunda konuşucunun bir varsayıma

ulaşmasıdır. Tümevarım ise kanıttan yola çıkarak bir sonuca ulaşmasıdır. Tümevarımla varılan sonuçlar her zaman doğru olmak zorunda değildir. Örneğin “Geçen sefer yemek pişmeden tuz attım, geç pişti. Bir daha asla yemek pişmeden tuz atmayacağım” gibi bir önermede konuşucu acele bir genellemeye varmıştır. “Aceleci genelleme (hasty generalization) alışılmamış (atypical) bir örnekten yapılan genellemedir. Tümevarımın bütün kurallarını düzgün bir şekilde takip etmek yerine, kişi dorudan sonuca atlar” (Boylan, 2009:50). Tümevarımdaki kurallar genellenen durum ya da olayın tekrarlanması, sürekliliği ve gösterilen kanıtın doğruludur. Bu çalışmada önermelerin doğruluğu sorgulanmamıştır. Yalnızca bu önermelerdeki bağlamlar incelenmiştir.

Çalışmamızda hazırladığımız dokümanların çözümlenmesi sonucunda elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

- Bilmeye dayalı yükümlenmeli yargılarda kullanılan belirteçler şunlardır: *mutlaka, elbette, tabii (ki), asla, kuşkusuz/şüphesiz* ve olumsuz tümcelerde kullanılan *kesinlik*tedir.
- Bilmeye dayalı yükümlenmemeli yargılarda kullanılan belirteç yalnızca *belkidir*.
- Bilmeye dayalı ancak ne tam olarak yükümlenmeli ne de yükümlenmemeli yargılarda kullanılan iki belirteç *herhalde ve muhtemel*endir.
- İnanmaya dayalı yükümlenmeli yargılarda kullanılan belirteçler şunlardır: *kesinlikle, gerçekten, resmen*.
- İnanmaya dayalı yükümlenmemeli yargılarda kullanılan tek belirteç *galibadır*.
- Bilmeye dayalı yükümlenmeli yargılarda kullanılan sıfatlar şunlardır: *kesin, olanaksız/ imkânsız* ve olumsuz tümcelerde kullanılan *mümkündür* (yani *mümkün değildir*).
- Bilmeye dayalı yükümlenmemeli yargılarda kullanılan sıfatlar *muhtemel/olasıdır*.
- Bilmeye dayalı ancak ne tam olarak yükümlenmeli ne de yükümlenmemeli yargılarda kullanılan tek sıfat olumlu tümcede kullanılan *mümkündür*.

- İnanmaya dayalı yükümlenmeli yargılarda kullanılan tek sıfat *emindir*.
- İnanmaya dayalı yükümlenmemeli yargılarda kullanılan sıfat yoktur.

İnanmaya ya da bilmeye dayalı yargıların yükümlenmelilik durumlarının Chafe'nin bilgiyi bilme biçimleri arasındaki ilişkisine bakıldığında karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır.

Şekil 14.

Tanıtsallık belirten belirteçlerin kiplik değerlerinin süreklilik çizelgesi ve işlevleri

Bilmeye dayalı yükümlenmeli yargılarda kullanılan belirteçler	Bilmeye dayalı yükümlenmemeli yargılarda kullanılan belirteçler	Bilmeye dayalı ne yükümlenmeli ne de yükümlenmemeli yargılarda kullanılan belirteçler	İnanmaya dayalı yükümlenmeli yargılarda kullanılan belirteçler	İnanmaya dayalı yükümlenmemeli yargılarda kullanılan belirteçler
<i>Mutlaka, elbette, tabii (ki), asla, kuşkusuz / şüphesiz</i>	<i>Belki</i>	<i>Herhalde, muhtemelen</i>	<i>Kesinlikle, gerçekten, resmen.</i>	<i>Galiba</i>
Tümevarım (<i>en sık</i>) Tümdengelim Duyusal kanıt	Tümevarım Tümdengelim	Tümevarım	Duyusal kanıt(<i>en sık</i>) Tümevarım	Tümevarım

Bu tabloya göre yükümlenmeli yargılarda bilmeye ve inanmaya dayalılık arasındaki en önemli fark, inanmaya dayalı olanların duyusal kanıt yoluyla elde edilmesidir. Bilmeye dayalı yükümlenmeli yargılarda duyusal kanıt ile uyumlu olan

tek belirteç tabii (ki) belirteçidir. Aslında bu belirteç tüm bilgiyi bilme şekilleriyle uyumludur.

Şekil 15.

Tanıtsallık belirten sıfatların kiplik değerlerinin süreklilik çizelgesi ve işlevleri

Bilmeye dayalı yükümlenmeli yargılarda kullanılan sıfatlar	Bilmeye dayalı yükümlenmemeli yargılarda kullanılan sıfatlar	Bilmeye dayalı ne yükümlenmeli ne de yükümlenmemeli yargılarda kullanılan sıfatlar	İnanmaya dayalı yükümlenmeli yargılarda kullanılan sıfatlar
<i>Kesin, olanaksız/ imkânsız, mümkün değil</i>	<i>Muhtemel/olası</i>	<i>Mümkün</i>	<i>Emin</i>
Tümevarım (<i>en sık</i>) Tümdengelim	Tümdengelim	Tümevarım	Tümevarım

Görüldüğü gibi tanıtsallığı işaretleyen sıfatlar duyusal kanıt yoluyla elde edilen kanıtlarla beraber kullanılamamaktadır. Bu durum kişinin belirteç/ sıfat arasındaki seçim nedenini kısmen açıklayabilir.

6.1. Öneriler ve Ders Materyalleri

Belirteçler ve sıfatlar sözcük öğretimi içinde yer alır. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde bu sözcüklerin öğretimi için öncelikle aralarında anlam ve kullanım farkı bağlam içinde çok iyi verilmeli. Anadil konuşucuları için bile çoğu zaman bu sözcükler arasındaki anlamsal/kullanımsal farklılıkları fark etmek çok zordur. Böyle karmaşık bir konu için kullanılan ders materyalinin titizlikle hazırlanmış olması

gerekmektedir. Bu bölümde sunulan ders materyalleri uygulanmış ve olumlu yönde dönütler alınmıştır.

6.2. Örnek ders modülü 1: Kesinlikle, belki, galiba, herhalde

Bu modülde dinleme etkinlikleri vardır. Dinleme etkinliğindeki diyaloglar stüdyoda kayıt edilmiş özgün metinlerdir. Hazırlanan malzemelerin uygulanacağı hedef kitlenin yetişkin olduğu varsayılmıştır. Öğrenmede girdi dinleme metinleriyle sağlanacaktır. Daha sonrasında kullanımla ilgili bilgiler buluş yoluyla öğrenciler tarafından keşfedilecektir. Bu aşamada dinleme etkinliğindeki tümceler yön gösterici olacaktır. Bunun yanı sıra öğretmen de yönlendirici sorular soracaktır. Ders sürekli öğretmen-öğrenci, öğrenci-öğrenci etkileşimi içinde geçecektir.

Öğrenmenin kalıcı olması için konunun da ilgi çekici olması gerekmektedir. Bu modülde mezun olan arkadaşların 20 yıl sonra tekrar bir araya gelmesi bağlamı oluşturulmuştur. Hazırlanan materyallerin üzerinde yazan yönergeler ve açıklamalar, öğretmeni yönlendirecek şekilde yazılmıştır. Elbette öğretmen, materyal üzerinde değişiklik yapma hakkına da sahiptir.

Amaç: Kesinlikle, belki, herhalde, galiba belirteçlerinin anlamsal ve kullanımsal farklılıklarını anlamlı bir bağlam içinde göstermek.

Hedef kitlede olması gereken ön öğrenmeler: Kişi ekleri, Ad durum ekleri, {- (I)yor}, {-DI}, {-(y)AcAk}, {-mİş}, {-DIr}, {-(A/I)r}, {-(y)Abilir}

Hedeflenen dil becerileri: Konuşma ve dinleme becerileri.

Ders sonunda öğrenci çıktıları: Öğrenciler bu belirteçleri doğru olarak kullanabilirler.

Yeni Hitit Yabancılar için Türkçe kitabı incelendiğinde tüm bu konuları Temel A1-A2 kitabında yer aldığı saptanmıştır. Bu materyaller A2 seviyesinin sonlarına

doğru verilebilir. Özellikle {- (y)Abilir} yapısının sonuna eklenebilir. Ancak dil öğretiminin sarmal programlanması gerektiği gerçeğini göz önüne alırsak, B1 seviyesinde de kullanılabilir.

Avrupa Dil Portfolyosuna göre baktığımızda ise B1 düzeyi buna uygun görünmektedir. “Yaşadığı olayları ve deneyimlerini aktarabilir; düşlerinden, umutlarından ve isteklerinden söz edebilir, görüşlerini ve planlarını kısaca nedenleriyle ortaya koyabilir” bölümünde plan yapmak, görüşlerini sunmak ve nedenlerini ortaya koymak hedefleri konumuzla ilişkilidir.

KÜRESEL (GLOBAL) ÖLÇEK

Yetkin Kullanıcı	C2	Duyduğu ve okuduğu her şeyi kolayca anlayabilir. Farklı yazılı ya da sözlü kaynaklardan edindiği bilgiyi özetleyebilir, bu kaynaklara dayalı olarak bir tartışmayı yapılandırabilir, akıcı ve doğal bir anlatım ile sunabilir. Akıcı bir dil kullanarak kendini tam anlamıyla ifade edebilir. Karmaşık durumlarda bile kendini ifade ederken ince anlam farklarından yararlanabilir.
	C1	Farklı yapıya sahip uzun ve karmaşık metinleri anlayabilir ve bu metinlerdeki dolaylı anlatımları ve imaları fark edebilir. Gereksinim duyduğu ifadeleri fazla zorlanmadan bularak kendini doğal ve akıcı bir şekilde ifade edebilir. Dili akademik ve mesleki amaçlar için ve günlük yaşamda esnek ve etkili bir şekilde kullanabilir. Karmaşık konularda, bağlantıların ve ilişkilerin açıkça ortaya konduğu, iyi yapılandırılmış, ayrıntılar içeren metinler yoluyla kendini akıcı bir şekilde ifade edebilir.
Bağımsız Kullanıcı	B2	Soyut ve somut konulara dayalı karmaşık metinlerin ana fikrini anlayabilir, kendi uzmanlık alanı olan konularda teknik tartışmalar yürütebilir. Çok zorlanmadan, belli ölçüde doğal ve akıcı bir dil kullanarak anadilde konuşan birisiyle iletişim kurabilir. Farklı konularda, ayrıntılı ve anlaşılır bir şekilde kendini ifade edebilir ve bir konunun olumlu ve olumsuz yönlerini ortaya koyarak kendi bakış açısını yansıtabilir.

	B1	Günlük yaşamda, işte ya da okulda, sık karşılaştığı ve tanıdık olduğu konulara dayalı yazılı ve sözlü ifadeleri ana hatlarıyla anlayabilir. Seyahatlerde, dilin konuşulduğu yerlerde karşılaşılabilecek çoğu durumların üstesinden gelebilir. Kişisel ilgi alanları doğrultusunda ya da bildiği konularda, basit, ancak fikirler arası bağlantıların oluşturulmuş olduğu metinler yoluyla kendini anlatabilir. Yaşadığı olayları ve deneyimlerini aktarabilir; düşlerinden, umutlarından ve isteklerinden söz edebilir, görüşlerini ve planlarını kısaca nedenleriyle ortaya koyabilir.
Temel Kullanıcı	A2	Kişisel, aile, alışveriş, iş ve yakın çevre ile ilgili konularda çok sık kullanılan temel deyimleri ve cümleleri anlayabilir. Bildiği, alışılmış konularda doğrudan bilgi alışverişinde bulunarak basit düzeyde iletişim kurabilir. Basit bir dil kullanarak kendi özgeçmişi ve yakın çevresi hakkında bilgi verebilir ve anlık gereksinimleri karşılayabilir
	A1	Somut gereksinimlerini karşılayabilmek adına bilinen, günlük ifadeleri ve çok temel deyimleri anlayabilir ve kullanabilir. Kendini ya da başkalarını tanıtabilir, bu bağlamda, nerede oturduğu, kimleri tanıdığı, sahip oldukları ve benzeri temel sorular yoluyla iletişim kurabilir. Konuştuğu kişilerin yavaş ve anlaşılır bir şekilde konuşması ve yardıma hazır olması halinde basit düzeyde iletişim kurabilir.

Kaynak: <http://www.coe.int/t/DG4/Portfolio/?L=E&M=/main_pages/levels.html> Son erişim: 27.05.2012

MODÜL 1

Öncelikle öğrencilerin dikkatlerini konu bağlamına çekmek için ısındırma soruları sorulur. Bu sorular hem bağlamı pekiştirmeye hem de öğrencilerin konuşma becerilerini geliştirmeye yöneliktir.

Daha sonrasında öğretilmesi hedeflenen sözcükler odak olduğu için, öğrencilerin bilmediği sözcükler üzerindeki endişeyi azaltmak için, dinleme metninde duyacakları bilinmeyen sözcükler tanımlarıyla beraber verilmiştir. Sözcükler kavratıldıktan sonra, uygulama için de bir alıştırmaya hazırlanmıştır. Asıl hedef olan kesinlikle, belki ve herhalde sözcükleridir.

Bu modül Sunum-Uygulama-Üretim Modeline göre tasarlanmıştır. “Sunum aşamasında yapılar bir dil etkinliği içinde öğrenciye aktarılır. Yapılar doğrudan anlatılmaz; etkinliklerin içinde yer alırlar ve öğrenciye girdi sağlanması amaçlanır” (Sülüoğlu, 2008:56). Hazırladığımız etkinlikte de hedef yapılar sunum basamağında bir dinleme etkinliği içinde yer almaktadır. Sunumdan uygulamaya geçerken hazırlanan sunular gösterilir. Buradaki amaç hem anlamı daha iyi kavratmak hem de bu sözcüklerin hani bağlamlarda kullanıldığını uygulatarak göstermektir. Sunularda öğretmen yönelitici sorular sorarak hedef yapıyı öğrencilere söyler; başka bir deyişle kılavuzlu keşfetme yöntemi kullanılır. Uygulama basamağında ise verilen alıştırmalarda uygun belirteci kullanmaları istenir. Üretim basamağında ise konuşma kartları verilir ve duruma uygun tümceler üretmeleri beklenir.

KİMLER MEZUNLAR TOPLANTISINA GELİYOR?

Liseden ya da üniversiteden arkadaşlarınızla görüşüyor musunuz?
Ne kadar sıklıkla görüşüyorsunuz? Neler yapıyorsunuz?

Nişanlanmak: (biri ile) Evlenmeye söz verme belirtisi olarak nişan yüzüğü takmak

Ayrılmak: {-DEn} Bir yerden, bir kimseden, bir şeyden uzaklaşmak.

Hatırlamak: {-(y)I} Anımsamak

Görüşmek: (biri ile) Buluşup konuşmak, konuşup sohbet etmek.

Yüzünü bile görmek istememek: Artık görüşmek istememek.

I. Aşağıdaki tümceleri bu sözcükleri kullanarak

1. Liseden beri en iyi arkadaşım Serpil ile hep _____ .
2. Serdar ile Sibel geçen hafta _____ . Yazın da evlenecekler.
3. İpek, Tekin'den nefret ediyor. _____ .
4. Mezuniyet balomuz harikaydı. O geceyi hala çok net _____ .
5. Derya, geçen gün Ali'den _____ . Şimdi hiç konuşmuyorlar.

Öğrenciyi tekrar bağlama çekmek için birkaç ısındırma sorusu daha sorulur. Görsellerin öğrenme üzerindeki etkisi büyük olduğu için bir mezuniyet resmi konmuştur. Öğrencilerden resme bakmaları istenir ve resim hakkında da birkaç şey söylemeleri istenir. Sonra bağlam okutulur. Üçüncü bölümde diyalog⁵ dinletilmeden önce soruları okumaları için öğrencilere süre tanınır ve diyalog dinletilir. İlk dinlemenin sonunda sorulara cevap vermesi istenir.

II. Aşağıdaki soruları arkadaşınız ile tartışınız.

- Sizin lise ya da üniversite mezuniyet balonuz nasıldı?
- Neredeydi? Kimlerle gittin?
- Ne giyyordun?
- Baloda neler yaptınız?
- Nasıl hissediyordun?
- Sizce iyi bir mezuniyet balosu nasıl olur?

⁵ Dinleme metni 1 için bakınız EK1

<<http://redeemer.jalbum.net/Graduation-2009/slides/Graduation%202009%20%2807%29.html>>

Buket, Meral ve Banu üniversiteden arkadaşlar. 20 yıl önce mezun oldular ama hala görüşüyorlar. Hafta sonu yapılacak ilk mezunlar toplantısı hakkında konuşuyorlar.

III. Diyalogu dinle. Kim kesinlikle geliyor, kim belki gelebilir?

	<i>Kesin geliyor</i>	<i>Belki gelebilir</i>	<i>Herhalde gelmeyecek</i>	<i>Kesin gelmeyecek</i>
Zeynep, Serkan, Ebru ve Gökhan				
İpek				
Tekin				
Mine ve Ali	√			
Sevgi				
Özge ve Ercan				
Oya ve Funda				

İlk dinleme sonrasında öğrencilerin yanıtları kontrol edilir. İkinci dinleme öncesinde yine öğrencilere soruları okumaları için biraz süre verilir. İkinci dinleme gerçekleştirilir. Bu bölümde sorulan soruların amacı öğrencilerin dikkatini hedef sözcüklere çekmektir. Soruların yanıtları da tartışıldıktan sonra dilbilgisi bölümüne geçilir.

IV. Konuşmayı tekrar dinle aşağıdaki sorulara cevap ver.

1. Tekin'le İpek arasında ne oldu?
2. İpek neden gelmek istemiyor?
3. “Sevgi herhalde gelmeyecek” Buket neden böyle düşünüyor?

Dilbilgisi bölümünde dinleme bölümünde geçen bazı tümcelere yer verilmiş ve bunlarla ilgili kavrama soruları sorulmuştur. Dilbilgisi bölümünün birinci grubunda sorulan soruların yanıtları öğretmen tarafından yorumlanmaz. Çünkü burada amaç, öğrencinin kendisinin keşfetmesini sağlamaktır. İkinci grupta ise öğrenciden kuralı tamamlaması istenir. Öğrencilerin yanıtları kontrol edilir ve tartışılır. Anlaşılmayan noktalar tekrar açıklanır.

DİLBİLGİSİ

1

Aşağıdaki tümcelere bak ve sorulara cevap ver.

- a. Jale: “Ben kesinlikle gelemem”.
- b. Meral: “Bilmiyorum. Herhalde kötü ayrıldılar”.
- c. Tekin: “Belki gelirim”.

1. İpek toplantıya geliyor mu? Ne kadar emin?
2. Tekin toplantıya geliyor mu? Ne kadar emin?
3. Meral 'İpek ve Tekin kötü ayrıldılar' sonucuna nasıl vardı?

2

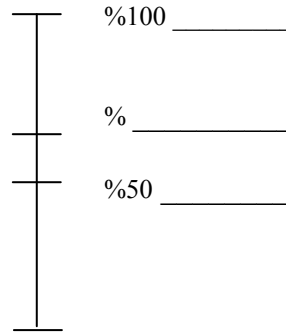
Kuralı tamamla. Aşağıdaki boşlukları *kesinlikle*, *herhalde* ve *belki* belirteçleri ile doldur.

- Çok emin olduğumuzda _____ belirtecini kullanırız.
- Henüz karar vermediğimiz durum/olaylardan ya da olasılıklardan söz ederken _____ belirtecini kullanırız.
- Duruma bakıp bir çıkarsama yaparken _____ deriz.
Bu çıkarsamanın büyük bir olasılıkla doğru olduğunu düşünürüz.

3

Kuralı doldurunuz.

(*Belki, herhalde, kesinlikle*)

Dilbilgisi bölümünden sonra sözcüklerin anlamlarının iyice kavratılması bir Powerpoint sunumu gösterilir. Sunuda gösterilen her resim için yönlendirici sorular sorulur.

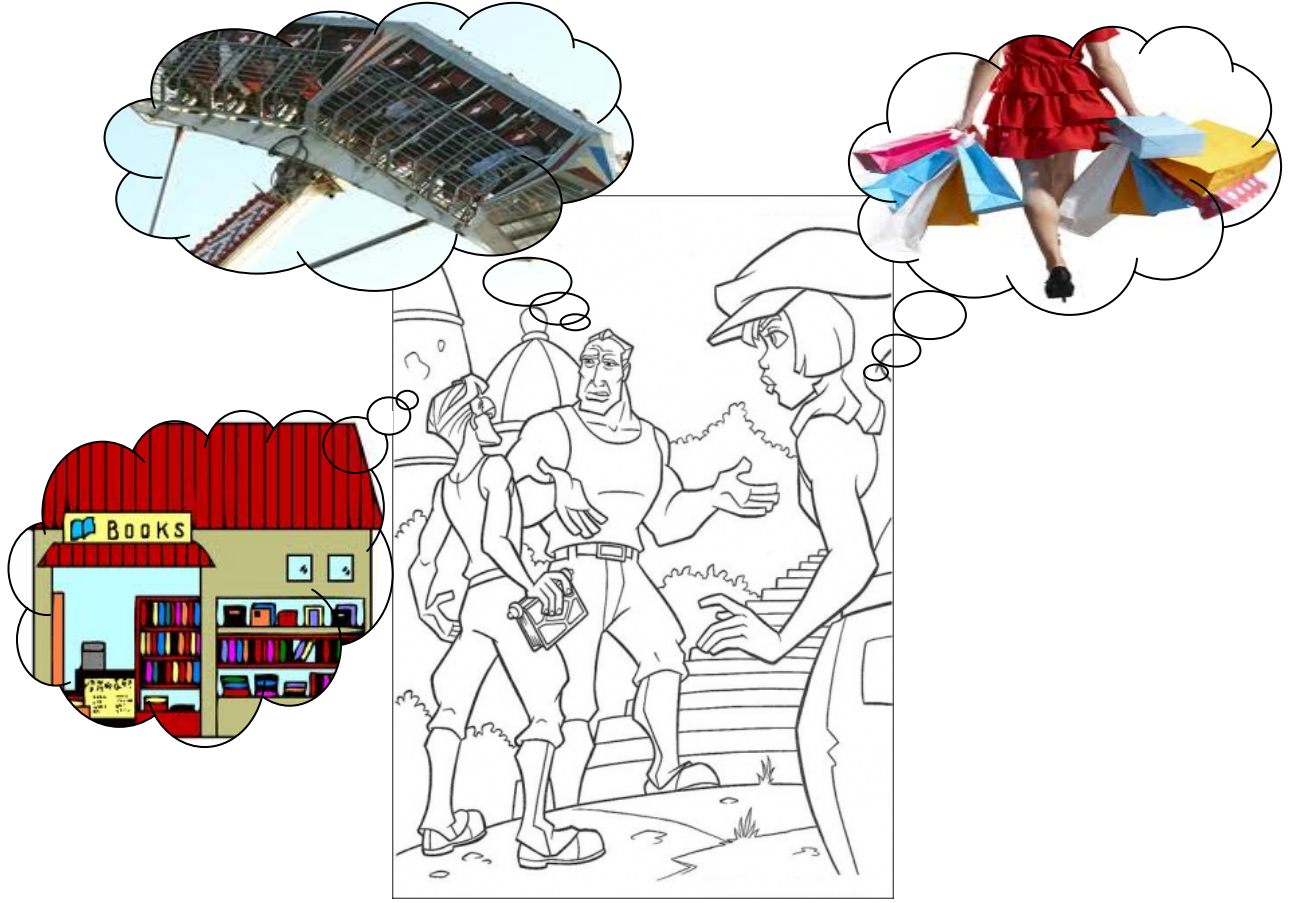
Öğretmen “Bu fotoğrafta kaç kişi var? Sizce bu ev kaç m²? Sizce 4 kişi bu evi kaç saate boyar?” gibi yönlendirici sorular sorulur ve öğrenciden “Belki x saatte boyarlar” şeklinde yanıtlar alınmaya çalışılır.

BLD015397 [RF] © www.visualphotos.com

Bu yansı gösterildiğinde de yine öğretmen sorular sorar. Bu bayanı tanıyor musunuz? Sizce bu kitap kaç sayfa? Sizce bu bayan bu kitabı kaç güne okur? Bu soruların sonunda beklenen yanıt “Belki x günde okur” şeklindedir. Üçüncü yansıda bu karakterler arasındaki ilişki nedir ve ne yapıyorlar diye sorulur. Bu arkadaşlar bir

şeyler yapmak için karara varmaya çalışmaktadırlar. Sizce ne yapacaklar şeklinde öğrencilere soru yöneltilir.

Öğrenciden beklenen yanıt “Belki lunaparka/kitapçıya/alışverişe giderler” şeklindedir.

Dördüncü yansıda oğlunu azarlayan bir anne vardır. Önce öğrencilere resimde ne olduğu sorulur. “Sizce anne ne söylüyor?” ve “Sizce oğlu ne yaptı?” şeklinde öğrenciler yönlendirilir. Her iki sorunun da yanıtında belki belirteci kullanılabilir.

Bu hafta sonu
cezalısın! Belki
akıllanırsın.

Yansıya bir kere daha tıklanınca annenin sözcüsü görülür. Öğrencilerin yanıtlarına ek olarak böyle bir olasılık da doğrudur.

Beşinci yansıda <http://www.youtube.com/watch?v=DmMgSDyWkNc> adresindeki video açılır. Zeynep ve Kuzey karakterleri tanıtılır. Videoda Zeynep “Seni arıyorum niye açmıyorsun telefonunu” diye sorar. Öğretmen sorar “Kuzey niye telefonunu açmıyor sizce?”. Öğrencilerden gelen olası tüm yanıtları kabul eder. Daha sonra videoyu biraz daha izletir. Zeynep “Merak ettim, ne yapıyorsun diyeceğim. Belki başka bir şey diyeceğim” dediği anda öğretmen videoyu durdurur ve sorar “Sizce Zeynep başka ne diyecek?”. Yine öğrencilerden gelen tüm olası yanıtları kabul eder ve videonun kalanını izletir.

Altıncı yansı herhalde belirtecinin kullanımı üzerinedir. Öğrencilerden fotoğrafı dikkatle incelemeleri istenir.

Öğretmen “Sizce bu balık kaç kilodur?” diye sorar. Öğrenciden beklenen yanıt “Herhalde x kilodur” şeklindedir. Elbette burada “30-40 kilo vardır” yanıtı da doğrudur.

Resimle ilgili bir bağlam anlatılır. Bu üç arkadaş bir başka arkadaşlarını, Ayşe'yi bekliyorlar. Öğretmen sorar: “Sizce Ayşe nerede?”. Öğrencilerin yanıtları ya “Belki evdedir” şeklinde olmalıdır ya da “Herhalde evdedir” şeklinde. Ancak öğrenci herhalde ile cevap verirse “Nereden biliyorsun?” gibi sorular sorularak öğrencinin neye dayanarak bu varsayımda bulunduğu öğrenilir. Daha sonra öğretmen saatin kaç olduğunu sorar (Saat 3). Sunuma bir kere daha tıklayınca “Saat iki buçukta işi bitiyor. Şu an _____” diyalog kutusu açılır. Öğrencilerden bu boşluğun doldurulması istenir.

Sekizinci yansıda yukarıdaki fotoğraf gösterilir. Murat işe yeni başlamıştır. Bugün bir toplantı olduğu duyar. Şu anda saat sabah 10. Öğretmen “Sizce toplantı saat kaçtadır?” diye sorar. Öğrencilerin yanıtları ya “Belki saat x'tedir” ya da “Herhalde x'tedir” şeklinde olmalıdır. Ancak öğrenci herhalde ile cevap verirse “Nereden biliyorsun?” gibi sorular sorularak öğrencinin neye dayanarak bu varsayımda bulunduğu öğrenilir. Sunuma bir kere daha tıklayınca “Daha belli değil. Saat üçtedir herhalde. Genellikle saat üçte oluyor” konuşma balonu çıkar.

Dokuzuncu yansıda anne ve kızı görülmektedir. Kız ödev yapmaktadır. Anne “Ödevin ne zaman biter?” diye sorar. Öğrencilerden tahminleri alınır ve yanıtlar öğretmen tarafından kontrol edilir. Bir kere daha tıklayınca “Daha çok işi var. 5 saat sonra biter herhalde” yanıtı görülür.

Onuncu yansıda öğretmen <http://www.youtube.com/watch?v=mRDhQkR0m7I> Adresindeki 30 saniyelik kısa videonun tamamını izletir ve sorar “Neden balıklar patates kızartmasını takip ediyorlar?”. Beklenen yanıt “Patates kızartması yemek istiyorlar herhalde” ya da kabul edilebilir diğer olasılıklardır.

Sunu gösterisinden sonra öğrenciler alıştırmaları yaparlar. Bu tümcelerde küçük bağlamlar oluşturulmuştur ve öğrencilerden boşlukları *kesinlikle*, *herhalde* ve *belki* belirteçleri ile doldurmaları istenir.

ALİŞTIRMALAR

Aşağıdaki boşlukları *kesinlikle*, *herhalde* ve *belki* belirteçleri ile doldur.

1. Bu yaz _____ tatile Alanya'ya giderim. Daha karar vermedim.
2. Ayşe _____ iyi bir üniversiteyi kazanır. Buna inancım sonsuz.
3. _____ Ali de bir gün mutlu olur. Kim bilir?
4. Ali ve Ayşe bu gün hiç konuşmadılar. Kavga etmişler _____.
5. Şu an için bilemiyorum ama _____ seneye kızımı resim kursuna gönderirim.
6. Dün gece iyi uyumadın _____ çok yorgun görünüyorsun.
7. Yeni yıl için piyango bileti aldım. _____ kazanırım.
8. İnaniyorum ki okuldaki başarın iş hayatında da devam edecek. _____ çok iyi bir mimar olacaksın.
9. Mete bu gün çok üzgün. Sınavı geçemedi _____.
10. Henüz belli değil ama _____ yarın sana uğrarım. Ararım seni.

YANITLAR: 1. belki, 2. kesinlikle, 3. belki, 4. herhalde, 5. belki, 6. herhalde, 7. belki, 8. kesinlikle, 9. herhalde, 10. belki

Buraya kadar sunum ve uygulama basamakları gerçekleştirilmiştir. Sıra üretim basamağındadır. Bunun için öğrencilere durumlar verilir. Bu durumlar konuşma kartlarına yazılır ve öğrencilere verilir.

KONUŞMA

Arkadaşınla konuş. Kartlara bak ve tümceler üret. Kesinlikle, belki ya da herhalde belirteçlerinden uygun olanı kullan. Öğrenci 1 kartı konuşmaya başlar.

Öğrenci 1

Öğrenci 2

Ali adında bir iş arkadaşınız toplantıya geç kaldı. Toplantıya gelip gelmeyeceğini merak ediyorsunuz.	Ali'nin gelmeyeceğini biliyorsunuz. Telefonda konuştunuz. Hasta olduğunu söyledi.
---	---

Öğrenci 1: Ali toplantıya gelmeyecek mi acaba?

Öğrenci 2: Kesinlikle gelmeyecek. Telefon etti. Hastaymış.

Öğrenci 1

Öğrenci 2

Özlem'le saat 5'te buluşacaksınız. Ama saat 5:30 oldu hala gelmedi. Nerede kaldığını merak ediyorsunuz.	Özlem hiç geç kalmaz, çok dakiktir. Okulda işinin uzadığını düşünüyorsunuz.
---	---

Öğrenci 1: Özlem nerede kaldı?

Öğrenci 2: Okulda işi uzamıştır herhalde. Normalde hiç geç kalmaz.

Öğrenci 1

Öğrenci 2

Funda'nın doğum günü var ve siz ona kitap almak istiyorsunuz. Ne tür kitaplardan hoşlandığını bilmiyorsunuz.	Funda'nın ne tür kitaplardan hoşlandığını bilmiyorsunuz ve tahminde bulunuyorsunuz. Tarihi ya da polisiye romanları seviyor olabilir.
--	---

Öğrenci 1: Funda ne tür kitaplardan hoşlanıyordu?

Öğrenci 2: Bilmem. Belki tarihi romanlardan hoşlanıyordu.

Öğrenci 1

Öğrenci 2

Gözlüğünüzü arıyorsunuz ve bulamıyorsunuz. Ev arkadaşınıza soruyorsunuz.	En son mutfakta masanın üstünde gördünüz. Büyük bir olasılıkla hala orada.
--	--

Öğrenci 1: Gözlüğümü gördün mü?

Öğrenci 2: Mutfakta masanın üstündedir herhalde.

Öğrenci 1

Öğrenci 2

Yoldasınız ama trafik sıkışık. Nedenini merak ediyorsunuz.	Normalde bu yolsa trafik rahattır. Kaza olduğunu düşünüyorsunuz.
--	--

Öğrenci 1: Trafik neden sıkışık acaba?

Öğrenci 2: Kaza var herhalde.

Öğrenci 1

Öğrenci 2

Ev arkadaşlarınızdan biri, Serdar mezuniyet balosuna gitti. Saat geç oldu ama dönmedi. Neden geç kaldığını merak ediyorsunuz.	Bilmiyorsunuz. Balodan sonra bir şeyler içmeye gittiğini tahmin ediyorsunuz.
---	--

Öğrenci 1: Serdar neden geç kaldı acaba?

Öğrenci 2: Balodan sonra arkadaşlarıyla bir şeyler içmeye gitmiştir belki.

Bu bölümde öğrenciler belki, herhalde arasındaki farkı ve kesinlikle belirtecini öğrendiler. Bir sonraki bölüm bu bölümün devamı niteliğindedir. Bu bölümde insanların yıllar sonraki fiziksel değişimleri üzerine bir ısındırma alıştırmaları vardır. Bu bölümde geçen sözcüklerin bir kısmı dinleme metninde geçmektedir. Burada geçen sözcükleri pekiştirmek için önce öğrencilere son yıllarda nasıl değiştikleri sorulur. Sonrasında ise modülün birinci bölümündeki resimle 20 yıl sonraki resimleri karşılaştırmaları istenir. Ne gibi değişiklikler gördükleri sorulur.

TOPLANTI GÜNÜ

20 yıl sonra arkadaşlarınızı yeniden görüyorsunuz. Neler değişmiş?

Aşağıdaki özellikler hangi gruptadır? Bazen birden fazla seçenek doğru olabilir.

Saç miktarı _____

Saç şekli /renği _____

Kilosu _____

Yüzü _____

Gözleri _____

Burnu _____

- a. Lens takmak
- b. Saçını boyatmak/kestirmek
- c. Kel kalmak
- ç. Kırışmak
- d. Gözlük takmak
- e. Estetik yaptırmak
- f. Kilo almak/ vermek
- g. Saç ektirmek
- ğ. Perma yaptırmak/Fön çektirmek

Siz son yıllarda kendinizde nasıl değişiklikler yaptınız?

I. Resimleri karşılaştır. Kim nasıl değişmiş. Sizce hangisi Oya?

<<http://blogs.missouristate.edu/greenwoodgrad/2011/09/21/greenwood-alumni-reunite-at-class-reunions/>>

Daha sonra yeni sözcüklerin pekiştirilmesi için sınıfta hep beraber bir tahmin etme oyunu oynanır. Öğrenciler birbirlerinin 20 yıl sonra nasıl görüneceği ile ilgili varsayımlarda bulunurlar. Örneğin “Mehmet 20 yıl sonra kesin kel olur. Şimdiden saçları dökülüyor.” ya da “Ayşe herhalde hala zayıf olur, şimdi çok zayıf.” gibi seviyelerine uygun tümceler üretmeleri istenir. Oyunda öğrencilerin olasılığın ne kadar olduğu ile ilgili bir belirteç kullanmaları teşvik edilir. Sorular sorularak da yönlendirilirler.

Isındırma bölümünden sonra öğrenciler dinleme çalışmasına geçerler. Diyalogu⁶ dinlemeden önce ikinci bölümdeki tümceleri okumaları istenir. Bu alıştırmada öğrenciler metni dinlerler ve bu tümceleri kimin söylediğini yazarlar.

II. Konuşmayı dinle aşağıdaki tümceleri kim söylüyor?

Buket, Meral, Ova

1. *Herhalde* yoldalardır şimdi. Buket
2. *Belki* trafiğe takılmışlardır. _____
3. Estetik yaptırmış *herhalde*. _____
4. *Kesinlikle* saç ektirmiş. _____
5. *Kesinlikle* Mine olamaz. _____
6. *Belki* iş yerinden çıkmamıştır. _____
7. *Kesinlikle* işle ilgili değildir. _____
8. *Belki* yolda başına bir şey gelmiştir. _____

Öğrencilerin yanıtları kontrol edildikten sonra tekrar dinlemeleri istenir ve aşağıdaki sorulara yanıt vermeleri istenir. Bu alıştırma ile hem dinleme hem de konuşma becerileri geliştirilmektedir. Aynı zamanda hedeflenen sözcüklere dikkat

⁶ Dinleme metni 2 için bakınız EK2

çekilmektedir. Yanıtlar öğretmen tarafından doğru ya da yanlış olarak değerlendirilmez. Tartışma bölümünün sonunda öğrenciler diyalogun devamını dinlerler ve yanıtlarının doğru olup olmadığını kendileri kontrol ederler.

- Sizce Ahmet nerede?
- Neden Özge'yle Ercan'ı otopardan almadı?

Konuşmanın devamını dinle. Cevabınız doğru mu?

Daha sonra öğrenciler dilbilgisi bölümüne geçerler. Birinci bölümde II. aktivitede geçen sözcükleri anlamlarıyla eşleştirmeleri istenir. İkinci bölümde ise yüzdelliklerle kural yazılması istenir. Böylece aralarındaki fark görselleştirilmiş olur. Üçüncü bölüm ise yani öğrenecekleri *galiba* belirteci ile ilgilidir. Önce anlamı kavratmaya yönelik sorular sorulmuş, sonrasında da anlamı açıklanmıştır. Dördüncü bölüm ise tüm bu dört belirtecin farkını özetlemektedir.

DİLBİLGİSİ

1 Bölüm II'deki tümceleri aşağıdaki kanıt türleri ile eşleştir.

- Üniversitedeyken bile çok az saçı vardı. _____
- Cumartesi günleri yarım gün çalışıyor. _____
- Havaalanından Serkan ve Ebru'yu alacaktı. _____
- Onun burnu böyle değildi diye hatırlıyorum. _____
- Onun boyu bu kadar kısa değil. _____
- Şimdiye kadar gelmeleri gerekiyordu. _____
- Sadece bir tahmin. _____ ve _____

2

Ahmet'in tümcelerini incele, sorulara cevap ver.

- Biraz geç kaldım *galiba*.
- Telefonumu sabah ofiste unuttum *galiba*.

1. Ahmet geç kaldığının yeni mi farkına varıyor?
2. Ahmet telefonunu ofiste unuttuğunu nereden biliyor?

✚ *Galiba özne olasılık bildirir. Konuşucunun kendi yargısıdır.*

III. Aşağıdaki tümceleri anlamlarıyla eşleştir.

A) – Ali bizimle sinemaya gelecek mi?

I. Belki gelir.	a. Ben öyle sanıyorum.
II. Galiba gelecek.	b. Öyle tahmin ediyorum.
III. Herhalde gelir.	c. Bu filmi görmeyi çok istiyordu.

B)

I. Pembeyi çok seviyor herhalde.	a. Bence.
II. Pembeyi seviyor galiba.	b. Bilmiyorum. Olasılık var.
III. Pembeyi seviyordur belki.	c. Hep pembe giyiyor.

C) - Ayşe nerede?

I. Dershanededir belki.	a. Dershanede olmayabilir de.
II. Dershanededir herhalde.	b. Okuldan sonra dershaneye gidecekti.
III. Dershanede galiba.	c. Bilmiyorum ama dershanede olması lazım.

4

Kuralı tamamlayınız. (Kesinlikle (+), belki, herhalde, galiba)

- _____ ve _____ bilme ile ilgilidir.
- _____ ve _____ inanç ile ilgilidir.

Daha sonra herhalde ile galiba arasındaki en önemli farkın ilkinin nesnel, diğerinin ise öznel yargı bildirmek olduğu hatırlatılır ve öğrendiklerinin iyice pekişmesi için alıştırmaları yapmaları istenir.

ALİŞTIRMALAR

Aşağıdaki boşlukları *herhalde*, *galiba* ve *belki* belirteçleri ile doldur. Bazen birden fazla seçenek doğrudur.

1. Hava açacak _____ . Bulutlar dağılıyor.
2. Benim kilom normal aslında. Ama fotoğraflarda biraz kilolu çıkıyorum _____ ya da bana öyle geliyor.
3. _____ bir gün bizim şarkımızı duyarsın ve beni hatırlarsın.
4. _____ bu ilişki artık yürümüyor. Ben artık dayanamıyorum.
5. Bu yaz _____ çalışmaya devam edeceğim. Projeyi henüz bitiremedim.
6. Mesajımı görmedi _____ . Görse arardı.
7. _____ bu akşam erken yatacağım.
8. Funda'nın bu hafta sonu İstanbul'da bir toplantısı var. Yarın yola çıkar _____ .
9. Ebru'nun düğününde _____ mor elbisemi giyerim. Ya da siyah takımımı da giyebilirim. Bilmiyorum.
10. Sinan, babasının ofisinde çalışıyor _____ . Onu hep babasının ofisinde görüyorum.

YANITLAR: 1. Herhalde, 2. Galiba, 3. Belki, 4. Galiba, 5. Herhalde, 6. Herhalde/galiba, 7. Galiba, 8. Herhalde, 9. Belki, 10. Herhalde/galiba

MODÜL 2

Bu modülde ise kesin, mümkün ve imkânsız sıfatları öğretilecektir. Öncelikle *Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitapları* taranmış ve bu sözcüklerin nerede öğretildiği tespit edilmiştir. *Kesin* sıfatı A1-A2 ders kitabında 9. ünite, *mümkün* sıfatı B1 ders kitabında 1. ünite ve son olarak *imkânsız* sıfatı da yine B1 kitabında 2. ünite geçtiği saptanmıştır. Bu sözcüklerin ilk geçtiği tümceler şöyledir:

(157)

- a. Elbette bu anketler kadın ve erkek davranışları ile ilgili *kesin* sonuçlar vermiyor ama anlıyoruz ki aslında erkekler kadınları, kadınlar da erkekleri çok iyi tanımıyor. (Yeni Hitit A1-A2: 111)
- b. İdeal hedefi şöyle tarif etmem *mümkündür*: Hedefi somut, gerçekçi ve zaman sınırlı olmalıdır. (Yeni Hitit B1: 14)
- c. Ancak bugün teknolojik araçlarla dolu hayatımızda yeterince hareket etmek neredeyse *imkânsız*. (Yeni Hitit B1: 19)

Bu örneklerde de görüldüğü gibi *kesin* sözcüğü bu örnekte yüklem olarak kullanılmamıştır ancak *imkânsız* ve *mümkün* sıfatları yüklem olarak kullanılmıştır. Yan tümceleme konusunu B1 düzeyinin ortalarına doğru öğrendiklerini göz önünde bulundurursak bu materyaller B1 düzeyine uygundur.

Örneklerimizden elde edilen verilere göre kesin sıfatı {-DİK} ve {- (y)AcAk} ile yapılan özne yantümcelerinde kullanılırken, mümkün ve imkânsız sıfatları ise {-mAk} ve {-mA} ile yapılan özne yantümcelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Sıfatlar yüklem olarak kullanıldıklarında “ek bir tanıtıcılık anlamı” içerdiği savından yola çıktığımız için bu kullanımlar bu sıfatların yüklem olarak

kullanıldığı durumlardan genellenmiştir. Bundan dolayı bu modüldeki materyaller bu sıfatların yüklem olarak kullanımına yönelik hazırlanmıştır.

Öncelikle okuma parçasında geçen konulara alıştırmak için ısındırma soruları hazırlanmıştır. Sunum basamağı okuma metniyle sağlanmıştır. Bu sorular hem Türkiye hakkında bilgileri sormakta hem de öğrencilerin Türkiye deneyimlerini paylaşmalarını istemektedir. Bu bölüm yurtdışında Türkçe öğrenen öğrenciler için değiştirilebilir ya da atlanabilir.

NEREDE NE VAR?

Türkiye’de kaç şehir var biliyor musunuz?

Türkiye’de hangi şehirlere gittiniz?

Türkiye’de nerelere gitmek istersiniz?

Hangi şehir nesiyle ünlü?

Türkiye hangi ülkelerle komşu?

Türkiye’de kaç tane sınır kapısı var biliyor musunuz? (26)

Seyahat etmeyi seviyor musunuz? Ne kadar sık seyahat ediyorsunuz?

HEP GEZEBİLSEK KEŞKE...

Her yolculuk genellikle başka bir mutluluk, macera ve tecrübe demektir. Bu yüzden herkes gezmeyi sever fakat herkesin sevdiği yolculuk şekli farklı olabilir. Kimisi uçakla yolculuk etmeyi tercih ederken, kimisi de treni ya da otobüsü tercih eder. Elbette bu yöntemlerin kendilerine göre avantajları ve dezavantajları vardır. Bunların dışında da alternatif pek çok yolculuk şekli vardır.

- Tren, uçak ve otobüs yolculuklarını birbirleriyle kıyaslayınız. Olumlu ve olumsuz yönleri nelerdir?
- Diğer alternatif yolculuk şekilleri neler olabilir? Siz ya da bir tanıdığınız hiç böyle bir yolculuk yaptı mı? Yapmak ister misiniz?

Bu bölümde öğrencilere konuyla ilgili ön sezdirimde bulundurulmuştur ve iletişimsel açıdan ele alınmış ve konuşmaya özendirilmiştir. Sırada okuma parçası vardır. Bu okuma parçası bisikletle yolculuk yapan bir adamın hikâyesidir. Metin gerçek bir haberden alınmıştır ve dilin gerçek kullanımını yansıtmaktadır. Konuyla uyumlu olması için uyarlamalar yapılmıştır. Bu bölümde öğrencilerden metni okumaları ve sonundaki anlama sorularını yanıtlamaları istenir.

YOL HİKÂYESLERİ

Hayatın gerçek anlamı; bütün zorluklara rağmen mutlu olmayı başarabilmektir. Mutluluk ise paylaştıkça gerçektir” diyen Hasan Söylemez, hayalinin peşinde var gücüyle pedal çeviriyor.

Her gittiği yerde başından geçenleri yol hikâyeleri başlığıyla hafta hafta kaleme alıyor ve işte o hikâyelerden birkaçı...

ARTIK YOLLARDAYIM!

Bir an önce İstanbul trafiğinden kurtulmak için var gücümle asılıyorum pedala. Ümraniye üzerinden ilk durağım Şile’ye gidiyorum. Uzun ve yorucu rampaları aşmak biraz zor oluyor ama inişe geçtiğim zaman bütün yorgunluğumu hemen unutuyorum. O anlarda huzur bulduğum *kesin*. O an hissettiklerim asla parayla satın alınamaz.

AMASRA'DAN AYRILAMIYORUM

Amasra diyorum başka da bir şey demiyorum. Resmen âşık oluyorum oraya ve insanlarına. Oradan ayrılmak *imkânsız* gibi geliyor.

Amasra’da Akkonak köyüne gidip Barış Akarsu’nun kulübesinde kalacaktım. Bu öyle bir ev ki;

çiçeklerinden kedisine, merdivenlerine ve odasına kadar her tarafta Barış’tan kalan bir şeye rastlamak *mümkün*.

FATSA

Karadeniz sahil kesiminde yerleşim yerleri bir birlerine çok yakındır. Ünye’yle Fatsa arası da 22 km ve bisikletle bu yolu hiç zorlanmadan 1 saatte gidiyorum. Fatsa’da gözünüze çarpan yeşilliklerin hepsi fındık ağaçlarıdır.

Fındık toplama sezonunu kaçırdığım için fındık bahçelerinde çalışan insanlara pek rastlayamıyorum. Ancak her evin önünde güneşte kuruması için serilen fındıkları görmek *mümkün*.

RİZE

Rize denince akla ilk gelen şey çaydır. Türkiye’deki çay üretimin neredeyse tamamı Rize’de yapılıyor. Trabzon’un Of ilçesinden Rize’ye girdiğiniz andan itibaren gördüğünüz yeşilliklerin hepsi

çaylıklardır. Biz çay bahçesi diyoruz fakat orada yaşayanlar çay yetiştirdikleri alanlara çaylık diyorlar. Şehir merkezi ve yol kenarlarında onlarca çay fabrikasına rastlamak *mümkün*. Zaten Rize sınırları içerisinde bulunduğunuz sürece fabrikalarda işlenen çayın o ıslak kokusunu hemen hissedersiniz.

GÜRCİSTAN'A PASAPORTSUZ KAÇAK GİRİŞ YAPIYORUM

Bayramın ilk günü hava biraz açınca bisikletime binerek Sarp Sınır Kapısı'na doğru yola çıkıyorum. Madem buraya kadar gelmişim o halde bir ayağım Türkiye'de, bir ayağım Gürcistan'da, sınırın tam ortasında bir fotoğraf çekileyim diyorum. Fakat yanımda pasaportum olmadığı için bunu yapmamın *imkânsız* olduğunu da biliyorum. Ne yapıp edip üçüncü kapıya geliyorum. Henüz elimi çantama atıp makinemi çıkarmadan güvenlik görevlisine yakalanıyorum. Saniyeler içerisinde yaka paça sınır dışı ediliyorum. Ama buraya bir daha pasaportumla geleceğim *kesin*. Tadı damağımda kaldı.

SİNEKLER VE BÖCEKLERLE YARIŞA GİRİYORUM

Sabah hazırlığımı yapıp Ardahan'dan Çıldıra gitmek için yola koyuluyorum. Şehir merkezinde birkaç kişiye Çıldıra nasıl gideceğimi soruyorum. “Çok rampa var oraya bisikletle gitmek *imkânsız*” diyorlar. Yine de yola koyuluyorum. Rampa tırmanırken bir anda başımın etrafına üşüşen yüzlerce böcek sürüsü ağzımdan burnumdan içeri giriyor. Terli ve ıslak olduğum için küçük olan sinekler ise kollarıma

ve yüzüme yapışıyorlar. O an çok iğrenç görüldüğüm *kesin*.

Daha pek çok yol hikâyesi var Hasan Söylemez'in. Tüm hikâyelerini kendi adını taşıyan hasansoylez.com adlı internet sitesinde, çektiği fotoğraflarla birlikte yayınlıyor.

Habertürk gazetesi⁷ 23/08/10 tarihli haberinden uyarlanmıştır.

⁷ <<http://www.htspor.com/diger/haber/544726-yol-hikayeleri>> Erişim tarihi 22.05.2012

I. Aşağıdaki soruları parçaya göre yanıtlayınız.

1. Hasan bisiklet sürerken kendini nasıl hissediyor?
2. Neden Amasra'dan ayrılmak istemiyor?
3. Fatsa'da neler görüyor?
4. Çaylık ne demek?
5. Hasan Gürcistan sınırında ne yapmak istiyor?
6. İnsanlar Çıldır'a bisikletle gitmenin neden imkânsız olduğunu düşünüyor?

Okuma ve anlama bölümü bittikten sonra öğrencilerin kullanım kurallarını kendileri keşfetmeleri için yönlendirici sorular bulunan bölümü yapmaları istenir. Bu bölümde öğrenciler parçada geçen tümceleri incelerler ve kuralı tamamlarlar.

II. Aşağıdaki tümceleri inceleyiniz ve soruları

- a. O anlarda huzur bulduğum *kesin*.
- b. Her evin önünde güneşte kuruması için serilen fındıkları görmek *mümkün*.
- c. Çok rampa var oraya bisikletle gitmek *imkânsız*.
- d. Yanımda pasaportum olmadığı için bunu yapmam *imkânsız*.
- e. Her tarafta Barış'tan kalan bir şeylere rastlamak *mümkün*.
- f. O an çok iğrenç görüldüğüm *kesin*.
- g. Buraya bir daha pasaportumla geleceğim *kesin*.

1. Bu tümcelerde yazar neye göre mümkün, imkansız ve kesin sıfatlarını kullanmıştır? Kullanılan kanıtlar nelerdir?
2. Hangi tümceler {-mAk} / {- mA} ad yan tümceleme eki ile kullanılmıştır?
3. Hangi tümceler {-DIK} / {-(y)AcAK} yan tümceleme eki ile kullanılmıştır?
4. Bu tümcelerin yüklemleri neler? Hangi yan tümceleme ekiyle kullanılmıştır? Aşağıdaki tabloyu doldur.

{-mAk} / {- mA}	{-DIK} / {-(y)AcAK}

5. Bu tümcelerin öznelerinin altlarını çiz.

DİLBİLGİSİ

1

Aşağıdaki tümcelere bak ve soruları yanıtla.

- a. Yarın saat 3'te buluşmamız imkânsız.
- b. Orada çok lezzetli kebablar yemek mümkün.
- c. Bu hafta sonu İstanbul'a gideceğim kesin.
- d. Bir şeylerin ters gittiği kesin.

- Bu tümcelerin hangilerinde bir durumun gerçekleşip gerçekleşmediğine ilişkin bilgi vardır? ____ ve ____
- Bu tümcelerin hangilerinde eylemin gerçekleşmesine ilişkin bilgiler değil, eyleme ilişkin bilgilerin verilmiştir⁸? ____ ve ____

⁸ Bu açıklamalar Slşoğlu, 2008:83'ten alıntılanmıştır.

2 **Kuralı tamamla.** Boşlukları $\{-mA_k\}$, $\{-mA\}$, $\{-DIK\}$ ve $\{-(y)AcAK\}$ ile doldurunuz.

- Özne yantümcelerinin özneleri belirsiz olduğunda _____ takısı eklenir.
- Özne yantümcelerinin özneleri belirli olduğunda _____ takısı eklenir.
- _____ ve _____ takıları gerçekleşmiş ya da gerçekleşecek olguları belirtir. Eylemin gerçekleşip gerçekleşmemesi önemlidir.

Artık öğrenciler bu sıfatların kullanımlarına yönelik farkındalık geliştirmişlerdir. Yukarıdaki kural Özsoy'un (1999:163,164) *Türkçe Turkish* kitabından alınmıştır. Şimdi dilbilgisel olarak özne yantümceleri nasıl yapıldığı üzerine alıştırmalara geçilir. Burada $\{-mA_k\}$ / $\{-mA\}$ yan tümceleme eklerini A2 düzeyinden beri bildikleri varsayılmaktadır. Burada amaç bu sıfatların hani yapıyla kullanıldığını kavratmaktır.

Öncelikle kişi eklerinin eklendiği sistematik bir alıştırma yapılır. Daha sonrasında ise ayrı yazılmış iki tümceyi birleştirmeleri istenir. Böylece hedeflenen yapı kullandırılmış olur.

ÖZNE YANTÜMCELEME

{-DİK}

- Üzerine kişi eklerini alabilir:

Benim aldığım

Senin aldığın

Onun aldığı

Bizim aldığımız

Sizin aldığınız

Onların aldıkları

Benim oku.....

Senin oku.....

Onun oku.....

Bizim oku.....

Sizin oku.....

Onların oku.....

Benim yap.....

Senin yap.....

Onun yap.....

Bizim yap.....

Sizin yap.....

Onların yap.....

Benim git.....

Senin git.....

Onun git.....

Bizim git.....

Sizin git.....

Onların git.....

ALİŞTIRMALAR

ÖRNEK: Şansım yaver gidiyor. Bu kesin.

Şansımın yaver gittiği kesin.

1. Ayşe gözlüksüz iyi göremiyor. Bu kesin.

2. Konser saat üç buçukta başlıyor. Bu kesin mi?

3. Bu pantolon sana büyük geldi. Bu kesin.

4. Tuvaletleri düzenli temizlemiyorlar. Bu kesin.

5. Vazoyu Mehmet kırmadı. Bu kesin.

{-(y)AcAK}

Bir diğer özne yantümcesi yapan ek de {-(y)AcAK}'tır. Bu ek ana eylemin gerçekleşme anına ya da konuşma anına göre gelecekte olan bir olayın aktarılmasında kullanılır.

- Üzerine kişi eklerini alabilir:

Benim <u>alacağım</u>	Benim oku.....
Senin <u>alacağın</u>	Senin oku.....
Onun <u>alacağı</u>	Onun oku.....
Bizim <u>alacağımız</u>	Bizim oku.....
Sizin <u>alacağınız</u>	Sizin oku.....
Onların <u>alacakları</u>	Onların oku.....
Benim yap.....	Benim git.....
Senin yap.....	Senin git.....
Onun yap.....	Onun git.....
Bizim yap.....	Bizim git.....
Sizin yap.....	Sizin git.....
Onların yap.....	Onların git.....

ALİŞTIRMALAR

ÖRNEK: Konser akşam saat sekizde başlayacak. Bu kesin.
Konserin akşam saat sekizde başlayacağı kesin.

1. Bu yol Ayşe'nin evine çıkmayacak. Bu kesin.

2. İstanbul'a bir daha arabayla gitmeyeceğim. Bu kesin.

3. Havalar yakında çok ısınacak. Bu kesin.

4. Özge toplantıya katılacak. Bu kesin mi?

5. Anneler yarın gelecek. Bu kesin.

Yan tümcede eylem olduğu durumlar gösterildikten sonra, ad tümcelerine geçilir. Eğer yan tümcenin yüklemi adıl ise *olmak* eylemine $\{-(y)AcAK\}$ ya da $\{-Dik\}$ eklendiği öğretilir. Bunun için önce öğretmen tahtaya “Ayşe çok hasta” şeklinde bir tümce yazar ve bu tümcenin yüklemine sorar. Sonra bu yüklem hangi sözcük türü olduğunu sorar. Sonrasında bu tümcenin yanına “Bu kesin” yazar ve bu iki tümcenin nasıl yantümce yapılabileceğini sorar. Yanıtlar tartışılır ve sonunda öğretmen tahtaya “Ayşe'nin çok hasta olduğu kesin” yazar ve alıştırmalara geçilir. Alıştırma boyunca da öğretmen sürekli yüklemelere dikkat çeker. Ayrıca bu alıştırmada durum şimdiye ya da geçmişe ait ise $\{-Dik\}$, geleceğe ait ise $\{-(y)AcAK\}$ ile yantümceleme yapılması kuralını da içermektedir.

Ad tümcelerinde $\{-(y)AcAK\}$ ve $\{-Dik\}$ yantümceleme

Ad tümcelerinde yantümceleme yapmak için bu ekler *ol-* eylemine eklenir.

ÖRNEK: Kahve acı. Bu kesin.
Kahvenin acı olduğu kesin.

1. Toplantı iki gün sonra. Bu kesin.

2. Antalya turistik bir şehir. Bu kesin.

3. Duvardaki saat bozuk. Bu kesin.

4. Yarın hava yağmurlu. Bu kesin.

5. Kazada karşı taraf hatalıydı. Bu kesin mi?

Kesin sıfatının $\{-(y)AcAK\}$ ya da $\{-Dik\}$ ekleri ile kullanıldığı artık pekiştirilmiştir. Sırada *mümkün* ve *imkânsız* sıfatları vardır. Bu sıfatlar da $\{-mAk\}$ ya da $\{-mA\}$ ekleri ile yapılan yan tümcelerde kullanılmaktadır. Bunun için önce aşağıdaki örnekler tahtaya yazılıp, öğrenciler tarafından kural buldurulur. Sonra alıştırmalar yapılır.

$\{-mAk\}$ ve $\{-mA\}$

🚦 Özne yan tümcelerinde $\{-mAk\}$ kullanıldığında özne genellikle herkesi kapsar.

ÖRNEK:

Her evin önünde fındıkları **görmek** mümkün.

Çok rampa var oraya bisikletle **gitmek** imkânsız.

🚦 Özne yan tümcelerinin özneleri belirli olduğunda $\{-mA\}$ kullanılır. Üzerine uygun kişi ekini de alır.

ÖRNEK:

Yanımda pasaportum olmadığı için bunu yapmam imkânsızdı.

Bu işi bırakmam mümkün değil.

ALİŞTIRMALAR

Aşağıdaki tümceleri {-mAk} ya da {-mA} eklerinden uygun olanları ile birleştiriniz.

1. Eşyaları düşünce gücüyle hareket ettirilebilir mi? Bu mümkün mü?

2. Bunu yapamam. Bu imkânsız.

3. Bu aşırı sıcak havada insanlar bayılabilir. Bu mümkün.

4. Yarın akşama sana gelemem. Bu mümkün değil.

5. Birlikte olamayız. Bu imkânsız.

6. Bu kırık ayakla yarışa katılamam. Bu mümkün değil.

7. Bu zor soruları çocuklar yanıtlayamaz. Bu imkânsız.

8. Uçak akşam saat dokuzda. Kaçırılmazsın. Bu mümkün değil.

9. Parasız yaşanmaz. Bu imkânsız.

10. Düzenli yapılan sporla kilo verilir. Bu mümkün.

KAYNAKÇA

Aijmer, K. ve Simon-Vandenberg, A.M. (2008). *Topics in English Linguistics: The Semantic Field of Modal Certainty: A Corpus-Based Study of English Adverbs*. Berlin: Mouton de Gruyter

Aksan, D. (2007). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Boylan, M. (2009). *Critical Inquiry: The Process of Argument*. CO:Westview Press

Bybee, J.; Perkins, R. ve Pagliuca, W. (1994). *The Evolution of Grammar*, ABD: The University of Chicago Press

Bybee, J.; Fleischman, S. (1995). Modality in Grammar and Discourse, *Typological Studies in Language*, Sayı 32, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company

Chafe, W. (1986). *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology*. Norwood, New Jersey: Ablex Publishing Corporation

Cinque, G. (2001). A Note on Mood, Modality, Tense and Aspect Affixes in Turkish, *The Verb in Turkish*, Erguvanlı-Taylan, E. (Ed). ABD: John Benjamins.

Coates, J. (1983). *The Semantics of the Modal Auxiliaries*, London/Canberra: Croom Helm.

Corcu, D. (2003a) A Linguistic Analysis of Necessity as a Part of the Modal System in Turkish, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi

Corcu, D. (2003b). The scope of epistemic modal adverbs as discourse particles on root necessity in Turkish and English. Henk Zeevat and Manfred Setede (Haz.)

Proceedings of ESSLLI 2003 Workshop on the meaning and implementation of discourse particles içinde, 65-72. Vienna.

Corcu, D. (2010). Tanıtsallığın Durum-anlambilimsel Sunumu: Türkçede Tanıt Türleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara

Cresswell, M.J; Hughes, G.E. (1996). Modality, Philosophy and Metaphysics of Article, *A new Introduction to Modal Logic*, London and New York: Routledge

De Haan, F. (2006). *Typological Approaches to Modality, Expression of Cognitive Categories: The expression of Modality*, (Ed: Frawley, W. ; Klein, W and Levinson, S.) Berlin: Mouton de Gruyter

Dik, S. C. (1997). *The Theory of Functional Grammar*, Part 1: The Structure of the Clause, edited by Hengeveld, Kees; Berlin: Mouton de Gruyter

Dilaçar, A. (1971). *Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi

Erguvanlı-Taylan, E. (1997). Türkçede görünüş, zaman ve kiplik ilişkisi: {-DI} biçimbirimi, *XI Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, Ankara: ODTÜ Yayınları

Erkman-Akerson, F. ; Ozil, Ş. (1998). Türkçede Niteleme Sıfat İşlevli Yan Tümceler, *Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:22*, İstanbul: Simurg

Erkman-Akerson, F. (2008). *Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış*, İstanbul: Multilingual

Gencan, T. N. 2007, *Dilbilgisi*, Ankara: Tek Ağaç

Göksel, Aslı; Kerslake, Celia 2009, *Turkish A Comprehensive Grammar*, New York: Routledge

Günay, V. D. (2002). *Göstergebilim Yazıları*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları

Günay, V. D. (2007). *Sözcükbilime Giriş*, İstanbul: Multilingual Yayınları.

Güven, M. (2001) *Türkçede ‘-Abil’ Eki ve Kiplik Belirteçleri Üzerine*, XV. Dilbilim Kurultayı- Bildiriler: Dilbilim ve Dilbilgisi, İstanbul:YTÜVAK

Hale, B. (1999). *Modality, A Companion the Philosophy of Language*, USA: Blackwell Publishers

Hoye, L. (1997). *Adverbs and Modality in English*, Harlow, Essex, England and New York: Addison Wesley Longman

Kahraman, T. (2001). *Çağdaş Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*, Ankara: Dumat

Koşucu, F. Z. (2007). *Türkçenin Yabancılara Öğretiminde Ulaçların Düzeylere Göre İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Lyons, J. (1977). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press

Muhsin, I. (2001). *Evidentiality and Epistemological Stance. Narrative Retelling*, Philadelphia: John Benjamin Publishing

Nuyts, J. (2001). *Epistemic Modality, Language and Conceptualization: A cognitive-pragmatic perspective*, USA: John Benjamins Publishing

Nuyts, J. (2006), *The Modal Confusion: on Terminology and the Concepts Behind It*, *Modality Studies in Form and Function*, Klinge, Alex ve Müller, Henrik H. (Ed), London: Equinox Publishing Ltd

Özkan, Bülent (2011). *Türkiye Türkçesinde Belirteçlerle Fiillerin Birlikte Kullanılması ve Eş Dizimlilikleri*, Ankara: TDK

Özlem, D. (2004). *Mantık, Klasik/Sembolik Mantık, Mantık Felsefesi*, İstanbul: İnkılâp Yayınevi

Özsoy, S. (1999). *Türkçe Turkish*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları

Palmer, F. R. (2001). *Mood and Modality*, Cambridge: Cambridge University Press

Palmer, F. R. (2003). Modality in English: Theoretical, descriptive and typological issues, *Modality in Contemporary English* (ed: Facchinetti, Roberta; Krug, Manfred ve Palmer, Frank) Berlin: Mouton-De Gruyter

Pietrandrea, P. (2005). *Epistemic Modality: Functional Properties and Italian System*; USA: John Benjamins

Sargın, M. (2010). *Türkçede Tanıtlama Belirticilerinin İşlevleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, D.E.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü

Schaaik, van G. (2001). Periphrastic tense/aspect/mood, *The Verb in Turkish* (ed: Taylan, Eser Erguvanlı), ABD: John Benjamins Publishing Company

Sülüsoğlu, B. (2008). *İşe Dayalı Dil Öğretim Malzemelerinin Türkçe'nin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Uygulanması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, D.E.Ü Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Şimşek, H. ve Yıldırım, A. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık

Uzun, N. E. (1998). *Dilbilgisinin Temel Kavramları (Türkçe Üzerine Tartışmalar)*, Ankara: Pandora Kitapevi

Vardar, B. (2007) *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual

Yalım, Ö. (1998) *Türkçe'de Yakın ve Karşıt Anlamlılar Sözlüğü*. Ankara: İmge Kitapevi Yayıncılık

Yavuz, H; Balcı, A. ve Turan, Ü.D (2004), *Turkish Phonology, Morphology and Syntax*, Ünite 7, Anadolu Üniversitesi: Eskişehir

Yeni Hitit Yabancılar için Türkçe Ders Kitabı 1-2, (2010). Ankara: TÖMER

Yusuf, Y. Q. (2009). A corpus-based Linguistic analysis on written corpus: colligation of. "To " and "For". *Journal of Language and Linguistic Studies*, Vol.5, No.2

Wärnsby, A. (2006). (De)Coding Modality The Case Of Must, May, Måste, and Kan, *Lund Studies in English 113*, Sweden: Department of English Centre for Languages and Literature Lund University

İnternet Üzerinden Kaynakça

"mood". Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Online.

Encyclopædia Britannica Inc., (2012).

<<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/391233/mood>> (19. 01.2012)

What is mood and modality? (2004)

<<http://www.sil.org/linguistics/GlossaryOfLinguisticTerms/WhatIsMoodAndModality.htm>> (05.07.2011)

Garson, J., "Modal Logic", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2009 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <<http://plato.stanford.edu/entries/logic-modal/#WhaModLog>> (22. 11. 2012)

Toops, G. H. (2003), Mood and Modality (Review), Language Volume 79, Number 4, <<http://muse.jhu.edu/journals/language/v079/79.4toops02.pdf>> (03.08.2011)

Valerie J. Easton and John H. McColl's Statistics Glossary Sampling
<<http://www.stat.yale.edu/Courses/1997-98/101/sample.htm>> (19.02.2012)

European Language Portfolio,

<http://www.coe.int/t/DG4/Portfolio/?L=E&M=/main_pages/levels.html>

(27.05.2012)

SÖZLÜKÇE

A

Admonition :	ikaz
Agent:	kılıcı
Agent-oriented:	kılıcıya yönelik
Alethic:	gerekirlik
Anterior:	önceki, evvelki
Aspektotempora:	bakış
Assertive:	yükümlenmeli
Axis:	eksen

B

Bound:	bağımlı
--------	---------

C

Cancellable:	iptal edilebilirlik
Categorical:	ulamsal
Characterization:	Nitelendirme
Completive:	tamamlayıcı
Conative:	çağrı/ gayret ifade eden
Concessive:	ödünleyici
Contingency:	ihtimal
Continuative:	devam etme
Continuum:	süreklilik
Controller:	Yöneten
Correlated:	ilişkili
Counterfactual :	karşıolgusal

D

Declarative:	bildirme kipi
--------------	---------------

Deductive:	çıkarımsal, tümdengelim
Deictic:	gösterici, gösterimsel
Deontic:	yükümlülük
Designated:	belirlenmiş, belirtilen, gösterilen
Desiderative:	dilek-koşul kipi
Directive:	yönlendirmeci
Distinct:	ayırıcı
Domain:	alan
Doxastic:	inançla ilgili
Dubitative:	söylenti kipi
Durative:	sürerlik
Dynamic modality:	devinimsel kiplik

E

Enabling conditions:	olanak veren koşullar
Epistemic:	bilgisel
Evaluative:	değerlendirmeci
Event modality:	eylem kipliği
Evidential:	kanıtlara dayanan
Evidentiality:	tanıtsallık
Exclamative:	ünlemlik
Existential:	varoluşsal

F

Factive:	olgu adılı 2. gerçek
Non-factive:	gücül
Factuality:	gerçeklik
Finite verb:	bitimli eylem
Formal:	biçimsel
Formalisation:	biçimselleştirme
Framework:	1. çatı 2. çalışma

Frequentative:	sıklık
Frustrative:	engel

G

Gram: Grammatical morphemes: Dilbilgisel biçimbirimler

H

Habitual:	alışkanlık
Hasty generalization:	Aceleci genelleme
Hearsay:	söylenti
Heterogeneous:	ayrışık
Hortative:	teşvik edici
Hortatory:	istek kipi

I

Illocution:	edimsöz
Illocutionary:	edimsel
Imperative:	emir kipi / buyruk
Inceptive aspect:	başlamalı görünüş
Indeterminacy:	belirsizlik
Indicative:	bildirme
Inference:	çıkarım
Inferred certainty:	çıkarımsal kesinlik
Inflection:	çekim
Inflectional:	bükümlü
Inherent:	doğal
Inherently:	doğası gereği
Initiation:	başlama
Intensive aspect:	pekiştirmeli görünüş
Intentive:	dikkatli(lik)
Interpretation:	yorumlama

Interval:	aralık
Irrealis:	gerçek dışılık
Iterative:	yinelemeli

J

Judgment:	yargı, bildiri
Jussive:	buyurum kipine ait
Jussive mood:	buyurum kipi

M

Modal:	kipsel
Modal logic:	kip mantığı
Modality:	kiplik
Mode of action:	iş biçimi
Modes of knowing:	bilgiyi bilme biçimleri
Mood:	kip
Morphology:	biçimbilgisi
Must :	zorunda

N

Necessarily:	mutlaka
Notional:	kavramsal

L

Lexical :	sözcüksel
Lexicalized:	sözcükselleşmiş
Linear:	çizgisel

O

Obligation:	zorunluluk
-------------	------------

Obligative:	yükümlülük
Optative:	Dilek (kipi)

P

Parse:	dilbilgisel açıdan incelemek/ çözümleme
Participant-internal:	iç katılan
Particle:	ilgeç / parçacık
Perfect:	bitmişlik
Permissive:	izin verici
Possible:	Olanaklı
Possibility:	Olasılık/herhalde
Possibly:	Muhtemelen
Predication:	yüklemleme
Probability:	Olabilirlik
Probable:	Olası
Probably:	muhtemelen
Progressive:	ilerleyici
Proposition:	önerme
Propositional:	önermesel
Prospective:	ileriye yönelik
Proximity:	yakınlık
Punctual:	noktasal
Purposive:	amaca yönelik

Q

Quasi-subjunctive:	yarı-dilek
--------------------	------------

R

Realis:	gerçeklik
Repetitive:	tekrarlı
Reported:	aktarım

Retrospective aspect: artgörümlü görünüş
 Root modality: Kök kiplik

S

Set : dizi
 Semalfactive: anlıkgerçekleşim
 Semantic: anlambilimsel
 Sensory: duyumsal
 Speaker-oriented: konuşucuya yönelik
 Speculative: şüpheli
 State of affairs: olgu durumları
 Subordinating mood : yantümce kipi
 Subjunctive: istek kipi
 Syllogism: kıyas

T

Telic: amaçlı, gayeli
 Telic aspect: bitmişlik görünüşü
 Temporal: zamansal, zamana ait
 Temporality: zamansallık
 Tentative: olası
 Terminative aspect: sonlayıcı görünüş
 Tripartite: üçlü

U

Uncertainty: belirsizlik

V

Verbal: eylemsi
 Viewpoint: bakış açısı
 Volitional: istemli

EK 1**Konuşma metni 1:**

Buket: Alo, merhaba Meral. Nasıl gidiyor?

Meral: İyi gidiyor canım. Bildiğin gibi işte. Sen nasılsın?

Buket: İyiyim canım ben de. Listendeki herkesi aradın mı?

Meral: Evet, aradım. Zeynep, Serkan, Ebru ve Gökhan kesin geliyorlar.

Buket: Peki ya İpek?

Meral: İpek “Ben kesinlikle gelmem. Tekin’in yüzünü görmek istemiyorum” dedi.

Buket: Hımm doğru onlar beraberlerdi. Şimdi hatırladım. Ne oldu sonra?

Meral: Valla bilmiyorum. Birkaç yıl önce nişanlandılar diye duydum. Herhalde kötü ayrıldılar ki İpek yüzünü bile görmek istemiyor onun.

Buket: Peki Tekin geliyor mu?

Meral: Belki gelirim dedi. Senin listen nasıl?

Buket: Benim listemde Mine ve Ali kesin geliyorlar. Sevginin bitirmesi gereken bir proje varmış. Belki gelirim dedi ama herhalde gelmeyecek.

Meral: Tamam. Ben Banu’yla da konuştum. Onun listesinden Özge ve Ercan kesin geliyor. Oya ve Funda belki geliriz demiş.

Buket: Tamam not alıyorum. Şimdi kaç kişi olduk hesaplayalım....

EK 2**Konuşma metni 2:**

Meral: Buket çok güzel görünüyorsun. Elbisene bayıldım.

Buket: Teşekkürler Meral'cim. Sen de çok şık görünüyorsun.

Meral: Teşekkür ederim canım. Banu nerede biliyor musun?

Buket: Havaalanına gitmişti. Serkan ve Ebru'yu alacaktı. Herhalde yoldalardır şimdi.

Meral: Ahmet nerede?

Buket: O da otogara gidecekti. Özge ve Ercan'ı karşılayacaktı. Ama şimdiye gelmeleri gerekiyordu.

Meral: Belki trafiğe takılmışlardır.

Buket: Belki...

Meral: Ya herkes ne kadar değişmiş. Şuradaki kim hatırlayamadım.

Buket: Hangisi?

Meral: Şu kahverengi-kızıl saçlı, mavi bluzlu kadın.

Buket: Haa, o Zeynep.

Meral: Aaa! Estetik yaptırmış herhalde. Burnu böyle değildi diye hatırlıyorum ama..

Buket: Ayy evet. Pekiii şuradaki adamı tanıdın mı?

Meral: Gökhan mı o?

Buket: Evet Gökhan.

Meral: Yok artık yaa. Gökhan'ın üniversitede bile çok az saçı vardı. Şimdi ne kadar gür. Kesinlikle saç ektirmiş.

Buket: Hihhi. Peki, şu mor elbiseli uzun saçlı kadın kim?

Meral: Mine olabilir.

Buket: Kesinlikle Mine olamaz. Onun boyu bu kadar kısa değil. Iıı, şu an bize bakıyor.

Meral: Telefonum çalıyor...Alo....

Oya: Buket inanmıyorum 20 yıldır hiç değişmemişsin.

Buket: Teşekkürler.

Oya: Tanımadın beni değil mi?

Buket: Tanıyamadım. Kusura bakma.

Oya: Canım ben Oya.

Buket: İnanmıyorum. Çok değişmişsin. Nasılsın?

Oya: Sağ ol Buket'çim, sen nasılsın?

Buket: İyiyim ben de, teşekkür ederim.

Oya: Ne iyi ettiniz de bu toplantıyı düzenlediniz.

Buket: Evet, gerçekten çok iyi oldu.

Meral: Merhaba.

Buket: Oya, Meral'i hatırladın mı?

Oya: Sanırım hatırlayacağım ama çok değişmiş kendisi.

Meral: Öyle mi?

Oya: Hala çok güzelsin biliyor musun?

Meral: Teşekkür ederim. Nasılsın?

Oya: Çok teşekkür ederim canım, sen nasılsın?

Meral: Ben de çok iyiyim. Bu arada çok acil bir şey söylemem lazım. Özge'yle telefonda konuştum. Yarım saattir otogarda bekliyorlarmış. Ahmet gelmemiş, telefonlarına da cevap vermiyormuş.

Buket: Yaa? Ne yapsak acaba?

Meral: Ben otogara gidip Özge'yle Ercan'ı alayım.

Buket: Tamam canım, iyi fikir.

Meral: Tamam, görüşürüz.

Oya: Buket, Ahmet nerede olabilir ki? Belki iş yerinden çıkamamıştır.

Buket: Kesinlikle işle ilgili değildir. Cumartesi günleri yarım gün çalışıyor. Ayy belki yolda başına bir şey gelmiştir. Ne yapsak acaba?

Konuşma metni 2, devamı

Oya: Şu içeri giren Ahmet değil mi?

Buket: Aa evet Ahmet.

Ahmet: Merhaba hanımlar.

Buket: Sen nerelerdesin?

Ahmet: Buradayım işte. Ne? Biraz geç kaldım galiba.

Buket: Özge'yle Ercan'ı otagardan almamışsın.

Ahmet: Eyvah! Ben onu tamamen unutmuşum. Ben de bir şey yapacaktım diyordum ama. Kusura bakmayın yaa..

Buket: E telefonuna niye cevap vermiyorsun?

Ahmet: Sorma. Telefonum kayıp. Sabah ofiste unuttum galiba.

Buket: Ayy çok âlemsin Ahmet.

Oya: Hiç değişmemişsin Ahmet. Üniversitede de böyleydin, şimdi de...